Rathenau Instituut

Meerstemmige wetenschap

Inventarisatie van zorgen over een gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap

Rapport

Auteurs
Anne-Floor Schölvinck, Marthe Stevens, Jasper Deuten, Jeroen Heres (m.m.v. Paul Diederen)

26 november 2026

Foto omslag
Mensen bezoeken een tentoonstelling in São Paulo van de Chinese kunstenaar Ai Weiwei. Foto: Framed Light by Aethel/Shutterstock.com

Bijvoorbeeld citeren als:
Rathenau Instituut (2026). Meerstemmige wetenschap. Inventarisatie van zorgen over een gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap. (auteurs: Schölvinck, A. M., Stevens, M., Deuten, J. J., & Heres, J.)

Voorwoord

In oktober 2025 constateerde de Tweede Kamer in de motie-Heite dat er in het werkveld zorgen zijn over een gebrek aan pluriformiteit en ruimte voor open debat in de wetenschap. Naar aanleiding van deze motie en op verzoek van het ministerie van OCW heeft het Rathenau Instituut in dit rapport deze zorgen geïnventariseerd.

De zorgen zijn zeer divers en hebben betrekking op allerlei verschillende aspecten van wetenschap: zelfcensuur, sociale onveiligheid onder wetenschappers, gebrek aan verscheidenheid in onderzoeksonderwerpen, gebrek aan onderscheidende profilering van universiteiten, het toegenomen belang van projectfinanciering voor de wetenschap.

Onze inventarisatie laat zien dat iemands zorgen over een gebrek aan pluriformiteit samenhangen met diens verwachting of opvatting van wat wetenschap is of zou moeten zijn. Wie van de wetenschap verwacht dat het neutrale kennis oplevert van een objectieve werkelijkheid, streeft vooral naar intellectuele diversiteit, naar kritische confrontatie van wetenschappelijke invalshoeken. Iemands afkomst of politieke overtuiging doet er dan niet toe en sturing van onderzoeksagenda's met het oog op publiek beleid past niet in dit perspectief. Wie wetenschap ziet als oplosser voor maatschappelijke opgaven, vindt het betrekken van diverse achtergronden wel belangrijk, maar in welke vorm en in welke mate, verschilt.

Wetenschap omvat een grote variëteit aan methoden, disciplines en organisatievormen. En dus kunnen opvattingen over wat wetenschap is of zou moeten zijn, en de relatie met de samenleving, ook sterk uiteenlopen. Die perspectieven bestaan naast elkaar, zowel binnen de wetenschap als daarbuiten. In die verscheidenheid schuilt een kracht: wetenschap levert kennis op van de werkelijkheid, inzichten voor maatschappelijke opgaven, en onafhankelijke denkers in de democratie. Maar die verscheidenheid vraagt niet altijd hetzelfde van wetenschappers of hun onderzoek, en dat kan voor verwarring zorgen in een debat over wetenschap en samenleving. Praten we met elkaar of langs elkaar heen?

Dit rapport biedt een verheldering van zorgen over en perspectieven op de wetenschap. Hiermee reiken we taal aan die partijen helpt om een open en geïnformeerd gesprek te voeren over wetenschap in de samenleving.

Prof. dr. ir. Eefje Cuppen
Directeur Rathenau Instituut

Samenvatting

De aanleiding voor dit onderzoek is een motie van toenmalig Tweede Kamerlid Heite over de zorgen over een gebrek aan pluriformiteit en ruimte voor open debat in de wetenschap. De minister van OCW heeft het Rathenau Instituut verzocht deze zorgen te inventariseren en te staven. Het Rathenau Instituut heeft deze opdracht geïnterpreteerd als een uitnodiging om het politieke en maatschappelijke debat over pluriformiteit in de wetenschap te informeren en te verhelderen. Dit doen we door het begrip pluriformiteit te verduidelijken en geuite zorgen over een gebrek aan pluriformiteit te duiden.

We hebben gekozen voor een kwalitatieve onderzoeksopzet. We zijn begonnen met analyses van Tweede Kamerdebatten en schriftelijke media waarin het ging over (zorgen over) pluriformiteit in de wetenschap. Vervolgens hebben we zorgen in het werkveld over een gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap geïnventariseerd met een schriftelijke uitvraag en aanvullende interviews. Met dit onderzoek geeft het Rathenau Instituut antwoord op vijf onderzoeksvragen.

Onderzoeksvraag 1: Wat verstaan mensen binnen en buiten de academische gemeenschap onder het begrip pluriformiteit in de wetenschap?
Mensen hebben verschillende opvattingen over wat pluriformiteit in de wetenschap betekent. In het politieke en maatschappelijke debat lopen drie aspecten van pluriformiteit door elkaar heen:

- Intellectuele diversiteit: verscheidenheid in methoden, paradigma's, theorieën en axioma's die wetenschappers gebruiken om vragen te stellen en deze te beantwoorden.
- Ideologische diversiteit: verscheidenheid in wereld-, maatschappij- en mensbeelden van wetenschappers, en ook verscheidenheid in levensvisies en religies.
- Demografische diversiteit: verscheidenheid in demografische kenmerken van wetenschappers, zoals leeftijd, etniciteit, sociaaleconomische achtergrond, nationaliteit en geslacht en/of gender.

Het belang van intellectuele diversiteit voor de vooruitgang van wetenschap wordt breed onderschreven. Over het belang van demografische diversiteit en ideologische diversiteit in de wetenschap wordt verschillend gedacht.

Onderzoeksvraag 2: Zijn er zorgen over een gebrek aan pluriformiteit in de Nederlandse wetenschap, en zo ja: welke zorgen zijn dit en door wie worden ze geuit?

Uit onze inventarisatie onder vertegenwoordigende organisaties in de wetenschap en wetenschappers die zich publiekelijk hebben uitgelaten over dit onderwerp, blijkt dat er vijf groepen van zorgen onderscheiden kunnen worden:

1. Zorgen over een gebrek aan pluriformiteit van wetenschappers, vanwege zelfcensuur en zelfselectie, sociale onveiligheid, en socialisatie. Loopbaanonzekerheid en hypercompetitie worden gezien als versterkende factoren.
2. Zorgen over een gebrek aan pluriformiteit van onderzoeksonderwerpen en onderzoeksvragen, met name in gebieden waar kennis onderdeel wordt van politiek betwiste beleidsopgaves of maatschappelijk gevoelige kwesties (zoals klimaat, stikstof, migratie, covid-19, slavernijverleden). Vanuit het domein van de *Social Sciences and Humanities* zijn er ook zorgen over de marginalisatie van kritisch onderzoek ten opzichte van empiristisch en positivistisch onderzoek.
3. Zorgen over een gebrek aan pluriformiteit tussen kennisinstellingen, met name over uniforme profilering van universiteiten en over eenzijdige politieke profilering van universiteiten.
4. Zorgen over de uniformerende werking van de manier waarop de wetenschap is georganiseerd, met name zorgen over afhankelijkheid van projectfinanciering en de standaardiserende werking daarvan, zorgen over de nadruk op kennisvalorisatie, zorgen over het afnemend belang van objectieve waarheidsvinding in de wetenschap, en zorgen over peerreview als kwaliteitstoets.
5. Zorgen over het politieke debat over pluriformiteit in de wetenschap, omdat daardoor het vertrouwen in de wetenschap wordt ondermijnd en omdat dit debat politieke sturing en kwaadwillende politieke aanvallen op de wetenschap kan legitimeren.

Onderzoeksvraag 3: Hoe worden deze zorgen onderbouwd en in hoeverre wordt de onderbouwing van deze zorgen ondersteund door beschikbare informatie?

In sommige gevallen konden respondenten hun zorgen onderbouwen in de vorm van rapporten of verwijzingen naar academische literatuur. We hebben echter niet altijd inzicht kunnen krijgen in hoeverre de geuite zorgen breed gedragen worden in het werkveld, en in hoeverre de zorgen ook gestaafd worden door empirische onderbouwing. Het was binnen het tijdsbestek van dit onderzoek niet mogelijk om aanvullend onderzoek te doen naar de staving van specifieke zorgen. Wij doen daarom ook geen uitspraken over het gewicht of de ernst van de zorgen die we hebben geïnventariseerd.

Onderzoeksvraag 4: Op welke aspecten van het wetenschapssysteem hebben de zorgen betrekking? Zijn er patronen te identificeren in de geuite zorgen?
De zorgen over een gebrek aan *pluriformiteit onder wetenschappers* hebben met name betrekking op het loopbaan- en personeelsbeleid en beleid om sociale veiligheid te borgen op universiteiten.

De zorgen over een gebrek aan *pluriformiteit in specifieke onderzoeksonderwerpen* en de *uniformerende werking van de organisatie van onderzoek* betreffen de balans in de doelen en vormen van onderzoeksfinanciering (institutioneel/projectmatig; ongebonden/geoormerkt; nieuwsgierigheidsgedreven/impactgericht), het functioneren van peerreview en het programma Erkennen en waarderen.

De zorgen over een gebrek aan *pluriformiteit tussen kennisinstellingen* hebben betrekking op bestuurlijke afspraken zoals profileringsafspraken en sectorplannen, die bedoeld zijn om de pluriformiteit van het stelsel te waarborgen.

De zorgen over de *gevolgen van het politieke debat* over pluriformiteit in de wetenschap hebben niet zozeer betrekking op specifieke aspecten van het wetenschapssysteem, als wel op de relatie tussen wetenschap en de landelijke politiek.

Onderzoeksvraag 5: Welke vormen van pluriformiteit wensen mensen binnen en buiten de academische gemeenschap, en hoe hangt dit samen met hun zorgen over een gebrek aan pluriformiteit?
Wij onderscheiden vijf perspectieven waarin verschillende visies op pluriformiteit worden gerelateerd aan onderliggende visies op wetenschap.

- **Neutrale wetenschap**, waarin pluriformiteit alleen om intellectuele diversiteit draait. Demografische en/of ideologische diversiteit van wetenschappers speelt geen rol: zolang de wetenschappelijke methode wordt gevolgd, maakt het niet uit wie het onderzoek uitvoert.
- **Ideologisch-responsieve wetenschap**, waarin ideologische diversiteit bijdraagt aan intellectuele diversiteit en aan legitimiteit van de wetenschap in de maatschappij. Demografische diversiteit is minder relevant, omdat een demografisch diverse onderzoeksgroep alsnog intellectueel uniform kan zijn.
- **Demografisch-responsieve wetenschap**, waarin demografische diversiteit bijdraagt aan intellectuele diversiteit en waarin demografisch inclusiviteitsbeleid het reservoir aan wetenschappelijk talent vergroot. Wetenschappelijke instellingen hebben een emancipatoire functie. Ideologische diversiteit is minder relevant als doel op zich.
- **Functionele wetenschap**, waarin demografische en ideologische diversiteit allebei van belang zijn voor intellectuele diversiteit, voor zover ze bijdragen aan

kennisontwikkeling, wetenschappelijke doorbraken of robuustere oplossingen voor maatschappelijke opgaven.
- **Transformatieve wetenschap**, waarin wetenschap dient bij te dragen aan maatschappelijke opgaven. Pluriformiteit beperkt zich niet tot wetenschap en wetenschappers, maar draait ook om verschillende soorten kennis en kennisproducenten buiten de academie, zoals praktijk- en ervaringskennis van praktijkprofessionals en gebruikers.

Implicaties voor wetenschap en politiek

De inzichten uit deze studie kunnen helpen om uiteenlopende zorgen over pluriformiteit in de wetenschap beter bespreekbaar te maken, zowel in de politiek als in de wetenschappelijke gemeenschap zelf. De drie aspecten van pluriformiteit en de vijf perspectieven op pluriformiteit in de wetenschap kunnen helpen om elkaars verschillende opvattingen en standpunten te verhelderen, en om te voorkomen dat deelnemers aan het debat langs elkaar heen praten.

De studie geeft aanknopingspunten om het gesprek binnen de wetenschap niet zozeer te voeren over incidenten, maar over de mechanismes die (kunnen) leiden tot het verminderen van de pluriformiteit op het niveau van het stelsel, kennisinstellingen, faculteiten en vakgroepen.

Het gaat dan om onderwerpen als:
- het beleid ten aanzien van loopbaanontwikkeling, sociale veiligheid en diversiteit, gelijkheid en inclusie;
- de balans tussen centrale en decentrale allocatie van onderzoeksmiddelen;
- de balans tussen geoormerkte en ongebonden onderzoeksfinanciering;
- de profilering van universiteiten en afspraken hierover in de sectorplannen.

Het zal niet altijd gemakkelijk zijn om de goede voorwaarden te creëren voor een sociaal veilige context, waarbinnen een kritische confrontatie mogelijk is tussen de verschillende perspectieven op pluriformiteit en wetenschap. Het debat hierover wordt vaak fel en gepolariseerd gevoerd, en dat kan verlammend werken en deelnemers afschrikken om mee te doen. Het is aan de wetenschap en de politiek om de juiste voorwaarden te scheppen.

Tenslotte laat deze studie zien dat pluriformiteit in de wetenschap niet vanzelfsprekend geborgd is. De minister van OCW heeft vanuit haar stelselverantwoordelijkheid daarom ook de verantwoordelijkheid om te waken voor (onbedoelde) effecten van wetenschapsbeleid en onderzoeksfinanciering op de (verschillende aspecten van) pluriformiteit in de wetenschap. En ook om kennisinstellingen aan te spreken op hun verantwoordelijkheden met betrekking tot pluriformiteit, bijvoorbeeld op het vlak van sociale veiligheid en profilering.

Inhoud

Voorwoord 3

Samenvatting 4

Inhoud 8

1 Inleiding 10
- 1.1 De motie-Heite als aanleiding 10
- 1.2 Onderzoeksvragen 15
- 1.3 Afbakening 15
- 1.4 Onderzoeksopzet 17
- 1.5 Leeswijzer 20

2 Het debat over pluriformiteit in de wetenschap 21
- 2.1 Intellectuele, demografische, en ideologische diversiteit 21
- 2.2 De relatie tussen de aspecten van diversiteit 27
- 2.3 Pluriformiteit, academische vrijheid en vrijheid van meningsuiting in het debat 31
- 2.4 Geen definitie, wel een benadering van het begrip 33

3 Zorgen in het werkveld over gebrek aan pluriformiteit 35
- 3.1 Zorgen in het werkveld over gebrek aan pluriformiteit onder wetenschappers 35
- 3.2 Zorgen in het werkveld over gebrek aan pluriformiteit in bepaalde onderzoeksonderwerpen en onderzoeksvragen 46
- 3.3 Zorgen in het werkveld over een gebrek aan pluriformiteit in de organisatie van wetenschap 49
- 3.4 Zorgen in het werkveld over gebrek aan pluriformiteit tussen kennisinstellingen 56
- 3.5 Zorgen in het werkveld over het politieke debat over pluriformiteit 61
- 3.6 Empirische onderbouwing van zorgen 65

4 Perspectieven op pluriformiteit 67
- 4.1 Het ideaal van de neutrale wetenschap 70
- 4.2 Het ideaal van de demografisch-responsieve wetenschap 72
- 4.3 Het ideaal van de ideologisch-responsieve wetenschap 74
- 4.4 Het ideaal van de functionele wetenschap 77

4.5 Het ideaal van de transformatieve wetenschap 79
4.6 Reflectie op vijf perspectieven op pluriformiteit 81

5 Conclusies 83
5.1 Methodologische reflectie 83
5.2 Bevindingen 84
5.3 Kernboodschap 88
5.4 Implicaties voor wetenschap en politiek 88
5.5 Meer inzicht in pluriformiteit in de wetenschap 90

Bijlage 1: methodologische verantwoording 92
Analyse van politieke debatten 92
Analyse van mediaberichten 93
Schriftelijke uitvraag 95
Interviews 99
Van resultaten naar rapport 102
Onderbouwen van zorgen aan de hand van academische en grijze literatuur 102
Begeleidingscommissie 103
Gebruik van GenAI 103

Bijlage 2: analyse politieke debat 104
Wat bedoelt de Tweede Kamer met pluriformiteit in de wetenschap? 104
Welke zorgen over een gebrek aan pluriformiteit worden er in de Tweede Kamer geuit? 105
Op welke wetenschappelijke disciplines richten deze zorgen zich voornamelijk? 107

Bijlage 3: geraadpleegde literatuur 108

Bijlage 4: begrippen en afkortingen 111

1 Inleiding

De wetenschap is een huis met vele kamers. Een grote diversiteit aan disciplines, onderzoeksmethoden, organisatieculturen en wetenschappelijke aandachtsgebieden vormen gezamenlijk de wetenschap zoals we die kennen. Deze verscheidenheid aan onderzoek en wetenschappelijke stromingen zorgt voor nieuwe wetenschappelijke kennis en debat. Intellectuele diversiteit in de wetenschap wordt door mensen binnen en buiten de academie erkend als een belangrijke verworvenheid en een basis voor wetenschappelijke en maatschappelijke vooruitgang.

De afgelopen jaren is er debat ontstaan over de vraag of de wetenschap voldoende pluriform is. Met name waar wetenschappelijke inzichten een belangrijke informatiebron zijn voor beleid en politiek, komt de vraag op of wetenschap voldoende rekening houdt met verschillende ideologische visies. Ook zijn er zorgen of wetenschap voldoende toegankelijk is voor groepen die maatschappelijk op achterstand staan, zoals minderheden of vrouwelijke wetenschappers. In zowel het politieke en wetenschappelijke debat over academische vrijheid wordt daarnaast gewaarschuwd voor politieke sturing van wetenschap. Het is belangrijk dat wetenschappers onafhankelijk hun werk kunnen doen, ook als onderzoeksresultaten ingaan tegen gangbare politieke of maatschappelijke opvattingen.

De kritische confrontatie van ideeën hoort bij de wetenschap en is een belangrijke bron van vernieuwing. Een vrij en inhoudelijk debat over pluriformiteit biedt een kans om de wetenschap vooruit te brengen en sterker te maken. De minister van OCW heeft het Rathenau Instituut gevraagd om onderzoek te doen naar de zorgen over een gebrek aan pluriformiteit binnen de wetenschap. Dit rapport beschrijft de bevindingen van dit onderzoek. Het heeft tot doel om het debat over een pluriforme en sterke wetenschap te informeren en te ondersteunen.

1.1 De motie-Heite als aanleiding

De directe aanleiding voor dit onderzoek is de motie-Heite, die op 1 oktober 2025 door de Tweede Kamer is aangenomen.[1] Deze motie vraagt de minister van OCW om de zorgen over gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap te inventariseren en

1 31288 Nr. 1219, 2025

te staven. De minister heeft in mei 2026 het Rathenau Instituut verzocht dit onderzoek uit te voeren.[2]

In de motie-Heite wordt geconstateerd dat er 'zorgen zijn in het werkveld over het gebrek aan pluriformiteit en ruimte voor open debat in de wetenschap, zoals blijkt uit verschillende recent verschenen publicaties van onder andere Nieuwsuur'. Ook benoemt de motie dat 'kritisch en tegendraads onderzoek essentieel is voor academische vooruitgang'.

De Nieuwsuuruitzending waar de motie-Heite naar verwijst is een reactie op de moord op Charlie Kirk in de VS, nadat hij was neergeschoten tijdens een discussiebijeenkomst op de Utah Valley University.[3] Deze moord zorgde voor veel politieke en maatschappelijke reacties, zowel in de VS alsook in Nederland. In de Nieuwsuuruitzending is redacteur van *EW* Geerten Waling te gast. Hij stelt dat 'wat Charlie Kirk deed, campussen afgaan om studenten uit te dagen tot een inhoudelijk debat met een ideologische tegenstander, in Nederland allang niet meer [gebeurt]'.[4] Aan tafel zit ook Kustaw Bessems, columnist van *De Volkskrant*. Hij pleitte in die krant nadrukkelijk voor meer gesprekken, in plaats van debatten, tussen ideologische opponenten op universiteiten.[5]

Deze uitzending van Nieuwsuur was voor NSC-Kamerlid Annemarie Heite aanleiding om bovengenoemde motie in te dienen. Politieke zorgen over de pluriformiteit in de wetenschap zijn echter niet nieuw, hoewel ze niet altijd op dezelfde manier tot uitdrukking zijn gekomen.

Om de motie-Heite, en daarmee dit onderzoek, van voldoende context te voorzien is het relevant om de politieke voorgeschiedenis van deze motie te kennen. Hieronder volgt een overzicht van recente sleutelmomenten in de politieke aanloop naar deze motie. We hebben als startpunt van deze aanloop de motie van Kamerleden Straus-Duisenberg in 2017 gekozen, omdat toen het politieke debat over pluriformiteit na een lange periode van relatieve rust opvlamde.

2 https://www.rathenau.nl/nl/werking-van-het-wetenschapssysteem/wetenschap-van-de-toekomst/pluriformiteit-binnen-de-wetenschap

3 Nieuwsuuruitzending op 15 september 2025. https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2582575-15-9-in-nieuwsuur-zorgen-over-het-debat-op-universiteiten-schuilen-in-oekraiense-metrostations-demonstreren-bij-de-abortuskliniek

4 Waling, 'Wat Charlie Kirk deed op Amerikaanse universiteiten, kan in Nederland al niet meer'. *EW,* 2025. https://www.ewmagazine.nl/buitenland/news/2025/09/charlie-kirk-doodgeschoten-debat-utah-vs-nederland-1499928/

5 Bessems, 'Na de moord op Charlie Kirk: onze kansen zijn beter dan in de VS, maar we hebben wel gesprekken nodig' *De Volkskrant*, 2025. https://www.volkskrant.nl/columns-van-de-dag/na-de-moord-op-charlie-kirk-onze-kansen-zijn-beter-dan-in-de-vs-maar-we-hebben-wel-gesprekken-nodig~babe1a18/

1.1.1 De politieke aanloop naar de motie Heite

2017: motie-Straus-Duisenberg
Mede omdat in het buitenland discussies worden gevoerd over homogeniteit, zelfcensuur en gebrek aan diversiteit in de wetenschap dienen de Tweede Kamerleden Straus en Duisenberg in 2017 een motie in waarin zij de regering verzoeken om een nadere beschouwing en advies te vragen aan de KNAW 'of zelfcensuur en beperking van diversiteit van perspectieven in de wetenschap in Nederland een rol spelen, en met aanbevelingen te komen hoe te allen tijde het vrije woord binnen de wetenschappelijke waarheidsvinding de ruimte zou moeten krijgen.'[6]

De motie stelt verder dat er altijd plek moet zijn voor het vrije woord in de wetenschap, gedreven door nieuwsgierigheid en waarheidsvinding en dat de vrije wetenschap nooit gehinderd mag worden door verschillen in morele of politieke meningen.

2018: briefadvies KNAW
In 2018 brengt de KNAW naar aanleiding van deze motie het briefadvies *Vrijheid van wetenschapsbeoefening in Nederland* uit.[7] De KNAW benadrukt dat het in kaart brengen van politieke voorkeuren van wetenschappers – zoals sommige stemmen in het politieke debat en in de media voorstellen – geen onderdeel uitmaakt van de motie Straus-Duisenberg. De KNAW vertaalt de motie in de volgende twee vragen:

1. Is er aanleiding om ons in Nederland zorgen te maken over zelfcensuur en beperking van diversiteit aan perspectieven?
2. Bestaan er specifiek Nederlandse mechanismen die de kans op zelfcensuur of gebrekkige diversiteit vergroten?

De KNAW komt tot de conclusie dat de huidige juridische kaders, gedragscodes en institutionele mechanismen een goede basis bieden voor de vrijheid van wetenschapsbeoefening. Er zijn volgens de KNAW geen aanwijzingen voor structurele beperkingen. Bij de programmering van onderzoek worden wel risico's gezien. De nadruk op maatschappelijk relevant onderzoek beïnvloedt namelijk de onderzoeksagenda van instellingen in Nederland en beïnvloedt daarmee de onderzoeksvragen, focus en diversiteit van perspectieven. Deze sturing beperkt de academische vrijheid in zekere mate en daarmee de pluriformiteit in de wetenschap. Ook het toegenomen belang van projectfinanciering kan leiden tot onwenselijke beïnvloeding door de financier. De onafhankelijkheid en academische vrijheid kunnen worden belemmerd als de onderzoeker een grote bemoeienis

6 34550 VIII Nr. 120, 2017
7 KNAW, 2018

toelaat van de opdrachtgever met de werkwijze, interpretatie en publicatie van de resultaten. En ook wanneer onderzoek of resultaten als onwenselijk worden gezien door de samenleving of de onderzoeker zelf, bijvoorbeeld vanwege ethische bezwaren, veiligheidsrisico's of angst voor mogelijke negatieve maatschappelijke reacties.

De KNAW wijst erop dat risico's voor academische vrijheid zich vooral ook voordoen bij de benoeming van wetenschappelijk personeel en het proces van peerreview. Juist op die momenten kan er sprake zijn van vooringenomenheid en het ongewenst beperken van ideeën. Ten slotte is diversiteit van perspectieven volgens de KNAW met name belangrijk voor zover dit bijdraagt aan gedegen waarheidsvinding. Hiervoor is ruimte voor samenwerking en open discussie nodig. Diversiteit hoeft niet binnen iedere onderzoeksgroep aanwezig te zijn, zolang deze op landelijk niveau voldoende wordt gewaarborgd.

2021: KNAW rapport Academische vrijheid in Nederland
Het briefadvies uit 2018 neemt de zorgen over zelfcensuur en een gebrek aan diversiteit aan perspectieven niet weg. Een kritiekpunt is dat het briefadvies gaat over het brede begrip van academische vrijheid, terwijl de zorgen gaan over homogeniteit, zelfcensuur en gebrek aan diversiteit in de wetenschap.[8]

De KNAW constateert zelf ook dat sinds het verschijnen van het briefadvies de vrijheid van wetenschapsbeoefening en academische vrijheid in de belangstelling zijn blijven staan. Met een nieuw advies *Academische vrijheid in Nederland – een begripsanalyse en richtsnoer* wil de KNAW meer helderheid scheppen.[9] Het rapport geeft daarom een begripsanalyse die academische vrijheid definieert in de context van de Nederlandse wetenschap, die haar grenzen definieert en in kaart brengt wie welke verantwoordelijkheid draagt om haar te bewaken. Daarnaast inventariseert de KNAW welke verantwoordelijkheden het hebben van academische vrijheid met zich meebrengt voor de wetenschap zelf. De KNAW benadrukt dat academische vrijheid het beginsel is dat medewerkers aan wetenschappelijke instellingen in vrijheid hun wetenschappelijk onderzoek kunnen doen, hun bevindingen naar buiten kunnen brengen en onderwijs kunnen geven. Een ander hoofdpunt in het advies is dat academische vrijheid verbonden is met de functie van wetenschapper en daarmee anders is dan vrijheid van meningsuiting.

Het advies gaat verder niet in op zorgen over homogeniteit, zelfcensuur en gebrek aan diversiteit in de wetenschap. In dezelfde periode blijkt uit een onderzoek van de Inspectie van het Onderwijs en de Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie

8 Stolker, 'Vrijheid van wetenschap – drie steentjes in een rustige KNAW-vijver'. *ScienceGuide*, 2018. https://www.scienceguide.nl/2018/05/drie-steentjes/
9 KNAW, 2021

(NVAO) dat 14% van de studenten in het hoger onderwijs zich niet volledig vrij voelt om zijn of haar mening te uiten op de instellingen.[10] De NVAO vindt het lastig dit gegeven te wegen omdat onbekend is of deze groepen studenten zich in bepaalde opleidingen of sectoren van het hoger onderwijs concentreren, en waarom de studenten zich onvrij voelen om hun mening te uiten.

2021: Motie-Van der Woude c.s.

Mede naar aanleiding van dit signaal dienen Kamerleden van verschillende politieke partijen[11] een motie in die de regering verzoekt: 'te laten onderzoeken of zelfcensuur en beperking van diversiteit van perspectieven in de wetenschap en het hoger onderwijs een rol spelen, met daarbij ook aandacht voor de toenemende bedreiging, intimidatie en haatreacties naar wetenschappers, en onvrije gevoelens van studenten, en met aanbevelingen te komen hoe het vrije woord van studenten en veiligheid van wetenschappers binnen wetenschappelijke waarheidsvinding te allen tijde beschermd dienen te worden'.[12]

2023: Technopolis onderzoek naar zelfcensuur

Naar aanleiding van de motie-Van der Woude c.s. krijgt Technopolis Group de opdracht om te verkennen in welke mate en op welke wijzen academische zelfcensuur voorkomt in Nederlands hoger onderwijs en wetenschap, welke factoren hieraan bijdragen en welke maatregelen er genomen kunnen worden om zelfcensuur tegen te gaan. In 2023 verschijnt de verkennende studie naar de ervaringen van onderzoekers, docenten en studenten (Technopolis, 2023). De ruime meerderheid van onderzoekers (afhankelijk van de onderzoeksactiviteit 71% tot 87%) blijkt zich 'in geen enkele mate' of maximaal 'in beperkte mate' beperkt te voelen om zich vrij te uiten. De ruime meerderheid zegt ook geen zelfcensuur toe te passen. Een andere bevinding is dat in de disciplines recht, gezondheidszorg, discipline-overschrijdende vakgebieden en economie meer beperking wordt ervaren en vaker zelfcensuur wordt toegepast. In het onderzoek geven geïnterviewden aan dat dit mogelijk kan komen doordat deze disciplines dichter bij maatschappelijke vraagstukken staan, dat discussies over ideeën en theorieën een belangrijkere rol spelen in het onderzoek of onderwijs, en meer hiërarchische omgangsvormen en bovengemiddelde prestatiedruk kennen. In de Kamerbrief die het rapport begeleidt, benadrukt de minister het belang dat ook in de wereld van onderwijs en wetenschap het belang en de concrete realisatie van academische vrijheid blijvend wordt besproken en onderzocht.[13]

10 Inspectie van Onderwijs & NVAO, 2021
11 De indieners van deze motie waren: Van der Woude (VVD), Peters (CDA), Paternotte (D66), Pouw-Verweij (BBB) en Gündoğan (Volt).
12 35925 VIII Nr. 40, 2021
13 36410 VIII Nr. 35, 2023

1.2 Onderzoeksvragen

De politieke voorgeschiedenis van de motie-Heite laat zien dat de begrippen academische vrijheid, zelfcensuur, diversiteit van perspectieven en pluriformiteit in de wetenschap voortdurend door elkaar heen lopen. Hierdoor bestaat een risico dat mensen met verschillende ideeën, (politieke) standpunten en zorgen langs elkaar heen praten.

Het Rathenau Instituut heeft de opdracht van OCW daarom allereerst geïnterpreteerd als een uitnodiging om het politieke en maatschappelijke debat over pluriformiteit in de wetenschap te informeren en te verhelderen. Dit doen we door de verschillende gezichtspunten (conceptueel) te verduidelijken en geuite zorgen over een vermeend gebrek aan pluriformiteit te duiden.

Deze interpretatie van de motie-Heite en de opdracht van OCW heeft geleid tot de volgende onderzoeksvragen;

1. Wat verstaan mensen binnen en buiten de academische gemeenschap onder het begrip pluriformiteit in de wetenschap?
2. Zijn er zorgen over een gebrek aan pluriformiteit in de Nederlandse wetenschap, en zo ja: welke zorgen zijn dit en door wie worden ze geuit?
3. Hoe worden deze zorgen onderbouwd en in hoeverre wordt de onderbouwing van deze zorgen ondersteund door beschikbare informatie?
4. Op welke aspecten van het wetenschapssysteem hebben de zorgen betrekking? Zijn er patronen te identificeren in de geuite zorgen?
5. Welke vormen van pluriformiteit wensen mensen binnen en buiten de academische gemeenschap, en hoe hangt dit samen met hun zorgen over een gebrek aan pluriformiteit?

1.3 Afbakening

Dit onderzoek, conform de motie-Heite, richt zich op de zorgen die binnen en buiten de academische gemeenschap mogelijk leven over een (vermeend) gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap.

De zorgen over een gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap kennen geen natuurlijke conceptuele afbakening. Dit onderzoek is daarom met een open vizier

gestart, met enkele algemene criteria voor het inventariseren van zorgen over een gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap.[14]

Deze zorgen zijn opgenomen in dit rapport zolang deze:

1. betrekking hebben op de Nederlandse wetenschap, of een duidelijke weerslag hebben op de situatie in de Nederlandse wetenschap. Dit betekent dat zorgen die betrekking hebben op bijvoorbeeld de specifieke situatie in de VS onder de regering-Trump, of de kwestie Arday die in het VK speelde ten tijde van dit onderzoek, niet a priori zijn meegenomen in dit onderzoek. Daar waar deze situaties weerslag (konden) hebben op de Nederlandse wetenschap, hebben wij deze zorgen wel meegenomen;
2. betrekking hebben op één of meerdere disciplines binnen het academisch onderzoek. Dit betekent dat zorgen die specifiek betrekking hebben op (a) het (praktijkgericht) onderzoek aan hogescholen en (b) (academisch) onderwijs niet zijn meegenomen in dit onderzoek. Uiteraard heeft het (academisch) onderwijs wel een link met onderzoek dat aan universiteiten plaatsvindt. Hoogleraren en docenten gebruiken hun onderzoek immers in hun colleges, en studenten doen onderzoek voor een masterscriptie. Afgestudeerden vormen bovendien de poule waaruit wetenschappelijk personeel wordt opgeleid. Zorgen omtrent een gebrek aan pluriformiteit onder studenten (of in het onderwijs) nemen we mee indien er een duidelijke link is met pluriformiteit in het wetenschappelijk onderzoek;
3. betrekking hebben op (de werking van) het wetenschapssysteem. Het Rathenau Instituut heeft dus niet op zichzelf staande casussen geanalyseerd, noch bepaald of de zorgen in deze casussen legitiem zijn;
4. recent relevant en/of van oorsprong zijn. Wij hebben de zorgen geïnventariseerd die sinds 2023 zijn geuit. Dit was het jaar waarin de vorige Tweede Kamer aantrad, door wie de motie-Heite is aangenomen. Daar waar nodig hebben we verder terug in de tijd gekeken om context en duiding te kunnen geven. Zie hiervoor ook paragraaf 1.1 met een korte voorgeschiedenis van de motie-Heite.

Tot slot was de beperkt beschikbare tijd (circa vijf maanden) voor dit onderzoek een afbakenende factor. Hierdoor hebben we bijvoorbeeld geen internationaal vergelijkend onderzoek kunnen doen naar pluriformiteit in de wetenschap in ons omringende landen, of naar de manier waarop internationale discussies over pluriformiteit doorwerken in het Nederlandse debat.

14 Het Rathenau Instituut heeft deze afbakening voorafgaand aan het onderzoek openbaar gemaakt onder het kopje 'Wat onderzoeken we niet?' https://www.rathenau.nl/nl/werking-van-het-wetenschapssysteem/wetenschap-van-de-toekomst/pluriformiteit-binnen-de-wetenschap

In ons eerder gepubliceerde onderzoeksplan was het afbakeningscriterium 'zorgen moeten onderbouwd en verifieerbaar zijn' opgenomen. Dit criterium is losgelaten. Zorgen kunnen namelijk ook betrekking hebben op mechanismen en condities die tot een gebrek aan pluriformiteit zouden kunnen leiden, zonder dat hier momenteel een empirische onderbouwing voor is. Binnen het tijdsbestek van dit onderzoek was het niet mogelijk deze empirische onderbouwing zelf te geven, maar deze zorgen wilden we wel opnemen in dit rapport. In paragraaf 3.6 reflecteren we uitgebreider op de empirische onderbouwing van zorgen over een gebrek aan pluriformiteit.

1.4 Onderzoeksopzet

Er is gekozen voor een empirische, kwalitatieve onderzoeksaanpak waarin veel verschillende databronnen worden gecombineerd. In bijlage 1 is een uitgebreide methodologische verantwoording van het onderzoek opgenomen.[15]

1.4.1 Analyse van het debat

Het onderzoek is gestart met een documentanalyse van wat er in de Tweede Kamer over pluriformiteit in de wetenschap is gezegd. De documenten hebben we geselecteerd door te zoeken naar Kamerstukken uit de periode januari 2023 tot en met mei 2026 waarin de pluriformiteit van Nederlandse wetenschap werd besproken. De Kamerstukken betroffen verslagen van commissiedebatten en wetgevingsoverleggen, moties, en Kamervragen en antwoorden. Binnen de selectie van relevante Kamerstukken hebben we geanalyseerd wat er in de Kamer wordt bedoeld met de term pluriformiteit, welke zorgen er over een mogelijk gebrek aan pluriformiteit worden geuit, en op welke wetenschappelijke disciplines deze zorgen zich voornamelijk richten. Deze analyse (opgenomen in bijlage 2) is voorgelegd aan alle huidige Kamerfracties ter controle en aanvulling. Hierop zijn van vijf fracties reacties gekomen.[16]

In aanvulling op de analyse van het politieke debat, hebben wij het debat in de schriftelijke media geanalyseerd. Hiervoor hebben we handmatig zestien kernartikelen uit de media over dit onderwerp geselecteerd. Daarnaast hebben we

15 Het Rathenau Instituut heeft de voorgenomen werkwijze voorafgaand aan het onderzoek openbaar gemaakt onder het kopje 'Hoe gaan we te werk?' https://www.rathenau.nl/nl/werking-van-het-wetenschapssysteem/wetenschap-van-de-toekomst/pluriformiteit-binnen-de-wetenschap. De enige wijziging die hierin heeft plaatsgevonden, is dat we geen kleinschalige werkbijeenkomst met experts hebben georganiseerd om onze resultaten te duiden. De duiding van onze resultaten hebben we zelf gedaan.

16 De woordvoerders hoger onderwijs zijn naar aanleiding van de analyse ook uitgenodigd voor een aanvullend gesprek over het onderzoek. Niemand is op deze uitnodiging ingegaan.

een steekproef van berichten uit de media over dit onderwerp genomen, waarin het onderwerp al dan niet zijdelings ter sprake kwam. Deze steekproef betrof vijftien artikelen per jaar in de periode januari 2023 – juni 2026, met vijf artikelen voor elk van de drie typen mediabronnen (dag- en weekbladen, universiteitsbladen, en overige online media).

In de geselecteerde mediaberichten hebben we ten eerste onderzocht hoe pluriformiteit wordt gedefinieerd en waarom pluriformiteit al dan niet belangrijk wordt gevonden. Ten tweede hebben we geïnventariseerd of, en zo ja welke zorgen over een vermeend gebrek aan pluriformiteit worden besproken. Daarbij hebben we ook gekeken of de gevolgen of oorzaken van deze zorgen werden besproken. Ten derde hebben we geanalyseerd of de zorgen specifieke wetenschappelijke discipline(s) of aspecten van het wetenschapssysteem betroffen. Tot slot hebben we eventuele geopperde oplossingen of suggesties genoteerd.

1.4.2 Inventarisatie van zorgen in het werkveld

De zorgen zijn, conform de motie-Heite, in het werkveld geïnventariseerd. Hierbij hebben we 'het werkveld' breed geïnterpreteerd, om aan de opdracht uit de motie te voldoen 'maatschappelijke organisaties' [niet nader gespecificeerd] in het onderzoek te betrekken.

We hebben ons enerzijds gericht op de vertegenwoordigende organisaties in de wetenschap. Hiervoor hebben we achttien organisaties een schriftelijke uitvraag voorgelegd, die door zestien organisaties is beantwoord. Zie de methodologische verantwoording in bijlage 1 voor de geselecteerde organisaties en de vragen die aan hen zijn voorgelegd. Wij hebben naar aanleiding van de antwoorden enkele verdiepende vervolgvragen gesteld aan twee organisaties. Met vier sleutel-organisaties (KNAW, NWO, UNL, ZonMw) hebben wij follow-upinterviews gehouden, waarin wij hebben doorgevraagd op de schriftelijke antwoorden, en opgehaalde zorgen uit het werkveld aan hen hebben voorgelegd. Deze organisaties en geïnterviewden worden in dit rapport met naam (en namens welke organisatie zij spreken) genoemd – omdat wij het in dit discours belangrijk achten wie welke positie vertegenwoordigt.[17]

Anderzijds hebben we zeventien interviews gehouden met individuen[18] die gezamenlijk een breed spectrum aan perspectieven op dit onderwerp

17 Een deel van de quotes van een geïnterviewde uit deze categorie is op verzoek geanonimiseerd.
18 We hebben één dubbelinterview gehouden, en met twee individuen uitgebreid mailcontact gehad. Om hun anonimiteit te borgen, zijn zij als 'geïnterviewde' opgenomen in dit rapport.

vertegenwoordigen. Deze mensen hebben zich recent, in mediaberichten of via andere kanalen, in het openbaar uitgelaten over pluriformiteit in de wetenschap.

De geïnterviewden zijn breed gespreid in hun:
- positie op de academische carrièreladder (van postdoc tot hoogleraar);
- affiliatie (zowel binnen als buiten de wetenschap);
- onderzoeksdiscipline of -onderwerp;
- de zorgen die zij in het openbaar hebben geuit over pluriformiteit in de wetenschap.

Omdat een deel van deze geïnterviewden zich prettiger voelde om op voorwaarde van anonimiteit te worden geïnterviewd, voeren wij geïnterviewden gepseudonimiseerd op in dit rapport. Hierdoor is voor de lezer duidelijk dat dit rapport gebaseerd is op de analyse van alle interviews, zonder de identiteit van de geïnterviewden te onthullen.

Tot slot hebben onze respondenten ons gewezen op de academische literatuur en rapporten, essays en (populairwetenschappelijke) boeken over dit onderwerp. Deze bronnen zijn in dit rapport gebruikt om specifieke zorgen te onderbouwen of te duiden. Meer over de onderbouwing van zorgen staat in paragraaf 3.6. De geraadpleegde literatuur is te vinden in bijlage 3.

1.4.3 Opstellen van perspectieven op pluriformiteit

In aanvulling op het inventariseren en staven van zorgen (waar de motie-Heite om vraagt) hebben wij onze resultaten verder geduid. In antwoord op de laatste onderzoeksvraag hebben we vijf perspectieven op pluriformiteit in de wetenschap onderscheiden. Deze perspectieven (zie hoofdstuk 4) geven inzicht in de verschillende normatieve posities die mensen kunnen innemen in dit debat, en geven daarmee reliëf aan de zorgen die zij kunnen hebben over een gebrek aan pluriformiteit.

De perspectieven zijn opgesteld in een abductief proces.[19] De voorlopige perspectieven ontstonden op basis van de analyse van mediaberichten en zijn gebruikt voor de selectie van geïnterviewden. De interviews zijn gebruikt om de perspectieven verder uit te diepen. Na deze bottom-upaanpak hebben we in een iteratief proces diverse theoretische modellen en concepten getoetst op hun relevantie voor de empirische bevindingen om de perspectieven verder aan te scherpen.

19 Tavory & Timmermans, 2014

1.5 Leeswijzer

Dit rapport is opgedeeld in vier hoofdstukken. Hoofdstuk 2 beantwoordt de eerste onderzoeksvraag: *Wat verstaan mensen binnen en buiten de academische gemeenschap onder het begrip pluriformiteit in de wetenschap?*. Dit hoofdstuk biedt een analyse van het politieke debat, het mediadebat en het wetenschappelijke debat over pluriformiteit. Ook analyseren we in dit hoofdstuk hoe pluriformiteit, academische vrijheid en vrijheid van meningsuiting zich in het debat tot elkaar verhouden.

In hoofdstuk 3 inventariseren we de zorgen die er in het werkveld leven over een gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap. Ook gaan we in dit hoofdstuk in op de onderbouwing van deze zorgen. Daarmee beantwoordt dit hoofdstuk onderzoeksvragen 2, 3 en 4:

- Zijn er zorgen over een gebrek aan pluriformiteit in de Nederlandse wetenschap, en zo ja: welke zorgen zijn dit en door wie worden ze geuit?
- Hoe worden deze zorgen onderbouwd en in hoeverre wordt de onderbouwing van deze zorgen ondersteund door beschikbare informatie?
- Op welke aspecten van het wetenschapssysteem hebben de zorgen betrekking? Zijn er patronen te identificeren in de geuite zorgen?.

Hoofdstuk 4 beantwoordt de laatste onderzoeksvraag: *Welke vormen van pluriformiteit wensen mensen binnen en buiten de academische gemeenschap, en hoe hangt dit samen met hun zorgen over pluriformiteit in de wetenschap?*. In dit hoofdstuk onderscheiden we vijf perspectieven die elk een fundamenteel ander antwoord geven op deze vraag.

We sluiten dit rapport af met een conclusiehoofdstuk, hoofdstuk 5. Hierin presenteren we onze belangrijkste bevindingen en reflecteren we op de implicaties van dit onderzoek voor de wetenschappelijke gemeenschap, voor de landelijke politiek, en voor de beleidsverantwoordelijke minister.

De bijlagen van dit rapport geven tot slot meer inzicht in de methodologische totstandkoming van dit onderzoek (bijlage 1), de analyse van het politieke debat (bijlage 2), de geraadpleegde literatuur (bijlage 3) en de begrippen en afkortingen die in dit rapport worden gebruikt (bijlage 4).

2 Het debat over pluriformiteit in de wetenschap

Om zorgen over een vermeend gebrek aan pluriformiteit te kunnen duiden, is het allereerst relevant om te verhelderen wat pluriformiteit in de wetenschap betekent. In dit hoofdstuk analyseren we daarom het maatschappelijke en politieke debat over pluriformiteit in de wetenschap. We baseren ons daarbij op de analyse van het Tweede Kamerdebat, de mediaberichten, de schriftelijke uitvraag bij vertegenwoordigende organisaties en de interviews.

Op basis van onze data onderscheiden we in het politieke en maatschappelijke debat drie verschillende aspecten die onder het begrip pluriformiteit (kunnen) vallen: intellectuele, demografische en ideologische diversiteit. In paragraaf 2.1 lichten we deze aspecten van pluriformiteit toe. Vervolgens laten we in paragraaf 2.2 zien dat er volgens onze analyse verschillende visies op de onderlinge verhoudingen van deze drie diversiteitsaspecten bestaan. In paragraaf 2.3 laten we zien hoe pluriformiteit zich in onze analyse verhoudt tot academische vrijheid en vrijheid van meningsuiting.

2.1 Intellectuele, demografische, en ideologische diversiteit

In het maatschappelijke en politieke debat over pluriformiteit in de wetenschap herkennen wij drie aspecten van het begrip pluriformiteit die vaak worden genoemd: intellectuele, demografische en ideologische diversiteit. Hieronder zullen we ze achtereenvolgens verder toelichten.

2.1.1 Intellectuele diversiteit

Intellectuele diversiteit heeft betrekking op een verscheidenheid in wetenschappelijke methoden, paradigma's, theorieën en axioma's (hierna: wetenschappelijke invalshoeken) om wetenschappelijke vragen te stellen en deze te beantwoorden.[20]

20 Wanneer het recent uitgebrachte advies van de KNAW over vrijheid van meningsuiting in de wetenschappelijke sector spreekt van diversiteit, pluralisme, of pluriformiteit, dan wordt uitsluitend bedoeld dat wat wij in dit rapport *intellectuele diversiteit* noemen (KNAW, 2026, pp. 28–29).

Vrijwel alle organisaties en geïnterviewden beschrijven deze vorm van diversiteit. Hierbij worden min of meer dezelfde bewoordingen en vergelijkbare criteria gegeven. Zo beschrijft Promovendi Netwerk Nederland (PNN) intellectuele diversiteit als '*diversiteit in manieren van vragen stellen, conceptualiseren, onderzoeken, interpreteren en bekritiseren'* en als voorwaarde voor het wetenschappelijk erkennen van invalshoeken dat zij *'[…] toetsbaar zijn, methodisch worden onderbouwd en verantwoord kunnen worden binnen relevante gemeenschappen van wetenschappelijk deskundigen*.'

Het Landelijk Netwerk Vrouwelijke Hoogleraren (LNVH) onderschrijft het belang van een *'open wetenschappelijke cultuur waarin ruimte bestaat voor verschillende onderzoeksvragen, methodologische benaderingen, theoretische perspectieven en goed onderbouwde wetenschappelijke meningsverschillen.'* En Universiteiten van Nederland (UNL) schrijft tot slot *'[…] pluriformiteit in de wetenschap [heeft] betrekking op de ruimte voor een diversiteit aan niet alleen wetenschappelijke perspectieven maar ook onderzoeksvragen, theorieën, methoden en interpretaties, binnen de kaders van wetenschappelijke integriteit en kwaliteit'*.

In het debat lijkt een breed gedeelde consensus dat intellectuele diversiteit essentieel is voor de kwaliteit van, en vooruitgang in, de wetenschap. In het debat wordt veelal gewezen op de Mertoniaanse 'kritische confrontatie' van verschillende wetenschappelijke invalshoeken, want dit zou leiden tot het vooruitbrengen van de gedeelde kennisbasis.[21] Uit onze analyse van het debat blijkt dan ook dat het niet voldoende is als wetenschappelijke invalshoeken alleen naast elkaar bestaan. Het belang van confrontatie met tegenstemmen, op inhoudelijke gronden, wordt bondig samengevat door geïnterviewde D: *'[De wetenschappelijke] consensus moet steeds de toets der tegenstemmen doorstaan'*. Ook in het politieke debat krijgt dit idee veel aandacht. Zo verwoordde Claassen (Groep Markuszower) dit in het commissie-debat over het Wetenschapsbeleid op 2 april 2026 als volgt:

'Waar wetenschap een marktplaats voor ideeën hoort te zijn, dreigt soms een echozaal te ontstaan. Als afwijkende perspectieven minder ruimte krijgen, verliest wetenschap haar corrigerende vermogen. Zonder wrijving geen glans en zonder tegenspraak geen vooruitgang.'[22]

Eén geïnterviewde (K) brengt hier tegenin dat intellectuele diversiteit geen doel op zich is. K betoogt dat wetenschappelijke vooruitgang vraagt om een balans: soms is meer kritische confrontatie van invalshoeken nodig, en soms juist selectie van

21 'Georganiseerd scepticisme' is een van de vier kernwaarden voor de wetenschappelijke gemeenschap volgens socioloog Robert K. Merton (Merton, 1973)

22 31288 Nr. 1258, 2026. NB Voor de volledigheid: Claassen (Groep Markuszower) maakt in dit debat zelf geen expliciet onderscheid tussen intellectuele en ideologische diversiteit. Wel spreekt hij in de context van deze quote specifiek over 'wetenschappelijke perspectieven'.

wetenschappelijke invalshoeken zodat een wetenschapsdomein zich kan verdiepen. Hij verwoordt dit als volgt:

'Hier moet het gaan om variatie en selectie, checks en balances. Het is belangrijk om voldoende variatie in [wetenschappelijke] benaderingen te hebben. Maar het is niet altijd een doel op zich om alle ballen in de lucht te hebben. We zijn heel blij dat sommige onderzoeksvelden of laboratoria voor dieronderzoek zijn opgeheven. We halen opgelucht adem dat bepaalde benaderingen in de psychologie en filosofie en natuurkunde achterhaald zijn geraakt. Dus in die zin wil je ook selectie hebben. Maar er is ook variatie nodig om te voorkomen dat [wetenschappelijke] benaderingen te eenzijdig of dominant worden.'

Een manier waarop deze kritische confrontatie ten aanzien van wetenschappelijke invalshoeken binnen het huidige wetenschappelijke systeem is georganiseerd, en die vaak naar voren komt in onze analyse, is peerreview. Peerreview draait om het principe dat wetenschappers elkaars werk op wetenschappelijke verdiensten beoordelen. Peerreview vindt niet alleen plaats bij het beoordelen van wetenschappelijke manuscripten, maar ook bij het toekennen van beursaanvragen en het beoordelen van de kwaliteit van vakgroepen en instellingen middels visitaties. Geïnterviewde A zegt hierover bijvoorbeeld:

'Peers horen elkaar scherp te houden. De wetenschapper publiceert wat betrokkene wetenschappelijk verantwoord vindt. De toets daarvan is het oordeel van de collega's. Ik verantwoord me aan mijn peers, niet aan mijn leidinggevende of aan de decaan of het CvB (voor de wetenschappelijke inhoud). In principe is kwaliteitscontrole de taak van de professie.'

Tegelijkertijd is er ook een geïnterviewde (K) die het niet *altijd* waardevol vindt om elkaar kritisch te confronteren, omdat sommige wetenschappelijke invalshoeken zo verschillend zijn dat wetenschappers vanuit die verschillende hoeken dan vooral langs elkaar heen (zouden) praten. Volgens hem moet niet iedereen altijd de confrontatie aangaan; soms is specialisatie en verdieping nodig.

Een tweede manier waarop de kritische confrontatie tussen verschillende wetenschappelijke invalshoeken in het huidige wetenschapssysteem is georganiseerd, is door middel van het open debat en dialoog tussen wetenschappers en tussen wetenschappers en studenten. In de analyse van Tweede Kamerdebatten en mediaberichten vinden we juist voor deze vorm van kritische confrontatie veel aandacht. De aanleiding hiervoor is vaak wanneer deze vorm van kritische confrontatie niet goed gaat, bijvoorbeeld als het leidt tot protesten (zoals bij debatbijeenkomsten over het Israël/Gaza-conflict) of wanneer een

debatbijeenkomst op een universiteit werd afgelast omdat het risico op verstoring, protesten of veiligheidsrisico's te groot werd geacht.

2.1.2 Demografische diversiteit

Het tweede aspect van pluriformiteit is demografische diversiteit. Demografische diversiteit heeft betrekking op verscheidenheid in demografische kenmerken van wetenschappers zoals leeftijd, etniciteit, sociaaleconomische positie, nationaliteit en geslacht en/of gender.

In het politieke debat over pluriformiteit komt ook dit aspect van diversiteit naar voren. Zo bracht Rooderkerk (D66) dit tijdens het commissiedebat over het Wetenschapsbeleid op 2 april 2026 als volgt in: *'Over alle vormen van diversiteit maak ik me zorgen, specifiek ook over het feit dat er veel minder vrouwelijke hoogleraren en collegevoorzitters zijn en dat er binnen de wetenschap eerder beurzen worden toegekend aan mannen.'*[23] Met deze uitspraak illustreert zij dat voor sommige politieke partijen, organisaties en respondenten het waarborgen van voldoende demografische diversiteit een voorwaarde is voor een goed werkende wetenschap.

Uit de analyse komt naar voren dat organisaties en geïnterviewden in deze context al snel spreken over diversiteits*beleid*, dat erop gericht is de demografische diversiteit van het wetenschappelijke personeelsbestand te vergroten. Dit beleid, vaak afgekort tot D&I of DEI[24], roept verschillende connotaties op. Verschillende organisaties en geïnterviewden wijzen op de morele verplichting mensen gelijke toegang te verschaffen tot een wetenschappelijke carrière, zoals bijvoorbeeld André Nollkaemper namens de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) het verwoordt:

'We steunen namelijk DEI-beleid vanuit elementaire erkenning van de gelijkwaardigheid van de mens. […] Kortom, het doel van DEI-beleid is rechtvaardigheid.'

Een andere geïnterviewde (I) vindt daarentegen juist dat *'diversiteitsbeleid zélf een uitgesproken ideologische signatuur draagt'* en dat dit beleid dus niet per definitie inclusief is (of voelt) voor mensen met een andere ideologische achtergrond. Geïnterviewde L merkt hierover overkoepelend op:

23 31288 Nr. 1258
24 Afkorting uit het Engels: *diversity, equity and inclusion*.

'D&I ondergaat hetzelfde lot als het woord woke. Dat begon als een heel nuttig woord, omdat het een nieuw en belangrijk begrip introduceerde. Maar je merkt nu dat het een soort splijtend begrip aan het worden is. Daar moet je wat mee.'

2.1.3 Ideologische diversiteit

Het derde aspect van pluriformiteit is ideologische diversiteit. Hieronder wordt een verscheidenheid in (partij)politieke wereldbeelden, maatschappijbeelden en mensbeelden van wetenschappers geschaard. Dit kan ook breder worden opgevat, waarbij ideologische diversiteit betrekking heeft op verschillende levensvisies en religies.

In het politieke debat gebruiken Kamerleden verschillende synoniemen voor dit aspect van pluriformiteit, zoals: perspectieven, standpunten, ideeën, invalshoeken, narratieven, opvattingen en wereld-, maatschappij- en mensbeelden. Uit onze analyse van het Tweede Kamerdebat blijkt dat met name politieke partijen aan de rechterzijde van het politieke spectrum zich kritisch uitlaten over wat zij zien als een eenzijdige cultuur op universiteiten.[25] Zo stelde Van Houwelingen (FVD) tijdens het commissiedebat over wetenschapsbeleid in 2024:

'We zijn het eens over dat open debat. Maar ik zou zeggen dat dat dan gefaciliteerd moet worden in een neutrale omgeving. Als je als student bij wijze van spreken over zo'n gekleurd zebrapad naar je universiteit moet lopen en je allemaal SDG- en een lhbtq-vlag ziet in de universiteit zelf, dan heb je toch geen neutrale omgeving? Dat is toch heel dubieus? Dan zit je in een ideologisch geladen omgeving wetenschap te bedrijven en onderzoek te doen.'[26]

Met deze uitspraak uit van Houwelingen zijn zorgen over het feit dat studenten en onderzoekers zich ongemakkelijk kunnen voelen bij de moreel geladen universitaire omgeving, en zich daardoor niet vrij voelen om deel te nemen aan het open debat of om hun onderzoek onbevangen uit te voeren.

Keijzer (Lid Keijzer) gaat in het commissiedebat over het Wetenschapsbeleid op 2 april 2026 nog een stap verder, door te stellen dat een gebrek aan ideologische diversiteit op onze universiteiten ook doorwerkt in onze maatschappij:

25 Zie bijvoorbeeld 31288 Nr. 1258, 2026, waarin Claassen (Groep Markuszhower), Boomsma (JA21), Keijzer (Lid Keijzer), van Duijvenvoorde (FvD) expliciet kritische vragen stellen aan de minister over gebrek aan ideologische diversiteit op Nederlandse universiteiten.

26 29338 Nr. 279, 2024

'Het gaat over iets veel fundamentelers, namelijk over de vraag of de academische wereld nog een vrijplaats is voor nieuwsgierigheid en debat of is verworden tot een systeem dat vooral bevestigt wat moreel comfortabel voelt en de juiste boxjes aanvinkt. Een universiteit zou een plek moeten zijn waar gedachten botsen, waar de zoektocht naar de waarheid vooropstaat en waar hypotheses onderzocht worden, ook als ze oncomfortabel voelen. We zien echter in toenemende mate een cultuur waar één manier van denken wordt beloond en afwijkende perspectieven worden ontmoedigd. Voorzitter. Dat is een groot probleem, want uiteindelijk landt wat aan universiteiten wordt onderzocht via hbo's in maatschappelijke organisaties en bijvoorbeeld in het onderwijs aan onze kinderen.'

Uit onze resultaten van de media-analyse komt naar voren dat ideologische diversiteit regelmatig wordt teruggebracht tot de tweedeling links-progressief en rechts-conservatief, waarbij meer gelaagde ideologische posities naar de achtergrond verdwijnen.

Door organisaties in het werkveld en door geïnterviewden wordt in ons onderzoek regelmatig op dit onderscheid tussen links-progressief en rechts-conservatief gereflecteerd. Zij waarschuwen dat wat hen betreft ideologische *diversiteit* niet moet worden opgevat als politieke *representativiteit* in de wetenschap. UNESCO schijft bijvoorbeeld in haar antwoord op onze schriftelijke consultatie:

'de indruk [kan] ontstaan dat wetenschap een afspiegeling moet zijn van alle politieke en maatschappelijke standpunten. Dat is niet hoe wetenschap werkt. […] Een standpunt krijgt dus niet alleen omdat het maatschappelijk of politiek wordt aangehangen aanspraak op een gelijkwaardige plaats binnen de wetenschap. Een bewering die niet met betrouwbare methoden kan worden onderbouwd, wordt niet wetenschappelijker door haar als een 'afwijkend perspectief' te presenteren.'

Ook geïnterviewden die zich zorgen maken over een gebrek aan ideologische pluriformiteit in de wetenschap (zie hoofdstuk 3) zeggen hier bijvoorbeeld over:

'Ik zou ook niet willen dat we de academische staf gaan bepalen aan de hand van verkiezingsuitslagen. Ik denk dat meer diversiteit in overtuigingen goed zou zijn, maar de wetenschappelijke gemeenschap hoeft geen afspiegeling te zijn van verhouding van waardenpatronen in de Nederlandse samenleving.' (geïnterviewde H)

Daarbij merken enkele geïnterviewden ook op dat mensen natuurlijk van politieke overtuiging kunnen veranderen, wat een extra complicerende factor zou zijn als je met quota zou werken.

Geïnterviewden stellen daarom dat het gaat om het creëren van de juiste omstandigheden zodat wetenschappers vanuit verschillende ideologische achtergronden toegang hebben tot de wetenschappelijke gemeenschap, vragen kunnen stellen en conclusies kunnen trekken, zonder daar een professionele prijs voor te betalen. In hoofdstuk 3 gaan we hier dieper op in.

2.2 De relatie tussen de aspecten van diversiteit

Alle respondenten, zowel geïnterviewden als organisaties die wij schriftelijk hebben geconsulteerd, onderschrijven het belang van intellectuele diversiteit voor de wetenschap. Ook in de Tweede Kamer wordt breed het belang voor intellectuele diversiteit gedeeld. Er zijn slechts subtiele verschillen tussen deze respondenten in hoe die intellectuele diversiteit precies gestalte moet krijgen, en waartoe deze diversiteit dient.

Uit onze analyse komt naar voren dat respondenten en Tweede Kamerleden sterk van opvatting verschillen of demografische en/of ideologische diversiteit onderdeel (zouden) moeten zijn van pluriformiteit in de wetenschap. Ook verschillen de respondenten van opvatting of deze twee aspecten van pluriformiteit (kunnen) bijdragen aan intellectuele diversiteit. We hebben telkens om onderbouwing aan onze respondenten gevraagd.

Om structuur in het debat aan te brengen, ordenen wij de argumenten aan de hand van twee relaties:
1. Argumenten over de relatie tussen demografische en intellectuele diversiteit
2. Argumenten over de relatie tussen ideologische en intellectuele diversiteit.

2.2.1 Argumenten over de relatie tussen demografische en intellectuele diversiteit

Argumenten voor
Diverse respondenten wijzen ons op het bestaan van een positieve relatie tussen demografische en intellectuele diversiteit, waarbij meer demografische diversiteit zou bijdragen aan grotere intellectuele diversiteit. Ze verwijzen daarbij bijvoorbeeld naar Campbell en collega's (2013) die rapporteren over een positieve samenhang tussen genderdiversiteit in onderzoeksteams en hoe vaak wetenschappelijke artikelen geciteerd worden.[27] Ook verwijzen ze bijvoorbeeld naar een studie van Hofstra en collega's (2020) die laat zien dat onderzoekers uit demografisch

27 Campbell et al., 2013

ondervertegenwoordigde groepen (met betrekking tot gender en etniciteit) relatief vaak innovatieve wetenschappelijke bijdragen leveren, terwijl die bijdragen minder vaak erkenning ontvangen in de VS.[28]

In onze analyse zagen we dat deze empirische studies vaak worden aangevuld met persoonlijke ervaringen, waarbij wetenschappers aangeven hoe demografische kenmerken (van collega's) hun eigen onderzoek verrijkten. Zo vertelt geïnterviewde D dat hij zijn:

'huidige onderzoek naar […] niet had kunnen doen als er niet eerder vrouwen waren die hier onderzoek naar hadden gedaan.'

Hierbij gaven enkele respondenten ook generieke voorbeelden, bijvoorbeeld dat een groter aandeel vrouwelijke onderzoekers in de geneeskunde heeft geleid tot meer aandacht voor vrouwenziektes en betere gezondheidsuitkomsten voor vrouwen.

Een deel van de respondenten legt uit dat dit verband tussen demografische en intellectuele diversiteit verder reikt dan alleen de context van specifieke onderzoeksvragen en -invalshoeken. Geïnterviewden geven aan vanuit hun eigen ervaring te zien dat een demografisch diverser personeelsbestand in het algemeen leidt tot een grotere variëteit van wetenschappelijke invalshoeken, omdat mensen met verschillende achtergronden vooronderstellingen en zekerheden bevragen. Zo stelt geïnterviewde G:

'Ik ben diep overtuigd geraakt van de meerwaarde van diverse wetenschappers die zich gemeenschappelijk bezighouden met bepaalde kwesties. Een bepaalde diversiteit van achtergronden, leidt tot hele verrassende blikken, nieuwe vragen en ondermijning van vooroordelen en assumpties die we hebben. En dus tot betere resultaten.'

Een deel van onze respondenten beargumenteert dat de relatie tussen een demografisch diverser medewerkersbestand en intellectuele diversiteit niet een-op-een is. Zo verwijst een respondent naar een studie die stelt dat een inclusieve werkomgeving, psychologische veiligheid en effectieve samenwerking voorwaarden zijn die divers samengestelde teams in staat stellen om complexe vraagstukken te benaderen, nieuwe onderzoeksvragen te formuleren en blinde vlekken in bestaande kennispraktijken te identificeren.[29] Alleen de aanwezigheid van demografische diverse onderzoekers zou dus volgens dit onderzoek niet voldoende zijn om meer intellectuele diversiteit te bereiken.

---

28 Hofstra et al., 2020
29 Shore et al., 2011

Een bijkomend, indirect argument dat wordt gegeven voor het vergroten van de demografische diversiteit, is dat van kansengelijkheid. Het vergroten van de demografische diversiteit leidt volgens deze redenering niet alleen tot individuele rechtvaardigheid, maar vergroot ook de pool van wetenschappelijk talent. En het *kwantitatief* vergroten van de poule talenten komt de *kwaliteit* van de wetenschap ten goede.

Argumenten tegen
Tegenover de respondenten die beargumenteren dat demografische diversiteit zou leiden tot meer intellectuele diversiteit, stellen enkele respondenten dat de relatie tussen demografische en intellectuele diversiteit in de praktijk zwak is. Er kunnen volgens deze respondenten eindeloos veel oorzaken zijn waardoor groepen onder- of oververtegenwoordigd zijn in de wetenschap. Ze beargumenteren dat een eenzijdige focus op demografische achtergrondkenmerken niet per definitie bijdraagt aan meer intellectuele diversiteit, en zijn dan ook kritisch op het huidige DEI-beleid dat daar wel op gericht is. Samenvattend stelt geïnterviewde I:

'Het verband tussen demografische en intellectuele diversiteit is zwak en allesbehalve automatisch. Een faculteit kan er op de groepsfoto gekleurd en divers uitzien en tegelijk een monocultuur zijn waarin over vrijwel elke politiek geladen kwestie (gender, migratie, kolonialisme, Israël, klimaat, ongelijkheid) iedereen hetzelfde denkt, of geen dissidente meningen durft uiten […]. Diversiteit van gezichten, uniformiteit van gedachten.'

Volgens deze respondenten kan het streven naar meer demografische diversiteit in de praktijk juist leiden tot meer ideologische uniformiteit die vervolgens ten koste gaat van de intellectuele diversiteit. Geïnterviewde I betoogt dat terwijl universiteiten de afgelopen decennia demografisch meer divers werden, ze ideologisch juist minder divers werden, hetgeen laat zien dat meer demografische diversiteit niet automatisch leidt tot ideologische en daarmee ook intellectuele diversiteit. De geïnterviewde I wijst erop dat diversiteitsbeleid van NWO en kennisinstellingen zelf een uitgesproken ideologische signatuur draagt, waardoor het niet bijdraagt aan meer diversiteit in opvattingen en ideologie. In de volgende paragraaf gaan we verder in op de relatie tussen ideologische en intellectuele diversiteit.

2.2.2 Argumenten over de relatie tussen ideologische en intellectuele diversiteit

Argumenten voor
Sommige respondenten stellen dat ideologische diversiteit nodig is voor intellectuele diversiteit. Bijvoorbeeld doordat bepaalde onderzoeksvragen eerder

gesteld worden vanuit specifieke ideologische waardenkaders. Meerdere respondenten betogen dat een gebrek aan ideologische diversiteit leidt tot een gebrek aan intellectuele diversiteit. Van Houwelingen (FVD) betoogde in het commissiedebat over Hoger onderwijs, studiefinanciering en DUO (8 april 2026) bijvoorbeeld dat gebrek aan standpuntdiversiteit[30] ten koste gaat van de intellectuele diversiteit in termen van het soort onderzoeksvragen dat wordt gesteld:

'Er is nauwelijks nog standpuntdiversiteit. Er wordt gedoceerd en helaas ook onderzocht vanuit, zoals Karel van Wolferen dat zo mooi noemt, de 'voorgeschreven werkelijkheid'. Dat zie je ook terug, bijvoorbeeld bij de hoogleraren. Je zult bijvoorbeeld geen hoogleraar vinden die voor nexit pleit. Dat komt niet voor. Je zult geen hoogleraar vinden op een Nederlandse universiteit die heel kritisch is op het migratiebeleid.'

Argumenten tegen

Andere respondenten betogen dat er geen duidelijke relatie is tussen ideologische en intellectuele diversiteit. Geïnterviewde K vindt bijvoorbeeld dat de ideologische achtergrond van een wetenschapper weinig verband houdt met diens wetenschappelijke invalshoek:

'Er is niet linea recta een verband tussen politieke voorkeuren en het onderzoek. (…) Soms heeft iemand die ik inschat als politiek conservatief een heel ruim wetenschapsbeeld en andersom. Dat iemand die politiek progressief is, wetenschappelijk een heel smalle benadering heeft. (…) Dus ik zie daar geen duidelijke relatie tussen wetenschappelijke benaderingen en politieke voorkeuren.'

Gevraagd naar de relatie tussen ideologische en intellectuele diversiteit stellen meerdere geïnterviewden dat bepaalde ideologische stromingen lastig verenigbaar zijn met academische waarden, en dat meer ideologische diversiteit daarom niet *per definitie* leidt tot meer intellectuele diversiteit. Zo stelt geïnterviewde P:

'Populistische politiek verhoudt zich moeizaam tot bepaalde wetenschappelijke kennis, en met wetenschap als tegenmacht en als instituut. Wetenschappers die een zichtbare affiliatie met populistische partijen hebben, zul je daarom wellicht ook minder snel in het wetenschapssysteem tegenkomen. Er is, zeker voor bepaalde domeinen waarin de politieke belangen groot zijn, sprake van een spanningsvolle relatie.'

Een vergelijkbaar argument maakt Caspar van den Berg van UNL:

30 'Standpuntdiversiteit' werd door onze respondenten soms inwisselbaar gebruikt voor ideologische diversiteit.

'Het is ook niet zo dat elke politieke opvatting, politieke stroming of ideologie zich even gemakkelijk verhoudt met de academische waarden. Hoe dichter je bij de uiteinden van het politieke spectrum komt, hoe moeilijker dat wordt. Daar tref je meer absoluterende ideologieën, waar bepaalde dogma's heel erg belangrijk zijn. Dat gaat niet goed samen met academische waarden zoals nieuwsgierigheid, openheid, transparantie, het debat met elkaar aangaan. Een dogma is het tegenovergestelde van dingen kunnen bevragen. Als universiteit moet je je er bewust van zijn dat er ook politieke stromingen zijn die zich moeilijk verhouden met de academische waarden.'

Er zijn ook respondenten die het zelfs gevaarlijk vinden om ideologische diversiteit in relatie te brengen met intellectuele diversiteit, omdat dit politieke sturing van onderzoeksagenda's zou legitimeren. Zo stelt de LNVH:

'De term pluriformiteit heeft in het huidige maatschappelijke en politieke debat steeds vaker een specifieke politieke connotatie gekregen. Daarbij wordt pluriformiteit opgevat als de mate waarin bepaalde politieke overtuigingen binnen universiteiten vertegenwoordigd zijn. Wij achten het risico reëel dat hierdoor een conceptuele verschuiving ontstaat van het beschermen van wetenschappelijke vrijheid naar het stimuleren van politieke representatie binnen de wetenschap. Dat zijn fundamenteel verschillende doelstellingen […] Wij zien daarom ook een risico dat het begrip pluriformiteit wordt ingezet als legitimatie voor politieke sturing van onderzoeksagenda's.'

2.3 Pluriformiteit, academische vrijheid en vrijheid van meningsuiting in het debat

In het politieke debat zijn (zorgen over) pluriformiteit in de wetenschap en (zorgen over) academische vrijheid nauw verbonden. In het debat kunnen we twee hoofdlijnen van betoog onderscheiden die elk een andere relatie tussen academische vrijheid en pluriformiteit leggen.

In de eerste lijn wordt betoogd dat academische vrijheid onder druk staat 'van buitenaf', bijvoorbeeld door politieke inmenging of door afhankelijkheid van externe financiering. Dit vormt een bedreiging voor de pluriformiteit in de wetenschap, met name ook op het vlak van intellectuele diversiteit. Academische vrijheid wordt hier dus gezien als waarborg voor pluriforme wetenschap.

In het commissiedebat over Academische vrijheid ziet Tweede Kamerlid Paternotte (D66) bijvoorbeeld een groeiend risico dat de academische vrijheid wordt beknot en dat dit ten koste gaat van pluriformiteit.

'De conservatieve cancelcultuur [in de VS] houdt nu in dat woorden verboden worden, dat onderzoek verboden wordt en dat vanuit de overheid op universiteiten gedrukt wordt om mensen te ontslaan en onderzoek stil te zetten, met uitstraling naar Nederland (...).'[31]

In hetzelfde commissiedebat betoogt Kamerlid Beckerman (SP) dat er '*gekleurde wetenschap [is], omdat er nou eenmaal veel geld uit die derde geldstroom moet worden gehaald.'*

In de tweede lijn wordt betoogd dat een gebrek aan ideologische diversiteit in de wetenschap de academische vrijheid 'van binnenuit' ondermijnt. Om academische vrijheid te versterken moet pluriformiteit in de wetenschap goed geborgd zijn. Kamerlid Keijzer (Lid Keijzer) benadrukt bijvoorbeeld het belang van voortdurend goed toezicht op 'pluriformiteit van denken', om te voorkomen dat een *'sluipende ideologische eenzijdigheid [aan universiteiten] de academische vrijheid stapje voor stapje uitholt'*.

'Je moet erkennen dat ideologische neutraliteit op zichzelf niet bestaat, maar dat je die wel actief als tegenwicht kunt organiseren. Dat kun je doen door in benoemingen en commissies structureel uiteenlopende perspectieven te borgen, door wetenschappers met afwijkende meningen over cultuurproblemen werkelijk te beschermen en door te onderzoeken of er een onafhankelijk orgaan nodig is dat niet naar de inhoud van het onderzoek kijkt, maar naar de vraag of afwijkend onderzoek ook een eerlijke kans krijgt.'[32]

In ditzelfde debat vindt Kamerlid Boomsma (JA21) dat het *'heel belangrijk is om meer diversiteit van perspectieven en standpuntendiversiteit op universiteiten beter te borgen'* om academische vrijheid te versterken.[33]

In het commissiedebat over academische vrijheid maakt de minister van OCW onderscheid tussen vrijheid van meningsuiting en academische vrijheid. Daar waar vrijheid van meningsuiting een grondrecht is voor elke burger, geldt academische vrijheid alleen bij de uitvoering van academische taken die gekoppeld zijn aan de status van wetenschapper, docent en student.

'Niet iedereen kan dus zomaar een beroep doen op de academische vrijheid. Je kan bij het verkondigen van onwaarheden, leugens en desinformatie ook geen beroep doen op academische vrijheid.'[34]

---

31 31288 Nr. 1213, 2025
32 31288 Nr. 1258, 2026
33 Idem.
34 31288 Nr. 1213, 2025

Oud-minister Moes ziet dat de vrijheid van onderwijs en de academische vrijheid op gespannen voet kunnen staan met de grondrechten van het demonstratierecht en de vrijheid van meningsuiting:

'Dat is nou eenmaal zo; die vrijheden staan op gespannen voet met elkaar. Wat ik al zei, is de manier waarop je daarmee omgaat primair aan de instellingen. (...) De instellingsbesturen hebben de belangrijke maar ook ingewikkelde taak om zowel de academische vrijheid als de vrijheid van meningsuiting en het demonstratierecht en overkoepelend de veiligheid op de campus te garanderen.'[35]

Ten slotte benadrukken sommige respondenten dat wetenschappers zelf ook een verantwoordelijkheid hebben om helder te zijn wanneer een uitspraak of bijdrage aan het debat valt onder academische vrijheid (want gebaseerd op eigen onderzoek en expertise) of onder de vrijheid van meningsuiting. Wanneer dit door elkaar gaat lopen, kan dat leiden tot ondermijning van het publiek vertrouwen in de wetenschap, en daarmee voor het maatschappelijke draagvlak en waardering voor academische vrijheid. André Nollkaemper verwoordt dit namens de KNAW als volgt:

'Dus je kan [in de media] best wat zeggen buiten je eigen kerndiscipline. Maar dat gezegd hebbende is er wel een onderscheid tussen wat je kan zeggen als wetenschapper, en wat onder vrijheid van meningsuiting valt. Wetenschappers kunnen, vanuit hun wetenschappelijke expertise vaak best wat zeggen over het wetenschappelijk gehalte van uitspraken op gebieden buiten hun kerndiscipline. Maar ergens is een lijn; daarbuiten moeten wetenschappers erkennen dat ze geen expertise hebben. En het is van belang om daar heel helder over te zijn. Juist vanuit het publiek vertrouwen in de wetenschap, dat iemand dingen gaat verkondigen die misschien wel zijn mening zijn, maar niet zijn expertise.'

Ook NWO onderstreept in antwoord op de schriftelijke uitvraag het belang om onderscheid te maken *'tussen de persoonlijke mening, politieke opvatting en conclusies uit wetenschappelijk onderzoek, omdat op persoonlijk vlak ruimte zou moeten zijn voor een breed scala aan opvattingen.'*

2.4 Geen definitie, wel een benadering van het begrip

In dit hoofdstuk hebben we het debat over het begrip 'pluriformiteit in de wetenschap' geanalyseerd. We hebben geconstateerd dat er, zowel in het politieke en maatschappelijke debat als onder organisaties in het werkveld en onder

35 31288 Nr. 1213, 2025

geïnterviewden, geen overeenstemming bestaat over wat het begrip betekent of zou moeten betekenen. We constateren dat er in het debat over pluriformiteit over drie soorten diversiteit wordt gesproken, namelijk intellectuele, ideologische en demografische diversiteit. Vrijwel iedereen is het erover eens dat intellectuele diversiteit essentieel is voor de kwaliteit van wetenschap. Men is het onderling niet eens hoe belangrijk demografische en ideologische diversiteit zijn, noch over hoe deze zich verhouden tot intellectuele diversiteit.

Waar sommigen verwachten dat ideologische diversiteit bijdraagt aan intellectuele diversiteit, vinden anderen dat iemands ideologische achtergrond buiten het wetenschappelijk domein zou moeten vallen. En waar sommigen respondenten ervan overtuigd zijn dat demografische diversiteit de intellectuele diversiteit vergroot, hebben anderen twijfels over deze relatie.

Het zwaartepunt in de discussie over pluriformiteit spitst zich toe op de vraag in hoeverre ideologische diversiteit wel of niet onder pluriformiteit zou moeten vallen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat er de afgelopen jaren al intensief beleid is gevoerd op demografische diversiteit. Dit blijkt onder meer uit het feit dat betrokkenen in de discussie over pluriformiteit vrijwel direct verwijzen naar bestaand D&I- en DEI-beleid op universiteiten.

De manier waarop iemand pluriformiteit in de wetenschap definieert, heeft grote invloed op welke zorgen diegene (zou kunnen) hebben over een eventueel gebrek eraan. In het volgende hoofdstuk (hoofdstuk 3) inventariseren we eerst zorgen over een vermeend gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap, waar de motie-Heite om heeft gevraagd.

Om het politieke en maatschappelijke debat (alsook het debat binnen de wetenschap zelf) over pluriformiteit verder te verbeteren, is het nodig deze zorgen te duiden. Daarom laten we in hoofdstuk 4 zien hoe iemands visie op pluriformiteit in de wetenschap inzicht geeft in wat diens zorgen over een vermeend gebrek aan pluriformiteit zijn.

3 Zorgen in het werkveld over gebrek aan pluriformiteit

In dit onderzoek is gekozen, conform de motie Heite, voor een focus op zorgen in het werkveld die betrekking hebben op (de werking van) het academisch wetenschapssysteem in Nederland.[36] De zorgen zijn geïnventariseerd middels een schriftelijke uitvraag bij vertegenwoordigende organisaties in de wetenschap en interviews (hierna: respondenten).

De zorgen die wij in het werkveld hebben geïnventariseerd over een gebrek aan demografische, intellectuele en ideologische diversiteit raken niet aan alle delen en disciplines in het wetenschapssysteem in dezelfde mate. Om structuur aan te brengen in het hoofdstuk onderscheiden we vijf groepen van zorgen in het werkveld, over:

- een gebrek aan pluriformiteit onder wetenschappers (paragraaf 3.1),
- een gebrek aan pluriformiteit van bepaalde onderzoeksonderwerpen en onderzoeksvragen (paragraaf 3.2)
- de organisatie van wetenschap (paragraaf 3.3)
- een gebrek aan pluriformiteit tussen kennisinstellingen (paragraaf 3.4), en
- het politieke debat over pluriformiteit in de wetenschap (paragraaf 3.5).

In paragraaf 3.6 reflecteren wij tot slot op de onderbouwing van de zorgen die wij hebben geïnventariseerd.

In dit hoofdstuk hebben we ervoor gekozen om dicht bij de voorbeelden en bewoordingen van onze respondenten te blijven. We maken veelvuldig gebruik van citaten om de taal en belevingswereld uit het werkveld zo getrouw mogelijk weer te geven.

3.1 Zorgen in het werkveld over gebrek aan pluriformiteit onder wetenschappers

Een cluster van door ons geïdentificeerde zorgen heeft betrekking op sociale en psychologische factoren die kunnen bijdragen aan een gebrek aan ideologische (en in mindere mate intellectuele en demografische) diversiteit onder wetenschappers. Onze respondenten verwezen regelmatig naar een studie van Van de Werfhorst

36 Zie de afbakeningscriteria van dit onderzoek in paragraaf 1.3.

(zie kader 1), die onderzoek heeft gedaan naar de politieke oriëntatie van Nederlandse wetenschappers.[37]

Enerzijds wezen respondenten op de studie om te beargumenteren dat er een gebrek aan ideologische diversiteit in de wetenschappelijke gemeenschap zou zijn, bijvoorbeeld binnen het immigratie-onderzoek. Anderzijds werd de studie door anderen aangehaald om juist te beargumenteren dat er geen redenen zijn om aan te nemen dat er een ideologische monocultuur onder wetenschappers zou zijn, omdat de studie onder hoogleraren geen grotere eensgezindheid in politieke opvattingen meet dan onder andere hoogopgeleide professionals.

De volgende subparagrafen bespreken hoe zelfcensuur, socialisatie, zelfselectie en sociale onveiligheid volgens onze respondenten tot een gebrek aan pluriformiteit onder wetenschappers kan leiden. Tot slot reflecteren onze respondenten op hoe loopbaanonzekerheid en hypercompetitie een gebrek aan pluriformiteit nog verder kunnen versterken.

Kader 1 Empirisch onderzoek naar de ideologische (politieke) oriëntatie van Nederlandse wetenschappers

In de Nederlandse context is er beperkt onderzoek gedaan naar de ideologische oriëntatie van Nederlandse wetenschappers. Er is één wetenschappelijke studie die door onze respondenten vaak wordt aangehaald, die ging over politieke oriëntatie van wetenschappers.

Hoogleraar sociologie Herman van de Werfhorst heeft in 2020 de culturele en economische politieke oriëntaties van hoogleraren in Europa onderzocht. Hij vergeleek in deze studie, met behulp van de European Social Surveys (ESS), de politieke voorkeuren van hoogleraren in verschillende vakgebieden met andere hoogopgeleide professionals.

Van de Werfhorst concludeert dat hoogleraren gemiddeld genomen links-progressiever zijn dan de algemene bevolking, maar dit verschil vervalt grotendeels wanneer ze worden vergeleken met andere hoogopgeleide professionals. Het verschil in politieke voorkeur tussen hoogleraren en andere hoogopgeleide professionals is het kleinst binnen de sociale wetenschappen en juist groter bij bètawetenschappen, economie, recht en medicijnen.

---

37 van de Werfhorst, 2020

Er is één uitzondering: op het thema immigratie wijken hoogleraren wel uitzonderlijk af van andere hoogopgeleide professionals. Dit kan duiden op academische tunnelvisie.

De belangrijkste conclusies uit zijn onderzoek zijn, volgens Van de Werfhorst:
'Het is waar dat wetenschappers gemiddeld genomen linkser en kosmopolitischer zijn dan veel andere professionals, maar er is geen sprake van een grotere eensgezindheid in opvattingen dan we in andere beroepsgroepen zien. [...] Wetenschappers zijn vrij gematigd als het gaat om inkomensherverdeling, meer pro-Europa, en meer tolerant ten aanzien van immigratie, en plaatsen zichzelf meer links op een links-rechtsschaal.'
[...]
'Er bestaat ook binnen de universiteit voldoende diversiteit om verschillende aandachtspunten voorrang te geven. Het is mijns inziens daarom belangrijker om de academische vrijheid te bewaken dan om ons zorgen te maken over de politieke oriëntatie van wetenschappers.'

3.1.1 Zorgen over de aanwezigheid van zelfcensuur onder wetenschappers

Eén van de meest genoemde zorgen rondom een gebrek aan ideologische en intellectuele diversiteit onder wetenschappers is de aanwezigheid van zelfcensuur. Zelfcensuur zou volgens onze respondenten kunnen leiden tot een verlies van diversiteit van perspectieven en dat kan leiden tot een verslechtering van de kwaliteit van wetenschappelijk onderzoek (en onderwijs). Met zelfcensuur bedoelen onze respondenten de mate en regelmaat waarin wetenschappers onder druk van collega's, leidinggevenden of de heersende publieke opinie (ook van buiten de academie) ervoor kiezen bepaalde onderzoeksvragen niet te stellen, onderzoeks-richtingen niet na te streven, of onderzoeksresultaten niet (of aangepast) te publiceren. Zo vertelt geïnterviewde B haar ervaring:

'Er wordt tegen je gezegd: maar je mag ook niet alles zeggen. En dan gaat het niet over dingen die niet waar zijn, maar het gaat dan om dingen die schadelijk zouden zijn voor het imago van [de instelling]. En er bestaat geen lijst van verboden onderwerpen, dus dat maakt je voorzichtig. De zelfcensuur die je toepast is breder dan wat je daadwerkelijk niet mag zeggen. De zelfcensuur is voor mij het meest zorgelijk. Ik heb gemerkt dat als je een afwijkend standpunt hebt, er goede redenen zijn om die te verbergen. Het uitspreken van afwijkende standpunten levert namelijk

gedoe op. Je loopt het risico op consequenties vanuit bestuurlijk niveau die worden gesteund door collega's. Zoals opleiders en leidinggevenden die zeggen 'zo iemand willen we niet in de groep hebben'. Niet per se omdat ze je academische vrijheid of vrijheid van meningsuiting willen inperken, maar vooral omdat ze bang zijn voor gedoe.'

Respondenten verwijzen ter onderbouwing van deze zorg geregeld naar het onderzoek van Technopolis om hun zorg over zelfcensuur onder wetenschappers te onderbouwen.[38] Uit het Technopolis-rapport blijkt dat een kleine maar wel substantiële minderheid van de onderzoekers (13 tot 29%) zich in redelijke, sterke of zeer sterke mate beperkt voelt in onderzoeksactiviteiten op gevoelige onderwerpen. Onderzoekers voelen zich het meest beperkt in hun externe publieke communicatieactiviteiten (29%) en in de selectie van samenwerkingspartners (27%). Daarnaast werd dit rapport aangehaald door onze respondenten om te illustreren dat zelfcensuur met name optreedt bij specifieke, maatschappelijk gevoelige kwesties (migratie, klimaat, gender, koloniale geschiedenis en gezondheid). In deze context werd door respondenten ook gewezen op diverse mediaberichten.[39]

3.1.2 Zorgen over de socialisatie in het hoger onderwijs en de doorwerking op wetenschappers

Respondenten zijn ook bezorgd over socialisatie in het hoger onderwijs en hoe dit doorwerkt op wetenschappers. Dit zou kunnen bijdragen aan een gebrek aan ideologische en intellectuele diversiteit onder wetenschappers. Met socialisatie doelen onze respondenten op het proces waarbij de opvattingen en de politieke oriëntatie van hogeropgeleiden veranderen door de omgeving waarin zij dagelijks verkeren. Geïnterviewde E verwoordt deze zorg als volgt:

'Hogeropgeleiden [vinden] het heel moeilijk om hun eigen socialisatieprocessen te onderzoeken. We hebben een nieuwe Bourdieu nodig die naar de vorming van de homo academicus gaat kijken. Onderzoekers en afgestudeerden zijn gesocialiseerd, en die socialisatie doet ons buigen in een bepaalde politieke richting, maar dat willen we niet onder ogen zien. We zien niet dat we een geprivilegieerde klassepositie innemen. Dat weerspiegelt zich in onze politieke

38 Technopolis, 2023

39 Bijvoorbeeld: Walk, 'Leer wetenschapscensuur herkennen'. 2025. https://jonawalk.substack.com/p/leer-wetenschapscensuur-herkennen; Boudry, 'Opinion | Europe's silenced scholars: the forced Gaza genocide "consensus"'. *The Jewish Chronicle*, 2026. https://www.thejc.com/opinion/europes-silenced-scholars-the-forced-gaza-genocide-consensus-fifilnd4; Universiteit Gent, 'Podcast Verboden Terrein– aflevering 5: Ruud Koopmans'. 2023. https://www.youtube.com/watch?v=-HxW8YG7rS8

voorkeuren, maar die zien we niet als politieke voorkeuren maar als uitkomst van onze vermeend superieure cognitieve vermogens.'

Hoewel onze respondenten meestal doelen op de vormende uitwerking van het hoger onderwijs op studenten en niet zozeer op (jonge) wetenschappers, heeft socialisatie onder studenten mogelijk ook indirecte gevolgen voor de pluriformiteit van wetenschappers volgens onze respondenten. Afgestudeerden vormen immers de poule waaruit jonge wetenschappers worden opgeleid.

In deze context werden we door onze respondenten regelmatig gewezen op het werk van Mark Bovens en Anchrit Wille over de diplomademocratie.[40] Zij laten zien dat hogeropgeleiden over het algemeen een specifiek, sociaal-cultureel progressief waardenpatroon delen. De uitstroom van het hoger onderwijs is daardoor al in zekere mate ideologisch gehomogeniseerd. In de volgende paragraaf zullen we zien dat in die poule van wetenschappelijk talent, volgens sommige van onze respondenten, vervolgens ook zelfselectie een rol speelt.

3.1.3 Zorgen over zelfselectie onder wetenschappers

Onze respondenten maken zich ook zorgen over een hoge mate van (zelf)selectie van de academische gemeenschap. Hierin spelen (al dan niet bewuste) *zelf*selectie en al dan niet bewuste selectie op basis van ideologische, demografische of intellectuele achtergronden *door anderen* beide een rol.

Respondenten wijzen er bijvoorbeeld op dat jonge wetenschappers hun carrière doorgaans opbouwen met een reeks korte (postdoc-)contracten. Daarbij wordt een periode in het buitenland om internationale ervaring op te doen vaak als een belangrijke vereiste gezien voor het cv. Hierdoor kunnen afgestudeerden met een kosmopolitisch waardenpatroon, die openstaan voor verandering en doorgaans progressiever van aard zijn, eerder geneigd zijn te kiezen voor een academische carrière. Afgestudeerden die conservatiever van aard en meer op hun lokale gemeenschap gericht zijn, kunnen door deze gewenste mobiliteit worden afgeschrikt in hun academische aspiraties. Geïnterviewde H vertelt:

'Als je carrière wil maken in de wetenschap, moet je daarnaast leven als [noemt politieke partij]. Dat heb ik ook gedaan. Nadat ik als eerstejaarsstudent uit [woonplaats] vertrok ben ik heel vaak verhuisd en van werkplek gewisseld. Je moet een losgeslagen, wortelloos leven leiden. Mensen die dat doen zijn van nature kosmopolitisch, of ze moeten dat wel zijn. Je hebt het verschil tussen somewheres

40 Bovens & Wille, 2010

en anywheres. Om het te maken in de wetenschap moet je een anywhere zijn. Dat is de manier waarop de wetenschap is opgebouwd. Je moet een heel internationale outlook hebben. (...) Ik denk dat het kosmopolitisme van wetenschappers een uiting is van dat ze progressief zijn.'

Een aantal respondenten noemt, vaak verwijzend naar werk van Andreas De Block, nog een andere vorm van zelfselectie. Ze leggen uit dat De Block schrijft over (zij het in de Amerikaanse context) een *selffulfilling prophecy* waarin de publieke, links-progressieve reputatie van universiteiten ook jonge mensen aantrekt met dezelfde politieke oriëntatie.[41] Jonge academici met een links-progressieve oriëntatie voelen zich door dit imago aangetrokken tot de wetenschap, wat de linkse reputatie van universiteiten verder zou versterken. En omgekeerd leidt het ertoe dat talentvolle rechtse of conservatieve kandidaten de wetenschap minder snel als een geschikte carrière-optie zien.

Die links-progressieve reputatie van de academie wordt volgens sommige van onze geïnterviewden nog versterkt door een 'etalagecultuur' waarin kennisinstellingen met bijvoorbeeld regenboogvlaggen of *green offices* bepaalde waarden uitdragen (zie paragraaf 3.4.2) en weinig reflecteren op wat voor ongemakkelijk effect dit kan hebben op academici die deze waarden niet delen. Zo stelt geïnterviewde A:

'Tegelijkertijd is de universiteit voor sociaal conservatieve mensen ook een wat ongemakkelijke omgeving. In Utrecht is het langste regenboogfietspad ter wereld. Daar sta ik achter, maar ik zie ook dat dit dilemma's oplevert. Ik weet niet hoe je dit op moet lossen, maar wat meer reflexiviteit daarop lijkt me goed. Je kunt ook een goede wetenschapper met sociaal conservatieve denkbeelden zijn.'

Andere geïnterviewden zijn het hier niet mee eens. Zij vinden juist dat hun kennisinstelling zich méér voor rechten van minderheden zou moeten uitspreken en dat dit geen zelfselecterend effect hoeft te hebben. Zo stelt geïnterviewde O:

'[Mijn universiteit] is juist helemaal niet zo'n verwelkomende omgeving voor lhbtiq-studenten, heeft juist meer corporale cultuur, is heel wit. Het zou dus juist wel goed zijn om dit soort symbolen in [deze universiteit] te gebruiken. Ik vind het flauwekul dat conservatieve studenten zich niet welkom zouden voelen daardoor.'

Naast deze mechanismen in zelfselectie zijn er ook zorgen over selectie op basis van ideologische achtergrond door *anderen*. Meerdere geïnterviewden geven aan zich zorgen te maken over de werving en selectie van gelijkgestemden in het

41 De Block, 2023

academische loopbaanbeleid en in onderzoeksfinanciering. Caspar van den Berg (namens UNL) waarschuwt in algemene zin voor *mimicry* in loopbaanbeleid:

'Wat bij alle organisaties [kan spelen], is dat mensen de neiging hebben om mensen aan te nemen die op zichzelf lijken. Mimicry in dat opzicht. […] Mensen die hr-beleid en hr-beslissingen maken, die zouden best wat meer kunnen nadenken over hoe het team sterker kan worden door mensen aan te nemen die er net wat anders tegenaan kijken. Dat maakt het niet gemakkelijker, en het brengt kosten, maar het mag wel (en moet wel) gevraagd worden.'

Sterker nog, onze geïnterviewden waarschuwen voor actieve tegenwerking en discriminatie van wetenschappers op basis van ideologische achtergrond. Een geïnterviewde (Q) heeft dit zelf meegemaakt en vraagt zich af of dit systematisch gebeurt:

'En worden [rechts-conservatieven], als zij wel [aan universiteiten] werken, minder serieus genomen, genegeerd, of zelfs actief tegengewerkt en gediscrimineerd? Hier is vooral anekdotisch bewijs voor (ik heb het zelf meegemaakt), maar het is natuurlijk best mogelijk dat dit structureel gebeurt.'

3.1.4 Zorgen over sociale onveiligheid

In de schriftelijke uitvraag geven verschillende organisaties aan af en toe signalen van sociale *on*veiligheid te ontvangen, terwijl sociale veiligheid door veel respondenten wordt gezien als belangrijke voorwaarde voor het borgen van pluriformiteit. Op de vraag of organisaties zorgen hebben over een gebrek aan pluriformiteit antwoordt NWO in de schriftelijke uitvraag bijvoorbeeld:

'NWO ontvangt af en toe, via de eigen kanalen of via de media, signalen over een gebrek aan sociale veiligheid in bepaalde vakgroepen. We zien sociale veiligheid als voorwaarde voor pluriformiteit in de wetenschap, aangezien organisatiecultuur en hiërarchische verhoudingen bepalend kunnen zijn voor hoe vrij iemand zich voelt om een afwijkend wetenschappelijk perspectief te hebben.'

Respondenten geven aan dat universiteiten de afgelopen jaren veel aandacht hebben besteed aan het thema sociale veiligheid. Platform WetenschapVeilig wijst in antwoord op de schriftelijke uitvraag op eigen onderzoek naar de verschillende vormen en prevalenties van bedreigende situaties in de academische wereld.[42] Daarin maakt het platform onderscheid tussen gevoelens van sociale onveiligheid

die veroorzaakt worden door enerzijds intimidatie van binnenuit door bijvoorbeeld collega's en leidinggevenden, en anderzijds intimidatie van buitenaf door bijvoorbeeld bedreigingen op sociale media.

Intimidatie van binnenuit
In de eerste categorie gaven respondenten aan ervaring te hebben met intimidatie van binnenuit. Bijvoorbeeld doordat ze in de academie een sociaal onwelgevallige mening of perspectief hadden, en daarop door collega's met de nek werden aangekeken. Zo vertelt geïnterviewde F over wetenschappelijke discussies die hoog opliepen en met persoonlijke aanvallen gepaard gingen:

'Zogenaamd progressieve mensen zijn helemaal niet verdraagzaam. Sommige zijn ook heel minachtend, […] ze kijken op je neer. En dan mag je blijkbaar iemand dus uitschelden en beledigen. En dat gebeurt dus ook. Het gaat daarbij nooit om de inhoud van het onderzoek.'

Dit soort ervaringen worden herkend door een aantal geïnterviewden. Ook als zij dit niet zelf (of niet in deze mate) hebben meegemaakt, problematiseren ze wel een cultuur van gebrekkige verdraagzaamheid voor andersdenkenden. Het woord angstcultuur werd door meerdere geïnterviewden in de mond genomen.

Geïnterviewde N ervaart in de academische gemeenschap (onder zowel studenten alsook collega's) ook 'moreel absolutisme', waarbij alles wat afwijkt van iemands opvattingen meteen wordt gezien als een existentiële bedreiging:

'Het zwart-wit denken [over goed en fout] overheerst. Dat willen we onderzoeken. Deze manier van denken leidt tot scheidslijnen in de samenleving. Je bent voor of tegen ons. Als je ergens tegen bent, dan ben je ook meteen een slecht persoon, een vijand. Je staat ofwel aan de goede kant van de geschiedenis, ofwel aan de verkeerde kant van de geschiedenis. Alles wat afwijkt van jouw opvattingen wordt meteen gezien als een existentiële bedreiging. Als je bijvoorbeeld kritisch bent over genderklinieken, dan wordt dat meteen ervaren als een existentiële aanval op non-binaire personen. (…) Jonge mensen groeien tegenwoordig op in een wereld van moreel absolutisme. Je bent goed of fout. Dat laat weinig ruimte voor nuance. In mijn onderzoek wil ik daar kritisch onderzoek naar doen, om daar doorheen te breken.'

Geïnterviewde R beaamt dat wetenschappers niet altijd doorhebben hoezeer zij binnen een bubbel leven en denken. Soms is er gebrek aan (gezamenlijke) reflectie binnen de wetenschap over de vraag of en in hoeverre de eigen *bias* van academici systematisch onderzoeksuitkomsten beïnvloedt:

'Ja, het kan soms bijna een commune zijn. Waarin iedereen er dezelfde mening over heeft, dezelfde krant leest, dezelfde dingen zegt. Als iemand dan een afwijkende mening heeft dan is 'ie outcast. Onmiddellijk. Wat ertoe leidt dat mensen als ze de kans hebben een andere baan zoeken, of als ze dat niet willen in het verzet gaan maar daar wordt hun leven niet altijd vrolijker van.'

Verschillende geïnterviewden wijzen er bovendien op dat discriminatie, bijvoorbeeld op grond van sociaaleconomische status en racisme, voorkomt in de wetenschap. Zo is er bijvoorbeeld volgens een geïnterviewde weinig aandacht voor wetenschappers die als eerste in hun familie zijn gaan studeren en een academische carrière hebben, en te maken krijgen met uitsluiting, stigmatisering, en discriminatie. Ook Arfan Ikram (ZonMw) wijst op factoren die de demografische diversiteit in de wetenschap kunnen beperken:

'Er is voldoende evidentie die aantoont dat het – ook in een Nederlandse setting – echt wel uit maakt waar je wieg staat, wat betreft de kansen die je gaat krijgen verderop in het leven. […] Zelfs een achternaam kan uitmaken of je wel of niet wordt uitgenodigd voor een sollicitatiegesprek. Dat geldt in alle sectoren, dat geldt ook in onderzoek. […] Je ziet dus een opeenstapeling van kleine, vaak impliciete, soms expliciete, factoren. Dat vermindert de pluriformiteit.'

In deze context reflecteerden een aantal respondenten op de organisatie van debatbijeenkomsten op universiteiten. Dit zou volgens hen niet bevorderlijk zijn voor de sociale veiligheid en pluriformiteit binnen de wetenschap. Een geïnterviewde beschrijft bijvoorbeeld de ervaring dat het bij dialoogsessies in de academie vaak niet gaat om een echte dialoog, zeker niet als het gaat om gevoelige onderwerpen. Zulke sessies worden te vaak gebruikt om deelnemers te laten zeggen wat hen niet bevalt aan het standpunt van een ander. Terwijl een dialoog zou moeten gaan om het uitwisselen van gedachten, en het delen van wat het met iemand doet als die andere opvattingen hoort. Dit soort sessies leiden volgens respondenten niet tot het beter begrijpen van elkaars opvattingen, maar creëren eerder een gevoel van onveiligheid voor degenen die een afwijkend standpunt of opvatting hebben.

Geïnterviewde O heeft een vergelijkbare ervaring dat debatten in de academie worden georganiseerd vanuit de gedachte dat als je maar twee mensen op het podium zet die ergens anders over denken, dat je daarmee een goed wetenschappelijk debat krijgt en bijdraagt aan pluriformiteit in de wetenschap. Het effect is dat deelnemers vooral langs elkaar heen praten, en dat het niveau van het debat daardoor naar beneden wordt getrokken.

Intimidatie van buitenaf

Binnen de ervaringen met sociale onveiligheid wezen respondenten ook op intimidatie van buitenaf, ze gaven voorbeelden van beledigingen en zelfs bedreigingen op sociale media naar aanleiding van publieke optredens of uitingen zoals opinieartikelen. Vaak zijn de reacties anoniem, waardoor je niet altijd zeker weet of ze afkomstig zijn van collega-wetenschappers of niet. Dat het onderscheid tussen het algemene publiek en collega-wetenschappers niet altijd duidelijk is op het internet, blijkt ook uit de ervaring van geïnterviewde H. Hij vertelt over de reacties op een opinieartikel in een vooraanstaand Nederlands dagblad:

'Ik heb ook niet alles gelezen, maar ik heb zijdelings meegekregen wat op Bluesky voorbijkwam. Van 'dit is ondoordacht, dit is heulen met de vijand' tot 'wat is dit voor bruine derrie'. Niet alles kwam van academici, overigens. Er zaten ook veel anonieme accounts tussen. Ik kreeg ook de reactie, wel van een academicus, dat "als alle fascisten weg zijn, ja, dan is de wetenschap links." Daarvan dacht ik: dit is wel waar het probleem zit.'

Een ander punt dat verschillende geïnterviewden maken met betrekking tot sociale onveiligheid, is hoe belangrijk solidariteit onder wetenschappers onderling is. Geïnterviewden vinden het heel waardevol als collega's voor elkaar in de bres springen als ze geïntimideerd of (dreigen) gecensureerd te worden, en dat in de kiem smoren. Een gebrek hieraan wordt dus gehekeld, zoals geïnterviewde P zegt:

'Soms blijft het akelig stil binnen de academie als sommige vakgebieden (contentious disciplines) onder vuur komen te liggen. Klassiek voorbeeld: critical studies. In die zin is de pluriformiteit zo goed geborgd dat het soms ten koste gaat van het idee dat wetenschappers óók met elkaar verbonden zijn in een breder systeem. Nu zie je veel eilandjes. En dat maakt het systeem als geheel kwetsbaar. Een voorbeeld is onderzoek naar wetenschappers die zich publiekelijk hebben uitgesproken in contentious disciplines (virologie, klimaatwetenschap, immigratie, gender studies, bijvoorbeeld). Daarin was een opvallende bevinding dat dit gebrek aan academische solidariteit werd gehekeld. Daar waar het wel werd ervaren, was het een enorme bron van veerkracht […]'

Overigens moet *sociale* onveiligheid niet worden verward met *intellectuele* onveiligheid, volgens onze respondenten – hoe moeilijk die grens ook soms is te trekken. Jeroen Geurts (als rector magnificus van de VU) verwoordt dit als volgt:

'Mensen moeten zich realiseren, de universiteit hoort intellectueel niet veilig te zijn. Je moet uitgedaagd worden, je moet aangevallen worden op je denken. Als dat hier niet gebeurt, waar dan nog wel? Maar de grens tussen intellectuele veiligheid en sociale veiligheid is soms lastig te trekken. Die verschilt per persoon; een situatie

kan vanuit een minderheid als sociaal onveilig worden ervaren, terwijl een meerderheid die niet als zodanig ervaart.'

3.1.5 Zorgen over loopbaanonzekerheid en hypercompetitie

Een factor die volgens geïnterviewden de uniformerende druk versterkt is de loopbaanonzekerheid en hoge concurrentiedruk, met name voor jonge onderzoekers. Hierdoor kunnen zij het gevoel krijgen dat ze, zowel intellectueel als qua ideologische kleur, in de pas moeten lopen om carrière te kunnen maken. Geïnterviewde N vertelt dat zij zich pas meer is durven uitspreken over een politiek gevoelige kwestie, sinds ze in vaste dienst is:

'Ik heb zelf ook heel lang geen vast contract gehad, maar nu wel. Sindsdien durf ik me ook meer uit te spreken. Mensen zonder vast contract houden toch rekening met wat de mensen denken die gaan over vaste aanstellingen. Ook als die mensen niet veel geven over afwijkende opinies, willen ze misschien nog steeds liever geen mensen die niet 'gezellig' zijn op de afdeling, liever geen mensen die lastig zijn of voor problemen zorgen. Dit soort zaken speelt zeker een rol.'

Het in paragraaf 3.1.4 beschreven gebrek aan solidariteit wordt door geïnterviewden ook in verband gebracht met hypercompetitie. Wetenschappers met tijdelijke contracten die zware competitie ervaren, zullen minder snel geneigd zijn voor elkaar op te komen, zo is de gedachte van bijvoorbeeld geïnterviewde P die een gebrek ervaart aan onderlinge solidariteit tussen disciplines en faculteiten:

'Het komt ook deels door de financieringsprikkels, door de moordende competitie. Het punt hierbij is dat pluriformiteit waardevol en beschermingswaardig is, maar door druk van buitenaf staat interne cohesie onder druk. En dat maakt wetenschap kwetsbaar. Je moet niet alleen opkomen voor je eigen discipline ('vierkante postzegel'), maar voor de volle breedte van de wetenschap met al zijn epistemische pluriformiteit.'

3.1.6 Conclusie

Uit onze inventarisatie komt een brede waaier aan zorgen ten aanzien van pluriformiteit onder wetenschappers naar voren. Hierbij ligt de nadruk op ideologische diversiteit. Hoewel er telkens is gevraagd naar bewijs en onderbouwing, werd dit door respondenten maar in beperkte mate geboden. Het verhaal leunt dus sterk op persoonlijke ervaringen van onze geïnterviewden en interpretaties van mechanismen en condities binnen het wetenschapssysteem.

De respondenten wijzen consequent op belemmerende factoren: zelfcensuur uit angst voor reputatieschade of gedoe, socialisatie binnen een progressieve omgeving en (zelf)selectie waarbij de internationale en progressieve oriëntatie van universiteiten en onderzoeksgroepen conservatieve studenten kan afschrikken en wervingscommissies gelijkgestemden aantrekken. Dit wordt versterkt door sociale onveiligheid, zoals uitsluiting, online intimidatie en loopbaanonzekerheid, waardoor vooral jonge onderzoekers onder hoge concurrentiedruk leren zich te conformeren, en zich pas durven uitspreken wanneer ze een vaste aanstelling hebben.

3.2 Zorgen in het werkveld over gebrek aan pluriformiteit in bepaalde onderzoeksonderwerpen en onderzoeksvragen

Een tweede cluster van zorgen die in dit onderzoek door respondenten naar voren werd gebracht, betreft een gebrek aan pluriformiteit van onderzoeksvragen, onderzoeksonderwerpen en invalshoeken die in de wetenschap aan bod komen.

3.2.1 Zorgen over specifieke onderwerpen

Uit vrijwel alle interviews komt naar voren dat veel van de zorgen over een gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap zich toespitsen op een klein deel van de brede waaier aan wetenschappelijke disciplines. Anders gezegd: er zijn ook wetenschappelijke vakgebieden waarbinnen en waarover het debat over pluriformiteit niet of nauwelijks wordt gevoerd. Geïnterviewde L vat dit bondig samen:

'Je hebt geen links- of rechtsdraaiende sterrenstelsels. Een deel van de wetenschappers zal misschien denken: waar gaat dit [debat over pluriformiteit] over?'

Respondenten uiten het vaakst zorgen over een gebrek aan pluriformiteit in specifieke subvelden binnen de sociale en geesteswetenschappen (hierna: SSH[43]). Een aantal specifieke onderzoeksonderwerpen worden vaak genoemd, zoals migratie, genderstudies, het Israëlisch-Palestijns conflict (Gaza), en het

43 SSH staat voor *Social Sciences and Humanities*. Het Nederlandse SSH-domein is groot en heterogeen en bestaat uit vier verschillende sectoren: de sociale wetenschappen, de geesteswetenschappen, Rechtsgeleerdheid, en de Economische wetenschap. Die sectoren zijn onderverdeeld in disciplines, met name in de sociale wetenschappen (bijvoorbeeld: psychologie, sociale geografie, antropologie) en in de geesteswetenschappen (bijvoorbeeld: Nederlands, mediastudies, taalwetenschap, filosofie). https://sshraad.nl/domeinbeeld-ssh/

slavernijverleden. Om het gebrek aan pluriformiteit binnen deze onderwerpen aan te kaarten, geeft geïnterviewde Q voorbeelden van invalshoeken die volgens hem te weinig worden onderzocht:

'[…] SSH-(actie)onderzoek gericht op marktwerking, lagere belastingen, law and order, 'grip op migratie', patriotisme (zonder te vervallen in nationalisme), familiewaarden et cetera bestaat nagenoeg niet.'

Zorgen over een gebrek aan pluriformiteit beperken zich echter niet tot een aantal specifieke onderwerpen binnen de SSH. Buiten de SSH wordt bijvoorbeeld klimaatverandering genoemd als een onderzoeksveld waar mensen zorgen hebben over een gebrek aan pluriformiteit. In dit vakgebied worden banden met de olie- en gasindustrie bijvoorbeeld genoemd als belemmerend voor de pluriformiteit van invalshoeken. Daarnaast uiten respondenten zorgen over een gebrek aan pluriformiteit binnen het belastingrecht, vanwege deeltijdhoogleraren die ook in het bedrijfsleven werken, en over onderzoeksgebieden die relevant zijn voor de voedselindustrie vanwege financiële banden met grote agrofoodbedrijven. En tot slot hebben wij ook respondenten gesproken die zorgen hebben over een gebrek aan pluriformiteit binnen de medische wetenschap rondom covid-19. Geïnterviewde N vertelt dat onderzoekers die tegendraads zijn op één onderwerp, ook worden benaderd door anderen die op andere vakgebieden afwijkende standpunten hebben:

'De tegendraadse onderzoekers zoeken mij en elkaar op. Ze herkennen in mij ook een tegendraadse stem. Tegendraads zijn op één issue wordt gezien als tegendraads zijn in alles. Dat is oké, want ik herken de ervaring van wat er gebeurt wanneer je afwijkt van de mainstream. Maar ik wil niet in al die andere debatten getrokken worden, daarvoor weet ik er vaak ook onvoldoende van af. Er is wel een soort van kameraadschap onder tegendraadse onderzoekers. Maar ik ben ook wel uit app-groepjes gestapt als ik me er niet comfortabel bij voelde.'

Een overeenkomst tussen deze onderwerpen is dat de resultaten vrij directe beleidsmatige of maatschappelijke consequenties hebben (zoals in het geval van klimaatverandering en covid-19), ofwel onderzoeksvragen stellen die maatschappijkritisch zijn.

3.2.2 Zorgen over marginalisatie van maatschappijkritisch onderzoek

Kritisch onderzoek wordt volgens onze respondenten gemarginaliseerd, en weggezet als 'politiek' en onwetenschappelijk, of activistisch. Als voorbeeld geeft geïnterviewde O:

'Binnen universiteiten is er weinig ruimte voor radicaal antikapitalistische geluiden. Je wordt al snel geridiculiseerd. Er is weinig aandacht voor een vraag als: hoe kun je de klimaatcrisis oplossen buiten het kapitalisme? Ook als het gaat om militarisering: zijn er überhaupt hoogleraren die kritisch zijn op de NAVO?'

Andere geïnterviewden waarschuwen ervoor dat een dominante, smalle opvatting van wat (goede) wetenschap is – vanuit een positivistisch paradigma – leidt tot een vanzelfsprekendheid en daarmee intolerantie voor afwijkende wetenschappelijke geluiden. De norm van neutraliteit binnen dit paradigma leidt juist tot conservatieve 'niet-kritische' wetenschap, zoals geïnterviewde C stelt:

'Zonder een echt pluralistisch debat, is het heel gemakkelijk om dominante normen en paradigma's voor vanzelfsprekend te beschouwen. Bijvoorbeeld kapitalistische maatschappij, of positivistische wetenschap. Als dat gebeurt, als dat naturaliseert, dan is het paradigma waarin je werkt de realiteit. Dan zijn de normen voor wetenschap die je hanteert definities en dan hoef je eigenlijk niet meer echt te begrijpen binnen welke normen of paradigma je werkt en dat er andere normen en paradigma's zijn. Dan is al het andere dat je tegenkomt slecht, of onweten-schappelijk. Zodra je gaat proberen uit te leggen dat het een frame, een paradigma, een norm is, dan zeggen mensen dat het politiek is. Als je uitlegt dat het niet het enige is, dat er ook andere feiten zijn, dan zien mensen dat heel snel als bedreigend.'

3.2.3 Conclusie

Op basis van onze uitvraag en de interviews lijken de zorgen over een gebrek aan pluriformiteit zich niet op de volle breedte van de wetenschap te richten, maar spitsen die zich toe op een beperkt aantal specifieke disciplines en onderwerpen. De exacte en natuurwetenschappen blijven grotendeels buiten het debat. De zorgen richten zich met name op specifieke SSH-thema's zoals migratie, genderstudies, het Israëlisch-Palestijns conflict en het slavernijverleden. Ook buiten de SSH spelen zorgen bij onderzoeksvelden met een grote maatschappelijke en

beleidsmatige impact (klimaat, covid-19) of waar grote financiële belangen meewegen.

3.3 Zorgen in het werkveld over een gebrek aan pluriformiteit in de organisatie van wetenschap

Zowel geïnterviewden als organisaties in het veld uiten zorgen dat de manier waarop de wetenschap is georganiseerd een gebrek aan intellectuele, demografische en ideologische diversiteit in de hand kan werken.

Deze zorgen hebben betrekking op:
- de toegenomen afhankelijkheid van projectfinanciering voor onderzoek (paragraaf 3.3.1);
- de daarmee gepaard gaande standaardisering van de wetenschap (paragraaf 3.3.2);
- het toegenomen belang van de economische of maatschappelijke valorisatie van wetenschap (paragraaf 3.3.3);
- een afnemend belang van objectieve waarheidsvinding in de wetenschap (paragraaf 3.3.4); en
- peerreview als kwaliteitstoets in de wetenschap. (paragraaf 3.3.5)

3.3.1 Zorgen over toegenomen afhankelijkheid van projectfinanciering

Verschillende organisaties en geïnterviewden uiten hun zorgen dat wetenschappers voor hun loopbaansucces (te) afhankelijk zijn geworden van het verwerven van externe projectfinanciering (zogeheten tweede en derde geldstroom). Dit komt doordat de basisfinanciering (eerste geldstroom) aan universiteiten ontoereikend is om alle gewenste onderzoeksactiviteiten te bekostigen. Hierdoor staan onderzoekers continu onder druk om externe subsidies binnen te halen. Dit leidt volgens de respondenten tot opportunisme: onderzoekers worden gestimuleerd om hun onderzoeksagenda's aan te passen aan de prioriteiten en de agenda's van externe financieringsbronnen ('je gaat waar het geld is').

Een schaarste aan stabiele en vrij in te vullen financiering zoals de eerste geldstroom, belemmert volgens geïnterviewden de intellectuele diversiteit van de wetenschap. Er is door deze schaarste minder (financiële) ruimte voor *critical studies* die ingaan tegen gevestigde belangen, of machtsstructuren op

fundamenteel niveau bevragen. Dit gebrek aan radicaal kritisch onderzoek wijt geïnterviewde O aan opportunisme:

'De angst leeft wel. Mensen durven hun naam niet te zetten onder een kritisch stuk, terwijl ze er wel achter staan, en soms zelfs meeschrijven. De angst voor repercussies komt door de enorme schaarste [van middelen]. Pluriformiteit gaat dus ook over een gebrek aan basisfinanciering voor de vrije wetenschap. Daardoor durven mensen zich niet vrijelijk uit te spreken over wat zij denken dat goede wetenschap zou zijn.'

Respondenten vinden vanwege dit 'gedwongen' opportunisme dat er waarborgen nodig zijn om wetenschappers tegen zichzelf in bescherming te nemen. Om bijvoorbeeld de intellectuele diversiteit van onderzoek in relatie tot defensie te garanderen, is er voldoende vrije financiële ruimte nodig op dit gebied, zo bepleit geïnterviewde K:

'Dit [tweede geldstroom] kan een enorm effect hebben op het onderzoek dat we doen. Dan zouden daar meer waarborgen in moeten zitten om onderzoekers tegen zichzelf te beschermen; dat ze niet gedwongen al te opportunistisch zijn. Dat kan de minister organiseren door meer onafhankelijke subsidies voor defensie en veiligheid te organiseren, maar waarbij – voor de pluriformiteit – ook bijvoorbeeld onderzoek naar definities van veiligheid wordt gedaan. We moeten voorkomen dat iedereen van honingpot naar honingpot gaat en ervoor zorgen dat er ook langdurig onderzoek is.'

3.3.2 Zorgen over standaardisering van wetenschap

De aanvraagdruk binnen de wetenschap leidt volgens geïnterviewden ook tot standaardisering; de wetenschap wordt bedreven volgens de aanvraaglogica van wetenschapsfinanciers NWO en ERC. Dat bevordert volgens onze geïnterviewden empiristische, positivistische wetenschap, óók in de SSH. En daardoor staan andere wetenschappelijke invalshoeken onder druk. Geïnterviewde E verwoordt het als volgt:

'Je ziet in de sociale wetenschappen een positivisering van het onderzoek. Dat zie je bijvoorbeeld in de formats die NWO en ERC hanteren bij onderzoeksaanvragen. […] Hierdoor wordt de nieuwe generatie wetenschappers min of meer gedwongen zich te conformeren aan positivistische wetenschapseisen. En dat gaat ten nadele van kwalitatieve onderzoeksmethoden, van meer freischwebende, conceptuele onderzoeken. Ook de sociale wetenschappen zijn steeds meer positivistische, empiristische vragen gaan stellen. Het risico is dat wetenschappers zich laten

sturen door beschikbaarheid van data, in plaats van door de vraag of dit de interessante en relevante vragen zijn.'

Dit heeft volgens deze geïnterviewde niet alleen gevolgen voor de intellectuele diversiteit, maar mogelijk ook voor de ideologische diversiteit:

'Positivisme en empirisme gaan gepaard met bepaalde liberale ideologieën. De marxistisch politieke invalshoek past niet goed bij een positivistische benadering van wetenschap. Dat geldt ook voor conservatieve levensbeschouwelijke perspectieven. Ook zij kunnen niet goed uit de voeten met positivistisch en empiristische aanpakken. Hun soort vragen laten zich niet goed beantwoorden met empiristische en positivistische data en methoden.'

Kortom, het toegenomen belang van projectfinanciering, die wordt verdeeld via aanvraagformats van NWO en ERC, leidt volgens sommige geïnterviewden niet alleen tot uniformering qua wetenschappelijke invalshoeken richting het positivisme, maar ook tot ideologische uniformering richting het liberalisme.

Een van de geïnterviewden (M) is van mening dat de (niet-thematische) projectfinancering vanuit de tweede geldstroom juist minder risico's voor intellectuele diversiteit oplevert dan onderzoeksfinanciering vanuit de eerste geldstroom. Hij heeft meer vertrouwen in beoordelingscommissies van NWO om de kwaliteit van een voorstel objectief te beoordelen dan in een setting waarin collega's binnen een faculteit onderzoeksmiddelen onderling moeten verdelen.

3.3.3 Zorgen over instrumentalisering van wetenschap

In aanvulling op de zorgen rond de standaardisering van de wetenschap, hebben zowel aangeschreven organisaties alsook geïnterviewden zorgen over de balans tussen thematische financiering van wetenschap en financiering voor ongebonden onderzoek, en het effect daarvan op de pluriformiteit in de wetenschap. Geïnterviewden waarschuwen voor te grote nadruk op valorisatie als selectiecriterium. Volgens geïnterviewden bevoordeelt deze nadruk op valorisatie onderzoek vanuit een positivistisch wetenschapsparadigma. En dit kan dus leiden tot een gebrek aan intellectuele diversiteit. Geïnterviewde P verwoordt deze zorg bijvoorbeeld als volgt:

'De manier waarop de publieke onderzoeksfinanciering is ingericht zorgt inderdaad voor bepaalde prikkels, bijvoorbeeld richting positivistisch onderzoek. En die prikkels zijn niet voor iedere wetenschapper even gunstig. We hebben op dit moment in de samenleving een voorkeur voor een bepaald type onderzoek waar ook een valorisatiewaarde aan vast zit, met vaak positivistische epistemologie.'

De Adviesraad voor Wetenschap, Technologie en Innovatie (AWTI) voegt hieraan toe dat de huidige financieringsinstrumenten meer plaats bieden aan gevestigde en bekende kennisspelers en dat dit de pluriformiteit van wetenschap onder druk zet:

'De AWTI [heeft] eerder aangegeven dat veel van publiek-privaat gefinancierde en georganiseerde onderzoek, ontwikkeling en innovatie steeds plaats vindt met de gevestigde en bekende kennisspelers en dat het voor de non-usual suspects minder vanzelfsprekend is om toegang te hebben tot deze onderzoeks-programma's, consortia en financiering.[44] Dat kan ook van invloed zijn op de pluriformiteit van wetenschap.'

Een tegenargument is hier dat thematische sturing juist de mogelijkheid geeft de academische gemeenschap bij te sturen, door gerichte maatschappelijk en politiek-geïnformeerde kennisvragen te stellen die wetenschappers zelf niet oppikken. Zo schrijft NWO in antwoord op de schriftelijke uitvraag:

'Thematische programmering draagt bij aan meer pluriformiteit, omdat 'vragen vanuit de samenleving' (burgers, overheden of bedrijven) en 'vraagarticulatie met de samenleving' soms andere perspectieven of onderwerpen aandragen dan waar de wetenschap zelf mee komt. In deze programma's is het een vereiste dat onderzoekers samenwerken met publieke en private partners, wat hun perspectief ook kan verbreden.'

3.3.4 Zorgen over afnemend belang van objectieve waarheidsvinding

Sommige respondenten hebben zorgen dat objectieve waarheidsvinding in de wetenschap minder belangrijk wordt. Zij maken zich er bijvoorbeeld zorgen over dat de kwaliteit van de wetenschap en wetenschappelijke methodes minder aandacht krijgen, zoals bijvoorbeeld terug te zien is in een afnemende belangstelling voor research masters, minder aandacht voor onderzoeksmethodes en een moralisering van onderzoeksvragen. Geïnterviewde A zegt:

'Ik zie een toenemende moralisering van onderzoeksvragen in promotietrajecten. Dus dan is justness [rechtvaardigheid] bijvoorbeeld onderdeel van de onderzoeksvraag. Een gegeven. En geen vraag voor reflectie en onderzoek.'

Diverse respondenten wijzen ook op aanpassingen in de Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit. Waar de toenmalige VSNU (inmiddels UNL) de

44 Zie bijvoorbeeld AWTI (2023)

begrippen 'waarheidsvinding' en 'objectiviteit' in 2014 nog gebruikte in de uitwerking van zes leidende principes, waren deze woorden in de 2018-versie van de KNAW verdwenen in de uitwerking van inmiddels vijf principes en 61 normen.[45] Respondenten waarschuwen er in dit verband voor dat een onderzoeker die eerlijk werkt (te goeder trouw) er alsnog feitelijk naast kan zitten, en dat zij moeten kunnen worden aangesproken op feitelijke onwaarheden. De gedragscode uit 2018 zou hier, volgens deze respondenten, te weinig aanknopingspunten voor bieden.

Andere geïnterviewden gaan nog verder in deze kritiek. Zo stelt geïnterviewde I dat niet alleen de gedragscode minder waarde hecht aan objectieve waarheidsvinding, maar dat het overheersende sociaal-constructivistische gedachtengoed in de SSH te weinig aandacht heeft voor de feiten:

'Postmodern relativisme [is] als intellectuele doping. De postmoderne kennistheorie heft de spelregels van het wetenschappelijke debat op en zweert het geloof in waarheid en objectiviteit af. Daarmee vergroot ze elke reeds aanwezige ideologische bias drastisch uit: als er geen feiten zijn, alleen perspectieven, dan krijgt ideologie vrije baan.'

Volgens deze respondenten kan een afnemend belang van waarheidsvinding in de wetenschap leiden tot een gebrek aan pluriformiteit, omdat hierdoor meer ruimte ontstaat voor subjectiviteit. En hierdoor kunnen niet-wetenschappelijke, maar bijvoorbeeld ideologische, argumenten ruimte krijgen om 'tegendraadse' stemmen te weren. De zorg van deze respondenten staat overigens op gespannen voet met zorgen van andere respondenten over de dominantie van positivistische en empiristische wetenschap (zie paragraaf 3.2.2).

André Nollkaemper (KNAW) stelt dat het belang van waarheidsvinding binnen de wetenschap altijd voorop heeft gestaan, en dat dit ook in de volgende herziene gedragscode (die in het najaar van 2026 is uitgebracht) weer vermeld wordt:[46]

'In de voorlaatste versie was die term inderdaad verdwenen, nu is de geest (misschien niet de term) wel weer terug. Het beginsel dat wetenschappers waarheidsgetrouw werken zou volledig erkend moeten worden in die code integriteit. Dat betekent niet dat waarheidsvinding binnen alle domeinen van wetenschap dezelfde rol speelt. In delen van sociale wetenschappen waar onderzoek wordt gedaan naar invullingen van rechtvaardigheid of billijkheid draait

45 In de versie van 2014 waren deze principes: Eerlijkheid en zorgvuldigheid; Betrouwbaarheid; Controleerbaarheid; Onpartijdigheid; Onafhankelijkheid; Verantwoordelijkheid (VSNU, 2014). In de herziening van 2018 waren deze principes: Eerlijkheid; Zorgvuldigheid, Transparantie, Onafhankelijkheid; Verantwoordelijkheid (KNAW et al., 2018). Kortom, in 2014 waren betrouwbaarheid, controleerbaarheid en onpartijdigheid nog leidende principes in de gedragscode, die in 2018 waren vervangen door transparantie.

46 In de herziene code is het woord 'waarheidsvinding' genoemd onder de pijler 'Eerlijkheid' (KNAW et al., 2026).

het niet echt om 'waarheidsvinding'. Maar ook dat onderzoek zal op een wijze moeten worden verricht die waarheidsgetrouw is, dat houdt bijvoorbeeld in dat ze correct rapporteren over het onderzoeksproces, en alternatieve visies en tegenargumenten serieus nemen.'

3.3.5 Zorgen over peerreview van onderzoeksvoorstellen en publicaties

Het principe waarbij collega's elkaars onderzoeksvoorstellen en publicaties beoordelen op wetenschappelijke validiteit, kwaliteit en originaliteit is een zeer dominant zelfsturend mechanisme van kwaliteitsborging waar de wetenschap op drijft.

Verschillende geïnterviewden maken zich echter zorgen over de invloed van peerreview op de (intellectuele) pluriformiteit van de wetenschap. De zorg zit met name in de samenstelling van beoordelingscommissies van projectvoorstellen, en in mindere mate de reviewers van wetenschappelijke publicaties. Als deze beoordelingen te veel worden uitgevoerd door een kleine groep gelijkgestemden, dreigt schoolvorming. Geïnterviewde F verwoordt het als volgt;

'Dezelfde soort mensen met dezelfde soort gepolitiseerde wetenschapsopvattingen ('kennis als macht'), die elkaar beoordelen en die schuiven elkaar de banen toe. Die peerreview heeft helemaal geen wetenschappelijk niveau. […] Mensen zitten vaak vast in een bepaald paradigma, en gaan dan mensen afkraken die daarbuiten vallen. Dat is ook peerreview. Het remt dus soms ook vooruitgang en creativiteit.'

Marcel Levi (NWO) deelt weleens deze zorgen over schoolvorming. Hij is van mening dat er bij zijn organisatie op een meer fundamenteel niveau moet worden nagedacht over de samenstelling van beoordelingscommissies van *calls*:

'Dat is onze opdracht: hoe stellen wij onze commissies samen, denken we daar voldoende over na? En zit daar voldoende pluriformiteit in? […] We hebben het er heel weinig over. Ik krijg namenlijstjes onder ogen, maar er zit soms niet voldoende denkwerk achter.'

Ook de omstandigheden waarbinnen het peerreviewsysteem momenteel functioneert, baart geïnterviewden zorgen. Zo is geïnterviewde M van mening dat de afbreuk van objectieve kwaliteitsstandaarden (wat volgens hem onder het programma Erkennen en waarderen plaatsvindt) wetenschap kwetsbaarder maakt voor de politieke en ideologische voorkeur van bestuurders, waardoor de kwaliteit en pluriformiteit van de wetenschap onder druk komt te staan:

'Peerreview met minder meetbare criteria is moelijker. In de Talentlijn van NWO, in de echte aanvraag, mag je nu je cv zelfs helemaal niet meer laten zien en mogen prestaties dus niet worden beoordeeld. Peers in selectiecommissies moeten alleen beoordelen op basis van het voorstel. Dat is lastig te beoordelen zonder cv. Daardoor haken veel reviewers af, hetgeen de kwaliteit van peerreview nog verder onder druk zet. […] Als je meetbare kwaliteit als selectiecriterium afschaalt, ontstaat er ook een vacuüm. Waar ga je dan op selecteren? Onderwerpen die in de smaak zijn bij bestuurders worden dan belangrijker. Behalve tot een afname van kwaliteit, en daarmee nut voor de maatschappij, leidt dit ook tot een afname in pluriformiteit. Het narratief van bestuurders wordt dominant, hetgeen tot meer eenvormigheid en een minder kritische wetenschap leidt.

Als je kunt aantonen dat iemand de beste is in zijn vak moeten bestuurders uitleggen waarom financiering uitblijft. Dat meritocratische mechanisme, dat decennialang aantoonbaar de meeste baten voor de maatschappij gaf, wordt nu uitgehold. Wetenschappers uit de bèta en biomedische hoek hebben hiertegen geprotesteerd en zijn in meerderheid tegen het nieuwe beleid. Dit heeft helaas niet tot hervormingen geleid.'

Andere geïnterviewden hebben niet zozeer zorgen over de criteria waarop peerreview is gebaseerd, als wel een gebrek aan waardering en erkenning voor de tijd die peerreview van manuscripten kost. Het feit dat wetenschappers tussen al hun andere taken door ook nog onbetaald het werk van collega's moeten beoordelen, betekent dat dit vaak oppervlakkig gebeurt. Hierdoor vindt de Mertoniaanse kritische confrontatie (zie paragraaf 2.1), waar peerreview óók voor bedoeld is, niet meer plaats. Als oplossing voor deze zorg dragen geïnterviewden aan dat er meer erkenning en waardering moet komen voor peerreview.

NWO erkent ook het risico op subjectiviteit, bias en groepsdynamiek in de peerreviewbeoordeling van beursaanvragen. De organisatie heeft daarom een 'inclusief beoordelen'-module ontwikkeld, die met alle commissies wordt doorlopen, om het mogelijk beperkte beeld van wat een goede aanvraag of een goede wetenschapper is te verbreden. Hiermee probeert de organisatie om peerreview van onderzoeksvoorstellen zo objectief mogelijk vorm te geven.

Marcel Levi (NWO) stelt in aanvulling hierop dat er internationaal wordt nagedacht om beursaanvragen of manuscripten anoniem te beoordelen en peerreviewers juist te de-anonimiseren. Dit kan de kwaliteit van reviews verhogen, omdat mensen dan hun naam (en reputatie) verbinden aan de peerreview die zij geven. Door de aanvragers juist te anonimiseren neemt de invloed van persoonlijke voorkeuren en vooroordelen af.

3.3.6 Conclusie

Uit onze interviews en uitvraag bij organisaties leven zorgen over dat de organisatie van wetenschap de intellectuele, demografische en ideologische diversiteit onder druk zet. Dit heeft te maken met grote afhankelijkheid van externe projectfinanciering en de standaardisering van onderzoek. Door schaarste aan stabiele basisfinanciering staan onderzoekers onder voortdurende aanvraagdruk, wat leidt tot opportunisme. Ook ligt er volgens onze respondenten een sterke nadruk op positivistische en empiristische onderzoeksmethoden en kunnen kritische en andere wetenschappelijke invalshoeken daardoor worden gemarginaliseerd. Deze uniformering wordt versterkt door groeiende focus op valorisatie en economische toepasbaarheid. Ook zijn er zorgen over afnemend belang van objectieve waarheidsvinding in gedragscodes en theorieën, risico op schoolvorming en tekortkomingen van het peerreviewproces.

3.4 Zorgen in het werkveld over gebrek aan pluriformiteit tussen kennisinstellingen

Een derde categorie zorgen die uit ons onderzoek naar voren komt, betreft een gebrek aan ideologische diversiteit op stelselniveau. In dit kader verwijzen veel respondenten naar de effecten van de ontzuiling in Nederland op de wetenschap. Waar voorheen elke levensbeschouwelijke en/of ideologische zuil 'eigen' kennisinstellingen had, is deze organisatie van het kennislandschap sinds de ontzuiling diffuser geworden.

In deze paragraaf laten we zien dat mensen zich zorgen maken over:

- universiteiten die zich uniform profileren (paragraaf 3.4.1);
- de profilering die politiek is (paragraaf 3.4.2); en
- verschillende oorzaken over een gebrek aan profilering op stelselniveau. (paragraaf 3.4.3)

3.4.1 Zorgen over uniforme profilering van universiteiten

Verschillende respondenten merken op dat universiteiten steeds meer op elkaar zijn gaan lijken. Respondenten verwijzen bijvoorbeeld naar een essay van bestuurskundige Thomas Schillemans, waarin hij betoogt dat de organisatorische missies en strategische kernthema's van de negen algemene universiteiten in

Nederland opvallend gelijkgestemd zijn.[47] Ironisch genoeg lijken universiteiten in hun drang om te profileren, dus juist te uniformeren. Oftewel in de woorden van Schillemans: ze apen elkaar na. Ook andere geïnterviewden hebben hun zorg uitgesproken over de afnemende pluriformiteit van universiteiten. Zo verwoordt geïnterviewde Q deze zorg als volgt:

'Wat ook opvalt, is dat universiteiten in dit opzicht steeds meer hetzelfde worden. Om me tot Nederland te beperken: waar tot enkele decennia geleden nog duidelijke verschillen bestonden tussen de echt 'rode' universiteiten in Amsterdam (UvA) en Nijmegen enerzijds en de meer klassieke (Leiden, Utrecht, Groningen), confessionele (VU, Tilburg), zakelijke (Erasmus) en technische universiteiten anderzijds, zijn de verschillen nu veel kleiner: alle universiteiten tenderen naar de progressieve hoek.'

Caspar van den Berg (UNL) is het eens met de zorg dat mission statements en value statements van universiteiten inwisselbaar zijn geworden en dat dit de onderscheidenheid van de verschillende universiteiten zou kunnen aantasten. Hij is ook bezorgd over dat dit uiteindelijk de kwaliteit van het hele universitaire stelsel weinig vooruit helpt:

'Hoe meer je excelleert in iets waar een ander niet in excelleert, hoe beter het is. Als je probeert te excelleren in gebieden waar anderen ook al goed in zijn, dan helpt dat het stelsel niet verder.'

Jeroen Geurts (portefeuillehouder academische vrijheid bij UNL) heeft hierop een iets andere visie. Hij erkent dat universiteiten vergelijkbare strategische thema's kiezen, zoals klimaat, gezondheid, en sociale rechtvaardigheid. Dit zijn volgens hem '*nu eenmaal de drie grote thema's waar je aan wilt werken, als je [als universiteit] in je DNA hebt zitten dat je gaat voor een betere wereld*.' Maar volgens Jeroen Geurts zijn er wel degelijk verschillen in de manier waarop deze ambities worden ingevuld, bijvoorbeeld vanuit een idee van verbinding (VU) of vanuit het ideaal van dwarsdenken (UvA).

3.4.2 Zorgen over politieke profilering van universiteiten

Naast zorgen over het gebrek aan profilering, maken geïnterviewden zich er ook zorgen over dat profilering van universiteiten zich te eenzijdig richt op links-progressieve thema's. Geïnterviewden maken zich zorgen over de 'etalagecultuur' waar de *social development goals* (SDG's) van de VN als stoeptegels op de

47 Schillemans, 2025

universiteitscampus liggen of waar pride-vlaggen bij universiteitsgebouwen wapperen. Dit kan volgens hen leiden tot zelfselectie van het wetenschappelijk personeel (zie paragraaf 3.1.3). Ook bij geïnterviewde N schuren deze uitingen van maatschappelijke betrokkenheid van haar werkgever, met haar eigen opvattingen:

'[De universiteit] wil bijdragen aan een betere wereld. Aan de ene kant is dat natuurlijk prima, je kunt daar moeilijk tegen zijn. Maar aan de andere kant, als een universiteit een publiek standpunt inneemt (over Rusland/Oekraïne, Israël/Gaza, klimaat…) dan… als jouw persoonlijke standpunt afwijkt van het publieke standpunt van de werkgever, dan is dat ingewikkeld.'

Om de ideologische pluriformiteit onder wetenschappers binnen de universiteit te waarborgen, pleiten sommige geïnterviewden voor strikte institutionele neutraliteit, waarin universiteiten nóóit publiekelijk een politiek standpunt innemen. Ze verwijzen dan regelmatig naar het Kalven-principe van de universiteit van Chicago, dat in 1967 is opgesteld.[48] Geïnterviewde I vertaalt de consequenties van dit principe naar de huidige tijd:

'Geen collectieve open brieven of stellingnames op officiële kanalen, geen academische boycots, geen eenzijdige sancties tegen pluralistische en open universiteiten in het ene land terwijl de samenwerking met veel dubieuzere instellingen elders gewoon doorloopt, geen manifest ideologische eredoctoraten. Individuele academici mogen alles vinden; maar de instelling moet zwijgen. Zij is spelverdeler van het debat, geen deelnemer.'

Geïnterviewden die pleiten voor politieke neutraliteit gaan overigens verder dan dat universiteiten alleen publieke statements zouden moeten vermijden. Zo hekelt een geïnterviewde universiteitsbrede beslissingen om samenwerkingen met Israëlische universiteiten of multinationals op te schorten. Dit komt volgens hem de intellectuele diversiteit van de wetenschap niet ten goede, omdat het de toegang tot samenwerking met goede wetenschappers belemmert.

Andere geïnterviewden houden hier een andere mening op na. Zij vinden dat universiteiten enerzijds publiekelijk ruimte moeten geven aan alle stemmen, maar dat zij daarin wel inhoudelijk stelling moeten nemen. In reactie op de vraag wat een universiteit zou moeten doen in het hypothetische geval dat een wetenschapper publiekelijk de holocaust ontkent, antwoordt geïnterviewde O bijvoorbeeld:

'De universiteit moet dat laten gebeuren, kan daar niets aan doen. Je moet als universiteit zorgen dat je er een goed verhaal bij hebt, waarom dat zo geregeld is

48 Kalven Committee, 1967

dat je er niks aan kan doen, hoe vervelend dat ook is. […]. En krachtig afstand nemen.'

Geïnterviewden relativeren de politieke stellingname van universiteiten ook. Zo zijn instellingsplannen, mission statements en dergelijke volgens een geïnterviewde niet per se een reflectie van de politieke voorkeuren van bestuurders, maar ook deels een inschatting van welke boodschap maatschappelijk of politiek goed landt. Ook Jeroen Geurts (UNL) depolitiseert deze publieke stellingnames. Hij is van mening dat universiteiten een publieke functie hebben, en dat zij maatschappelijke waarden mogen (en moeten) uitdragen vanuit hun missie om bij te dragen aan een betere wereld. Publieke stellingname vanuit universiteiten is volgens hem dus niet zozeer een uiting van politiek, maar van waardengedreven wetenschap:

'Dat is misschien wel waar het misgaat in het verstaan van politiek en wetenschap. Waar de politiek zegt: jullie wetenschappers zijn te politiek aan het worden, zegt de wetenschap: dit zijn waarden waar wij voor staan. En die zijn wat ons betreft niet politiek.'

3.4.3 Oorzaken voor gebrek aan pluriformiteit op stelselniveau

Geïnterviewden noemen verschillende mogelijke oorzaken voor het gebrek aan pluriformiteit op stelselniveau. Ten eerste merken geïnterviewden op dat het loopbaanbeleid van universiteiten grotendeels wordt (mede)bepaald door de tweede geldstroom. De onderzoeksvoorstellen waarmee onderzoekers beurzen winnen hoeven niet per se aan te sluiten bij de strategische ambities van faculteiten of universiteiten, wat de profilering niet ten goede komt. Geïnterviewde L heeft dit wel meegemaakt:

'Wat ik wel moeilijk vond, is dat je samen een strategische koers probeerde uit te zetten, en dat er dan ineens iemand met een Vici- of een ERC-beurs aankwam die dwars stond op de onderzoeksstrategie van een faculteit of groep. Die kon je dan niet laten lopen.'

Ten tweede denken geïnterviewden dat de invloed van vakgenoten van buiten de eigen kennisinstelling een onderscheidend profiel van universiteiten belemmert. Peers bepalen niet alleen de verdeling van beurzen (zie paragraaf 3.3.5), men komt elkaar ook tegen op congressen, en beoordeelt elkaars afdelingen middels onderlinge visitaties. Die verbondenheid tussen vakgenoten aan andere universiteiten drukt de intellectuele (en volgens sommige respondenten ook ideologische) diversiteit tussen kennisinstellingen. Geïnterviewde D verwoordt de zorg als volgt:

'Ook vanwege visitaties. In eerste instantie leidde dat tot een kwaliteitsstijging, en daar waren goede redenen voor te verzinnen. Maar een bijkomend probleem is dat het moeilijker is om tegendraads te zijn. Het is moeilijker om een afwijkend subcultuurtje in stand te houden.'

De KNAW maakt zich niet zozeer zorgen over te weinig onderscheidende profilering van universiteiten (paragraaf 3.4.1), als wel over een gebrek aan regie op intellectuele diversiteit op stelselniveau. Volgens André Nollkaemper (KNAW) is het een kwestie van schaal. Hij betoogt dat het voor een individuele vakgroep, faculteit of zelfs universiteit legitiem is om te specialiseren en in te zetten op bepaalde, beperkte onderzoekslijnen. Dat betekent dat intellectuele diversiteit niet op vakgroep-niveau georganiseerd hoeft te worden. Echter, volgens hem zou de KNAW een belangrijke rol kunnen (of moeten) spelen om de pluriformiteit van het stelsel te bewaken.

Een ander perspectief op deze schaalkwestie wordt aangedragen door een andere geïnterviewde. Geïnterviewde K vindt dat Nederland eigenlijk te klein is om de intellectuele diversiteit goed te borgen, en dat je hiervoor in Europees verband de mobiliteit van onderzoekers moet vergroten. Hij noemt ideeën van een reizende staf of landelijke programma's met summerschools, zodat academici in aanraking (kunnen) komen met veel verschillende wetenschappelijke invalshoeken. Geïnterviewde K:

'Nederland is ook niet zo groot, er zou veel meer mobiliteit en samenwerking plaats moeten vinden. Je ziet op veel plekken eenlingen die met elkaar in contact moeten komen om zo te weten dat ze niet alleen staan. Dit moeten we op Nederlands, Europees of internationaal verband organiseren.'

Tot slot zijn er geïnterviewden die het hier niet mee eens zijn, en juist pluriformiteit op vakgroep- of afdelingsniveau relevant vinden. Dat is namelijk de plek waar een pluriforme samenstelling van het wetenschappelijk personeel de kritische confrontatie onderling bevordert, waardoor je blinde vlekken zichtbaar maakt.

3.4.4 Conclusie

We herkennen in de discussie over pluriformiteit zorgen op stelselniveau. Respondenten zijn bezorgd dat Nederlandse universiteiten zich steeds uniformer profileren, mede door academische geldstromen en externe collegiale toetsing. Sommige respondenten pleiten voor strikte institutionele neutraliteit van universiteiten, terwijl andere respondenten juist stellen dat universiteiten waardengedreven maatschappelijke thema's moeten uitdragen. Ook verschillen

respondenten van mening over de vraag of deze pluriformiteit op instellings- dan wel op stelselniveau moet worden geborgd.

3.5 Zorgen in het werkveld over het politieke debat over pluriformiteit

Een vierde categorie zorgen die wij hebben geïnventariseerd richt zich niet op een bepaald aspect van het wetenschapssysteem (zoals in voorgaande paragrafen), maar op het maatschappelijke en politieke debat dat er over pluriformiteit in de wetenschap wordt gevoerd. Deze zorgen zouden kunnen worden opgevat als 'meta-zorgen': ze gaan niet (altijd) zozeer over een gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap zelf, als dat ze de invloed van deze zorgen óp de wetenschap problematiseren.

Wij onderscheiden hierin de volgende categorieën:

- Zorgen over afnemend maatschappelijk vertrouwen in de wetenschap door (het debat over) een gebrek aan pluriformiteit (paragraf 3.5.1);
- Zorgen over politieke sturing op de wetenschap, gelegitimeerd door een gebrek aan pluriformiteit; en in het verlengde daarvan (paragraaf 3.5.2);
- Zorgen over de politieke intenties van het debat over pluriformiteit. (paragraaf 3.5.3)

3.5.1 Zorgen over afnemend maatschappelijk vertrouwen in wetenschap

Respondenten wijzen ons erop, dat een gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap (of de politieke en maatschappelijke discussie hierover) het vertrouwen van de samenleving in de wetenschap kan schaden. Diverse respondenten wijzen op onderzoek van het Rathenau Instituut dat publiek vertrouwen in de wetenschap periodiek peilt. Uit recente cijfers blijkt dat, hoewel het gemiddelde vertrouwen van Nederlanders in de wetenschap hoog en stabiel is, de groep Nederlanders met een laag vertrouwen (rapportcijfer lager dan 5) in de wetenschap stijgt naar 16% in 2026.[49]

49 Dit percentage is overigens niet uitzonderlijk hoog: het schommelt sinds 2012 tussen de 10% en 15%. Ook verschilt het vertrouwen in de wetenschap sterk per onderzoeksthema. Voor sommige thema's, zoals klimaatverandering en vaccinaties, hangt vertrouwen in het onderzoek samen met of mensen het thema belangrijk vinden. Voor andere thema's, zoals discriminatie en ongelijkheid, hangt vertrouwen in het onderzoek in mindere mate samen met het belang van het thema zelf, maar eerder met dat mensen het belangrijk vinden dat de wetenschap zich met het thema bezighoudt. Zie ook Rathenau Instituut (2026).

In de zorgen over maatschappelijk vertrouwen in wetenschap in relatie tot pluriformiteit, zien wij in dit onderzoek twee nuanceverschillen. Ten eerste zijn er geïnterviewden die vinden dat de wetenschap te weinig (ideologisch) pluriform is, dat dit gebrek aan pluriformiteit het maatschappelijk vertrouwen in de wetenschap schaadt en dat dit kan leiden tot politiek ingrijpen. Geïnterviewde I verwoordt dit als volgt:

'Wanneer universiteiten zich ontpoppen tot ideologische bolwerken, hoeft het niet te verbazen dat het vertrouwen van de brede bevolking afkalft. Wie de universiteit politiseert, maakt haar tot politiek doelwit.'

Ten tweede zijn er geïnterviewden die vinden dat vooral het maatschappelijke en politieke debat over een gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap het publiek draagvlak voor de wetenschap ondermijnt. Zij bevragen de invloed van beeld-vorming over wetenschap door bijvoorbeeld journalisten, politici en opiniemakers: wordt mensen vooral aangepraat dat de wetenschap over bepaalde gepolitiseerde onderwerpen te weinig pluriform is?

Hoewel geïnterviewden vanuit beide richtingen oproepen tot meer empirisch onderzoek naar pluriformiteit in de wetenschap (zie paragraaf 3.6), roept Caspar van den Berg (UNL) ook zonder deze cijfers op tot meer introspectie binnen de wetenschap:

'Ongeacht of er een probleem is, heb ik de overtuiging dat wij als universiteiten de permanente verantwoordelijkheid hebben om hier waakzaam op te zijn. Ook als het geen, of geen groot probleem zou zijn, dan moet je er met elkaar over spreken en moet je de vinger aan de pols houden.'

3.5.2 Zorgen over politieke sturing op de wetenschap

In aanvulling op de zorgen over de invloed van geoormerkte financiering op de pluriformiteit van onderzoek (zie paragraaf 3.3.1), waarschuwen geïnterviewden voor politieke sturing onder het mom van zorgen over een gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap. Zo schrijft de LNVH:

'Wij zien daarom ook een risico dat het begrip pluriformiteit wordt ingezet als legitimatie voor politieke sturing van onderzoeksagenda's. Wanneer overheden of politieke partijen actief gaan bepalen welke perspectieven, onderzoeksvragen of conclusies onvoldoende vertegenwoordigd zouden zijn, ontstaat spanning met de academische vrijheid.'

Enerzijds maken respondenten zich zorgen dat de afstand tussen politiek, wetenschap en financiers te klein is geworden. Als voorbeeld geeft de geïnterviewde G de totstandkoming van bepaalde wetenschappelijke programma's binnen ZonMw. Hij stelt dat ZonMw wetenschappelijke programma's heeft ontwikkeld naar aanleiding van moties in de Tweede Kamer over de kwesties positieve gezondheid en sociale benadering van dementie. Daardoor gaan deze programma's volgens hem niet over wetenschappelijk gevalideerde begrippen of wetenschappelijke vragen, maar over maatschappelijke kwesties. Dit laat volgens hem zien dat wetenschappers door politici voor hun karretje gespannen worden.

Ook andere geïnterviewden maken zich zorgen over het gebrek aan afstand tot de politiek. Er zijn volgens hen te weinig waarborgen in het huidige systeem om de wetenschap te beschermen tegen politieke inmenging, waarbij zorgen over een gebrek aan pluriformiteit als argument worden gebruikt. Zo noemt geïnterviewde K als voorbeeld dat het college van bestuur van universiteiten onder toezicht staan van een politiek (door de minister van OCW) benoemde raad van toezicht. Geïnterviewde K:

'Dan zit er maar één stationnetje tussen een politiek benoemde minister en leiding van de universiteit, dat is niet zo veel.'

Anderzijds zijn er ook respondenten van mening dat het huidige gebrek aan (ideologische) pluriformiteit leidt tot wetenschappelijke inzichten die ofwel foutief zijn, ofwel niet aansluiten bij maatschappelijke behoeften. Dit leidt volgens hen tot maatschappelijke schade. Deze situatie rechtvaardigt volgens deze geïnterviewde (dreigen met) politiek ingrijpen, hoewel dit vooral als drukmiddel moet worden gezien om universiteiten te bewegen de pluriformiteit te vergroten. Geïnterviewde I verwoordt deze redenering als volgt:

'Universiteiten genieten ongeziene privileges en gunsten, hun toegekend door de maatschappij en grotendeels betaald met belastinggeld: autonomie, vaste aanstellingen, academische vrijheid, publieke financiering. Die privileges zijn er niet voor het comfort van de academicus, maar omdat de samenleving er normaliter iets voor terugkrijgt: onafhankelijke, betrouwbare kennis. Wanneer de instellingen die tegenprestatie niet meer leveren, dan is het legitiem dat de overheid zich roert.

De boodschap van de overheid zou dus duidelijk moeten zijn: zo kan het niet verder. Garandeer zelf ideologische diversiteit en academische vrijheid met eigen beleid, of de overheid zal ingrijpen. Tegelijk waarschuw ik met klem dat overheidsingrijpen het slechtste scenario is, en dat de remedie makkelijk erger kan zijn dan de kwaal (zie de Verenigde Staten). Precies daarom is geloofwaardige zelfcorrectie zo urgent. De dreiging moet reëel zijn, de uitvoering liefst overbodig.'

3.5.3 Zorgen over de politieke intenties van het debat over pluriformiteit

In het verlengde van de zorgen over de legitimering van politieke sturing op de wetenschap onder het mom van zorgen over een gebrek aan ideologische pluriformiteit, zijn er ook geïnterviewden die de intenties in twijfel trekken van journalisten, opiniemakers en politici die deze zorgen uiten. Zij zijn bang dat sommigen van hen zich beroepen op het argument dat de wetenschap niet pluriform genoeg is, om twijfel te zaaien over überhaupt de waarde van wetenschappelijke kennis of om wetenschappelijke kennis te ondermijnen die hen politiek onwelgevallig is. Zo beschrijft Jeroen Geurts de media-aandacht voor een incident omtrent de vrijheid van onderwijs waar hij als rector magnificus van de VU ingreep:

'Die discussie kreeg veel aandacht en riep heel verschillende reacties op. Uiteindelijk bleef bij sommigen het beeld hangen dat dit weer een voorbeeld was van een zogenoemd links bolwerk. Ik denk dat politieke opvattingen soms een rol spelen in de manier waarop universiteiten worden bekeken en neergezet in het publieke debat.'

Geïnterviewde L vindt dat het de wetenschappelijke gemeenschap aan politieke sensitiviteit ontbeert. Als voorbeeld geeft hij het feit dat het woord 'waarheidsvinding' uit de Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit is gehaald (zie paragraaf 3.3.4):

'Dat is misschien wel begrijpelijk vanuit de kennisfilosofie, maar het wordt gebruikt door twijfelaars aan wetenschap [noemt 2 politieke partijen], die nu vrolijk stellen dat waarheidsvinding is vervangen door diversiteitsbeleid. […] Je kunt een epistemologisch debat voeren over wat waarheid is, maar als je ziet dat dit soort clubs het schrappen van waarheidsvinding kunnen gebruiken om de universiteit weg te zetten als een grote woke bende, dan moet je daar ook wat mee doen.'

Andersom zijn er ook geïnterviewden die juist ervaren dat ze in een ongewenste politieke hoek weggezet worden, als zij hun zorgen over een gebrek aan ideologische pluriformiteit uiten. Geïnterviewden geven aan last te hebben van de politieke tweestrijd waarin het debat over een gebrek aan pluriformiteit is beland, zoals bijvoorbeeld geïnterviewde H:

'Ik loop er tegenaan dat een goede term als viewpoint diversity [standpuntdiversiteit] gekoppeld wordt aan Amerikaanse Wilders-vriendjes. Bepaalde stemmen op rechts zijn de woordvoerders geworden van het niet-linkse geluid vanuit en over de wetenschap. Daardoor heb ik het gevoel dat ik telkens moet laten zien dat ik niet 'als hen' ben. Ik moet me indekken: ik ben niet zoals zij [uiterst rechts].'

Ook geïnterviewde R vindt het jammer dat het debat over pluriformiteit in de wetenschap in een gepolariseerd identiteitspolitiek frame wordt geplaatst. Volgens hem mobiliseert dat de wetenschappelijke gemeenschap niet, maar schiet ze daardoor in de verdediging. Je zou de motie-Heite, aanleiding voor dit onderzoek, niet als een aanval op de wetenschap moeten zien, maar liever als een uitnodiging tot zelfreflectie:

'Je moet het niet benaderen als de wetenschap die iets fout doet, maar hoe kunnen we het nog beter doen? En als er dan zo'n signaal uit de Tweede Kamer komt, nou dat is toch belangrijk om daar naar te luisteren?'

3.5.4 Conclusie

Onze respondenten hebben ook meta-zorgen over het huidige maatschappelijke en politieke debat rondom pluriformiteit. Enerzijds waarschuwen respondenten dat een gebrek aan ideologische diversiteit (of de beeldvorming daarover) het publieke vertrouwen en draagvlak in wetenschap kan schaden. Dit kan aanzetten tot ongewenste politieke sturing en inmenging in de academische vrijheid. Anderzijds betwijfelen geïnterviewden de intenties achter het politieke en publieke debat, waarbij ze vrezen dat critici de term pluriformiteit misbruiken om de waarde van wetenschap te ondergraven. Ook ervaren respondenten die inhoudelijke zorgen aankaarten dat ze in een gepolariseerd of in een ongewenste politieke hoek worden geduwd.

3.6 Empirische onderbouwing van zorgen

De motie-Heite, aanleiding voor dit onderzoek, vraagt om zorgen over een gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap niet alleen te inventariseren, maar ook te staven. Deze tweede wens is in dit onderzoek vertaald naar de onderzoeksvraag: *Hoe worden deze zorgen onderbouwd en in hoeverre wordt de onderbouwing van deze zorgen ondersteund door beschikbare informatie?*

Dit hoofdstuk laat zien dat de respondenten hun zorgen over een gebrek aan pluriformiteit onderbouwen aan de hand van:

- empirische studies: deze werden door respondenten slechts in beperkte mate aangereikt;
- persoonlijke ervaringen en interpretaties daarvan;
- visie op condities en mechanismen binnen het wetenschapssysteem die tot een gebrek aan pluriformiteit kunnen leiden.

Dit hoofdstuk laat zien dat de discussie over een gebrek aan pluriformiteit sterk geclusterd is rond specifieke controversiële of gepolitiseerde onderwerpen en disciplines. De exacte en natuurwetenschappen blijven bijvoorbeeld grotendeels buiten beeld.

Zoals ook aan het begin van dit hoofdstuk is toegelicht, is ervoor gekozen om dicht bij de voorbeelden en bewoordingen van onze respondenten te blijven. Dit levert een brede waaier aan zorgen op. Hierbij moet worden opgemerkt dat demografische diversiteit mogelijk minder aandacht heeft gekregen in onze dataverzameling. De verzamelde data gingen met name over ideologische en intellectuele diversiteit, en ideologische diversiteit werd vaak opgevat als (partij)politieke diversiteit.

3.6.1 Oproepen voor meer empirische onderbouwing

Verschillende geïnterviewden hebben de wens geuit voor meer systematisch en empirisch onderzoek naar pluriformiteit in de wetenschap. Veel mensen hekelen de huidige situatie, waarin de discussie over pluriformiteit teveel op intuïtie of anekdotes is gebaseerd. Geïnterviewden doen suggesties om bijvoorbeeld (structureel en anoniem) te inventariseren welk onderzoek nu niet gedaan wordt omdat het niet past binnen de dominante ideologische opvattingen van een vakgroep of vakgebied. Anderen roepen op om meer te focussen op dynamieken en mechanismen binnen het wetenschapssysteem, en vooral niet in te zoomen op losse incidenten als pars pro toto.

In onze inventarisatie van zorgen bij organisaties en geïnterviewden hebben we aangedrongen op onderbouwing met (waar mogelijk) openbare data of informatie. In sommige gevallen was deze onderbouwing beschikbaar, in de vorm van rapporten of verwijzingen naar academische literatuur.

We hebben echter niet altijd inzicht kunnen krijgen in hoeverre zorgen breed gedragen worden in het werkveld, en in hoeverre de zorgen ook gestaafd worden door empirische onderbouwing. Het was binnen het tijdsbestek van dit onderzoek niet mogelijk om aanvullend onderzoek te doen naar de staving van specifieke zorgen. Organisaties, bijvoorbeeld de LNVH, hebben ons gewaarschuwd voor het risico dat *'op basis van signalen, incidenten of aannames al vergaande uitspraken worden gedaan over vermeende tekortkomingen in de wetenschap.'* Dit doen we uitdrukkelijk niet. Wij doen geen uitspraken over het gewicht of de ernst van de zorgen die we in dit hoofdstuk hebben opgetekend.

4 Perspectieven op pluriformiteit

Zoals beschreven in hoofdstuk 2 ontbreekt het op dit moment in het politieke en publieke debat over pluriformiteit in de wetenschap aan een heldere en eenduidige definitie. Hoofdstuk 3 laat zien dat de zorgen die leven over een vermeend gebrek aan pluriformiteit uiteenlopen. Om deze zorgen beter te kunnen duiden en onze laatste onderzoeksvraag te beantwoorden, laten we in dit hoofdstuk zien dat de specifieke zorgen die mensen hebben over een gebrek aan pluriformiteit samenhangen met wat ze van die pluriformiteit én van de wetenschap in het algemeen verwachten.

Op basis van ons empirische materiaal onderscheiden we vijf normatieve perspectieven binnen het huidige debat over pluriformiteit, die een fundamenteel ander antwoord geven op de vraag 'welke pluriformiteit in de wetenschap streef je na en waarom?'. In alle vijf de perspectieven (zie tabel 1 en de paragrafen hierna) staat intellectuele diversiteit als kern van pluriformiteit in de wetenschap centraal. De perspectieven verschillen echter in antwoord op de vraag of diversiteit alleen om de wetenschaps*beoefening* draait, of ook om diversiteit in de achtergrond van de wetenschaps*beoefenaars*. En de perspectieven verschillen in het doel dat pluriformiteit dient: in hoeverre is dit een principieel doel, of dienen de verschillende aspecten van diversiteit vooral een pragmatisch doel.

Binnen elk perspectief hangt de visie op pluriformiteit samen met een onderliggend wetenschapsfilosofisch ideaal; opvattingen over wat kennis is, hoe kennis tot stand komt en wat haar betrouwbaar maakt. Daaruit volgt een opvatting over hoe politiek en wetenschap zich tot elkaar zouden moeten verhouden. En deze basis geeft reliëf aan de zorgen die er binnen dit perspectief leven over (een gebrek aan) pluriformiteit in de wetenschap.

Het doel van de typologie in dit hoofdstuk is om de uiteenlopende normatieve posities te verhelderen en zo een constructieve dialoog over pluriformiteit in de wetenschap te stimuleren. De perspectieven zijn primair gebaseerd op al het materiaal dat we hebben geanalyseerd in dit onderzoek: zowel de debatten in de Tweede Kamer, berichten in de media, de antwoorden op de schriftelijke uitvraag die we van organisaties in de wetenschap hebben ontvangen, als de interviews. We hebben deze perspectieven vanuit de data iteratief opgesteld en regelmatig getoetst ten opzichte van diverse concepten in de wetenschapsfilosofie om ze verder aan te scherpen. Meer over onze werkwijze in de methodologische verantwoording in bijlage 1.

De perspectieven zijn ideaaltypen: in de praktijk combineert men vaak elementen uit meerdere perspectieven, of gebruikt men argumenten uit verschillende perspectieven in het debat over pluriformiteit in de wetenschap. Hierop reflecteren we uitgebreider in paragraaf 4.6.

Tabel 1 Vijf perspectieven op pluriformiteit

Perspectief	Visie op pluriformiteit	Wetenschaps-filosofisch ideaal	Visie op relatie wetenschap/ politiek	Kernzorgen over gebrek aan pluriformiteit
Neutraal (paragraaf 4.1)	Puur intellectuele diversiteit, demografische en ideologische diversiteit zijn irrelevant	Positivistisch	Strikte scheiding tussen politiek en wetenschap. Geen politieke uitingen van wetenschappers of universiteiten, en geen politieke sturing via agendering of geoormerkte financiering	Sociale onveiligheid, zelfcensuur Financiële afhankelijkheid van thematisch geoormerkte financiering Afnemend belang van objectieve (meetbare) kwaliteitsstandaarden Ideologische profilering van universiteiten
Demografisch-responsief (paragraaf 4.2)	Demografische diversiteit draagt bij aan intellectuele diversiteit	Sociaal-constructivistisch	Groot bewustzijn van mogelijke maatschappelijke consequenties van wetenschappelijke vragen en uitkomsten. Geen politieke sturing via agendering of geoormerkte financiering	Afhankelijkheid van geoormerkte financiering, dominantie van gevestigde belangen Onvoldoende besef van geprivilegieerde maatschappelijke positie van wetenschappers Politieke intenties van debat over pluriformiteit Zelfcensuur door gebrek aan solidariteit tussen wetenschappers onderling

Perspectief	Visie op pluriformiteit	Wetenschaps-filosofisch ideaal	Visie op relatie wetenschap/ politiek	Kernzorgen over gebrek aan pluriformiteit
Ideologisch-responsief (paragraaf 4.3)	Ideologische diversiteit draagt bij aan intellectuele diversiteit	Sociaal-epistemologisch	Liever geen politieke bemoei-enis, maar overheid kan als corrigerende kracht fungeren om de ideolo-gische diversiteit en het vrije debat te borgen	Verspilling van middelen aan diversiteits- en inclusiebeleid Sociale onveiligheid, zelfcensuur en zelfselectie Ideologisch gelijkgestemde net-werken leiden tot slechtere wetenschap, wat leidt tot maat-schappelijke schade
Functioneel (paragraaf 4.4)	Demografische en idelogische diversiteit dragen bij aan intellectuele diversiteit	Pragmatisch	Politieke bemoeienis gelegitimeerd om aansluiting bij maatschap-pelijke behoeften te borgen	Links-progressieve etalagecultuur slecht voor maatschappelijk vertrouwen en leidt tot zelfselectie Gebrek aan maat-schappelijke sensitiviteit over pluriformiteitsdebat Inwisselbare profilering van universiteiten remt maatschappelijke voor-uitgang op stelselniveau
Transformatief (paragraaf 4.5)	Intellectuele diversiteit in verbinding met andere vormen van kennis (praktijk- en ervaringskennis)	Mode-2	Politiek moet voorwaarden-scheppend zijn voor transities; wetenschap moet actief deelnemen aan maatschap-pelijke coalities t.b.v. transities	Dominantie van positi-vistische wetenschap Dominantie van een economische visie op kennisvalorisatie

Bron: Rathenau Instituut

4.1 Het ideaal van de neutrale wetenschap

4.1.1 Visie op pluriformiteit in de wetenschap

Binnen dit perspectief draait pluriformiteit uitsluitend om intellectuele diversiteit. Pluriformiteit betekent hier de kritische confrontatie tussen wetenschappelijke invalshoeken. Deze confrontatie is nodig om tot waarheid te komen en om bestaande consensus en paradigma's in wetenschappelijk onderzoek steeds opnieuw te bevragen. Pluriformiteit staat hiermee in dienst van waarheidsvinding en wetenschappelijke vooruitgang.

Diversiteit in de achtergrond van wetenschapsbeoefenaars, zowel op demografisch als ideologisch vlak, speelt in dit perspectief geen rol en hangt niet samen met intellectuele diversiteit. Zolang de wetenschappelijke methode wordt gevolgd, maakt het volgens dit perspectief niet uit wie het onderzoek doet: of je nu man, vrouw of non-binair bent, links-progressief of rechts-conservatief georiënteerd, als de methode klopt dan komt er hetzelfde resultaat uit.

4.1.2 Onderliggende wetenschapsfilosofie

Dit perspectief berust op een positivistisch wetenschapsfilosofisch ideaal van een waardevrije wetenschap.[50] Kennis is in deze opvatting een weerspiegeling van een objectieve werkelijkheid die onafhankelijk van de waarnemer bestaat. Kennis komt vervolgens tot stand door die werkelijkheid met empirische methoden te onderzoeken, volgens algemene en controleerbare methoden. Zolang men de methoden en procedures van de wetenschappelijke gemeenschap volgt, is de kennis betrouwbaar. De repliceerbaarheid (herhaalbaarheid) van onderzoek is in dit perspectief een belangrijk kwaliteitscriterium. Via het zelfcorrigerend vermogen van de wetenschap (peerreview) worden fouten en vooroordelen van individuele onderzoekers ontdekt en rechtgezet, mits het debat volledig vrij is en alleen op inhoudelijke gronden wordt gevoerd.

Sommige respondenten erkennen dat volledig objectieve wetenschap in de weerbarstige praktijk van wetenschappelijk onderzoek niet altijd realistisch is, maar vinden dat neutraliteit desondanks het regulerend ideaal moet blijven: iets om naar te streven, ook als het nooit helemaal wordt bereikt.

50 Daston & Galison, 2007

4.1.3 Visie op relatie tussen wetenschap en politiek

Volgens dit perspectief is het noodzakelijk dat wetenschap en politiek strikt gescheiden zijn: alle niet-wetenschappelijke overwegingen horen uit het wetenschappelijk proces te worden geweerd. In dit perspectief wordt politieke sturing via agendering of geoormerkte financiering daarom als weinig legitiem gezien, omdat de wetenschappelijke gemeenschap zelf het beste de wetenschappelijke agenda kan vormgeven. Ook wetenschappelijke kwaliteit moet uitsluitend door vakgenoten worden beoordeeld, en is het enige legitieme criterium voor de verdeling van middelen.

Universiteiten en wetenschappers moeten zo neutraal mogelijk zijn en ze moeten zich daarom onthouden van (publieke) politieke standpunten. De wetenschap is een neutraal 'eiland' waar je naar toe kunt voor feiten wanneer het maatschappelijk debat ontspoort. De rol van *pure scientist* zoals Roger Pielke deze beschrijft past het best bij dit perspectief: de wetenschapper dient alleen, op aanvraag, de wetenschappelijke feiten te leveren en zich buiten elk (politieke) besluitvormingsproces te houden. [51] De publieke rol van wetenschappers, ook in de media, is dus terughoudend en feitelijk, en heeft alleen betrekking op eigen onderzoeksresultaten. Publiek vertrouwen in de wetenschap rust op de (zichtbare) neutraliteit en onafhankelijkheid van de wetenschap.

4.1.4 Belangrijkste zorgen over pluriformiteit

Zorgen met betrekking tot pluriformiteit in dit perspectief gaan over sociale onveiligheid, die tot zelfcensuur en een gebrek aan kritische confrontatie tussen verschillende intellectuele invalshoeken kan leiden. Ook de financiële afhankelijkheid van thematische geoormerkte financiering (waar de nadruk op kennisvalorisatie en impact ligt) en onvoldoende ruimte voor ongebonden onderzoek baren in dit perspectief zorgen. Deze worden gezien als illegitieme politieke inmenging die de intellectuele pluriformiteit onder druk zetten. Binnen dit perspectief leven daarnaast zorgen over het afnemende belang van objectieve (meetbare) kwaliteitsstandaarden in de wetenschap. De ruimte die hierdoor ontstaat voor subjectieve criteria maakt de wetenschap kwetsbaarder voor de politieke en ideologische voorkeur van bestuurders. Tot slot leven er in dit perspectief zorgen over de ideologische profilering van universiteiten, die de neutraliteit (en het neutrale publieke imago) van de wetenschap in gevaar brengt.

51 Pielke, 2007

4.2 Het ideaal van de demografisch-responsieve wetenschap

4.2.1 Visie op pluriformiteit in de wetenschap

Binnen dit perspectief is het doel van pluriformiteit in de wetenschap tweeledig: het ontwikkelen van robuustere kennis en het bevorderen van collectieve rechtvaardigheid. In de eerste plaats is demografische diversiteit in dit perspectief belangrijk voor intellectuele diversiteit, omdat de wetenschaps*beoefenaar* niet los te zien is van de wetenschaps*beoefening*. De persoonlijke achtergrond van onderzoekers beïnvloedt de keuze van onderwerpen, de vraagstelling, de aanpak, de keuze van samenwerkingspartners en de manier van publiceren. Demografische diversiteit leidt zo tot meer intellectuele diversiteit, al moet dat nadrukkelijk niet begrepen worden als een een-op-eenrelatie. Er moet aan bepaalde voorwaarden worden voldaan (zoals een inclusieve werkomgeving, psychologische veiligheid en effectieve samenwerking) om demografisch divers samengestelde teams optimaal te laten functioneren.

Naast dit argument met betrekking tot de positieve relatie tussen demografische en intellectuele diversiteit, draagt dit perspectief een maatschappelijk argument aan voor demografische diversiteit. In dit perspectief draagt demografische diversiteit namelijk bij aan collectieve rechtvaardigheid. Een wetenschappelijke gemeenschap die ruimte biedt aan alle groepen en gezindten uit de samenleving, vergroot niet alleen het reservoir aan wetenschappelijk talent. Het geeft ondervertegenwoordigde groepen ook toegang tot kennis(ontwikkeling) en daarmee tot macht. De universiteit heeft in dit perspectief de maatschappelijke opdracht om gelijke kansen en sociale stijging van ondervertegenwoordigde groepen te faciliteren.

Binnen dit perspectief is ideologische diversiteit geen doel op zich, hoewel ideologische diversiteit op zich tot meer intellectuele diversiteit zou kunnen leiden: de onderzoeker neemt immers diens achtergrond (ook ideologisch) mee in de keuze van onderwerpen en diens onderzoeksaanpak. Echter, in dit perspectief worden ideologische opvattingen die gevestigde belangen versterken of (onbedoeld) historische ongelijkheid, uitsluiting en onderdrukking in standhouden, niet als gelijkwaardig beschouwd ten opzichte van opvattingen die rechtvaardigheid en emancipatie bepleiten. Het opnemen of normaliseren van uitsluitende opvattingen onder de noemer van ideologische diversiteit wordt in dit perspectief niet gezien als een verrijking van de wetenschap, maar als het legitimeren en in standhouden van (historisch) onrecht. Dat druist in tegen de emancipatoire opdracht van de wetenschap.

4.2.2 Onderliggende wetenschapsfilosofie

Dit perspectief berust op een constructivistisch wetenschapsfilosofisch ideaal, zoals bijvoorbeeld uitgewerkt door onder andere Bruno Latour.[52] Kennis is een sociaal construct, zij komt tot stand in een gemeenschap van mensen met begrippen, methoden, instituties en belangen. Wat als waarheid geldt, is een tijdelijke consensus binnen die gemeenschap. Dat betekent dat wetenschappelijke kennis altijd gesitueerd is, zij draagt onvermijdelijk de sporen van de positie van waaruit ze is gemaakt. Wie de wereld vanuit een andere positie bekijkt, ziet andere dingen en een gemeenschap waarin bepaalde posities ontbreken, heeft systematisch blinde vlekken.

Kennis wordt in dit ideaal dus niet betrouwbaar door persoonlijke kenmerken uit te schakelen, maar door ze zichtbaar te maken en kritisch te bevragen. Daarom is reflexiviteit een kernwaarde: wetenschap is mensenwerk, en wetenschappers moeten altijd reflecteren op hun eigen positie. In dit perspectief wordt de (wetenschappelijke) consensus altijd door machtsverhoudingen beïnvloed. Het is daarom een taak van de wetenschap om machtsstructuren voortdurend te analyseren, en zo de consensus te blijven bevragen.

4.2.3 Visie op relatie tussen wetenschap en politiek

Er is in dit perspectief een groot bewustzijn over wat de mogelijke maatschappelijke consequenties zijn van wetenschappelijke vragen en uitkomsten. Wetenschappers die onderzoek doen dat bestaande wetenschappelijke paradigma's uitdaagt of maatschappelijke onrechtvaardigheden blootlegt, zijn onvermijdelijk betrokken bij normatieve activiteiten. Maar ook wetenschappers die binnen een dominant paradigma werken zijn impliciet normatief: zij bestendigen daarmee namelijk de status quo van dat paradigma.

Politieke inmenging in de wetenschap wordt in dit perspectief als een bedreiging gezien omdat dit de deur openzet voor (ideologische) opvattingen die de gevestigde belangen verdedigen, intolerant zijn richting ondervertegenwoordigde groepen, en/of historisch onrecht normaliseren. Het zwaartepunt moet volgens dit perspectief bij de wetenschap zelf liggen: wie krijgt toegang, wiens perspectief telt, en hoe is de macht binnen de academie verdeeld?

De publieke rol van zowel universiteiten als wetenschappers in de samenleving is in dit perspectief maatschappelijk betrokken en kritisch. In de typologie van Roger

52 Latour & Woolgar, 1986

Pielke hangt dit perspectief tussen die van de *issue advocate* en de *honest broker* in: de wetenschapper heeft vanuit zijn wetenschappelijke positie en kennis de opdracht bij te dragen aan maatschappelijke verandering, en bemoeit zich dus actief met de maatschappelijke gevolgen van de wetenschappelijke kennis die zij inbrengt. De normatieve positie van de wetenschapper wordt in dit perspectief geëxpliciteerd door (historisch) conflicterende feiten, wetenschappelijke lacunes en maatschappijkritische resultaten te belichten.

4.2.4 Belangrijkste zorgen over pluriformiteit

In dit perspectief gaan zorgen met betrekking tot pluriformiteit over de socialisering van wetenschappers, waardoor zij zich niet voldoende bewust (meer) zijn van hun geprivilegieerde positie in de maatschappij. Dit leidt tot intellectuele blinde vlekken. Binnen dit perspectief leven ook zorgen over de intenties van het politieke debat over een gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap. De zorg hier is dat ideologische stromingen die volgens de critici gevestigde belangen verdedigen of historisch onrecht legitimeren, de discussie over pluriformiteit gebruiken om de wetenschap politiek te sturen. Bijkomende zorgen hebben betrekking op zelfcensuur, met name door een gebrek aan solidariteit onderling bij intimidatie en (politieke) aanvallen op de wetenschap. Met betrekking tot financiering leeft binnen dit perspectief de zorg dat gevestigde belangen (ook binnen de academie) dominant zijn. Door schaarste en de afhankelijkheid van thematisch geoormerkte financiering is er opportunisme, en minder financiële ruimte voor maatschappijkritische wetenschap.

4.3 Het ideaal van de ideologisch-responsieve wetenschap

4.3.1 Visie op pluriformiteit in de wetenschap

Binnen dit perspectief staat, net als bij het perspectief van de neutrale wetenschap, intellectuele diversiteit en de kritische confrontatie tussen epistemische perspectieven centraal. Dit perspectief deelt met de demografisch-responsieve wetenschap de overtuiging dat de intellectuele benadering (wetenschaps*beoefening*) van een wetenschapper niet los te zien is van diens achtergrond (wetenschaps*beoefenaar*). Elke wetenschapper heeft blinde vlekken en maakt subjectieve aannames, voortgekomen uit diens achtergrond, waarden of ideologie. Die hebben invloed op welke

onderzoeksvragen een wetenschapper (niet) stelt. Ideologische diversiteit draagt daarom rechtstreeks bij aan intellectuele diversiteit.

Demografische diversiteit draagt volgens dit perspectief echter alleen bij aan intellectuele diversiteit als dit specifieke blinde vlekken kan blootleggen. Zo heeft de groei van het aandeel vrouwelijke onderzoekers in de (bio)medische wetenschappen geleid tot meer onderzoek naar vrouwenaandoeningen. Omdat diverse demografische achtergronden niet per definitie een bron zijn van verschillende ideologische opvattingen, draagt demografische diversiteit verder minder bij aan intellectuele diversiteit. Een demografisch diverse onderzoeksgroep kan volgens dit perspectief alsnog weinig intellectueel divers zijn en daarom moet de nadruk liggen op ideologische diversiteit in plaats van demografische diversiteit.

4.3.2 Onderliggende wetenschapsfilosofie

Dit perspectief deelt met het perspectief van de neutrale wetenschap het vertrouwen in een kenbare werkelijkheid en in de wetenschappelijke methode, maar legt de nadruk op het sociale karakter van kennisvorming. Kennisverwerving wordt uitdrukkelijk niet door een individu gedaan, maar is de uitkomst van een sociaal proces in een netwerk van onderzoekers die elkaars werk continu controleren, bekritiseren en aanvullen.

Wetenschappelijke kwaliteit wordt beoordeeld door vakgenoten, en kennis is betrouwbaar wanneer aannames en uitkomsten vanuit alle mogelijke hoeken zijn aangevochten en dat hebben overleefd; pas dan ontstaat objectiviteit. Werk van bijvoorbeeld Michael Polanyi,[53] waarin de wetenschappelijke gemeenschap uitdrukkelijk wordt aangesproken om de kwaliteitsborging en objectieve waarheidsvinding te borgen, sluit hierop aan.

Waar het perspectief van de demografisch-responsieve wetenschap de machtsverhoudingen tussen wetenschappers bevraagt en kennis interpreteert als sociaal construct, draait het in dit perspectief om de kritische confrontatie tussen wetenschapsoefenaars met verschillende ideologische opvattingen om tot objectieve kennis te komen. Een wetenschappelijke gemeenschap waarin bepaalde ideologische opvattingen domineren, heeft blinde vlekken en ontbeert daardoor een deel van die kwaliteitstoetsing.

53 Polanyi, 1962

4.3.3 Visie op relatie tussen wetenschap en politiek

Dit perspectief heeft liever geen politieke bemoeienis met de wetenschap: net als in het neutrale perspectief hoort de wetenschap autonoom te zijn. Anders dan in het neutrale perspectief wordt overheidsingrijpen soms wel noodzakelijk geacht, namelijk wanneer de academische gemeenschap ideologisch eenzijdig wordt (een 'monocultuur') en het interne debat doorslaat naar een bepaalde zijde van het politieke spectrum. De overheid fungeert dan als corrigerende kracht van buitenaf om de ideologische diversiteit en het vrije debat te herstellen. Dit argument geldt in dit perspectief niet (of minder) voor een demografisch eenzijdige wetenschappelijke gemeenschap, omdat demografische diversiteit volgens dit perspectief niet per definitie bijdraagt aan intellectuele diversiteit.

De universiteit hoort in dit perspectief institutioneel neutraal te zijn om zo het open debat (en de kritische confrontatie) tussen wetenschappers met verschillende ideologische opvattingen te faciliteren. De wetenschapper (of wetenschappelijke gemeenschap) heeft de opdracht onpartijdig objectieve kennis aan te leveren aan de politiek, die daarmee gefundeerde beleidskeuzes kan maken. In de typologie van Roger Pielke past dit perspectief het best bij de rol van *science arbiter*.

4.3.4 Belangrijkste zorgen over pluriformiteit

Met betrekking tot pluriformiteit is een zorg in dit perspectief dat (de huidige invulling van) DEI-beleid een verspilling van middelen is omdat het voornamelijk stuurt op demografische diversiteit. Dit leidt volgens dit perspectief niet per definitie tot meer intellectuele diversiteit, terwijl dat het doel zou moeten zijn. Een andere zorg in dit perspectief betreft sociale onveiligheid, vergelijkbaar met het perspectief van de neutrale wetenschap. Volgens dit perspectief kan sociale onveiligheid echter niet alleen leiden tot zelfcensuur, maar is de zelfselectie binnen de wetenschappelijke gemeenschap op ideologische gronden die hierdoor kan plaatsvinden ook zorgelijk. Die kan immers leiden tot minder ideologische diversiteit, wat de intellectuele diversiteit ook belemmert. Een derde zorg die in die perspectief leeft, is dat de dominantie van de links-progressieve politieke ideologie in de SSH afbreuk doet aan de intellectuele diversiteit. Hierdoor ontstaan namelijk netwerken van ideologisch gelijkgestemden in de wetenschap, waardoor de kritische confrontatie tekortschiet. Dit leidt tot wetenschap van slechtere kwaliteit. Omdat die slechtere wetenschap in de maatschappij gebruikt wordt, ontstaat er maatschappelijke schade.

4.4 Het ideaal van de functionele wetenschap

4.4.1 Visie op pluriformiteit in de wetenschap

Binnen dit perspectief is de functie van pluriformiteit in de wetenschap niet zozeer principieel van aard, als wel instrumenteel. De voornaamste taak van wetenschappers binnen dit ideaal is niet waarheidsvinding, maar het bijdragen aan het oplossen van diverse praktische en complexe problemen waar de samenleving mee kampt.

Demografische en ideologische diversiteit zijn binnen dit perspectief allebei van belang voor intellectuele diversiteit. Ten eerste dragen zij bij aan inhoudelijk betere en robuustere oplossingen. Dit perspectief deelt met de perspectieven van de demografisch- en ideologisch-responsieve wetenschap namelijk de opvatting dat de diversiteit van wetenschaps*beoefenaars* relevant is. Als wetenschappers met verschillende achtergronden en waardenkaders vraagstukken benaderen, worden blinde vlekken voorkomen. Dit komt de intellectuele diversiteit van de wetenschap ten goede en hierdoor neemt de kwaliteit van de maatschappelijke oplossingen toe.

Ten tweede verhogen demografische en ideologische diversiteit in dit perspectief het maatschappelijk vertrouwen en draagvlak van de wetenschap, omdat diverse maatschappelijke groepen zich dan in het wetenschappelijk onderzoek en de uitkomsten herkennen. Binnen dit perspectief bestaat een nauwere versie van dit ideaal die echt draait om representatie: de wetenschappelijke gemeenschap hoort een afspiegeling van Nederland te zijn, zodat de kennis die zij produceert aansluit bij de maatschappelijke context waarin die gebruikt wordt.

4.4.2 Onderliggende wetenschapsfilosofie

Er ligt een duidelijk pragmatische en instrumentele houding aan dit perspectief ten grondslag. Net als in het perspectief van de neutrale wetenschap levert de empirische methode betrouwbare kennis op, maar de waarde van de kennis ligt vooral in wat zij doet. Kennis is een instrument om maatschappelijke problemen op te lossen en goede kennis is kennis die in de praktijk werkt. De maatstaf voor kwaliteit verschuift daarmee van de vraag 'is het waar?' naar de vraag 'is het bruikbaar of van meerwaarde, en voor wie?'. Wetenschap wordt in dit perspectief gezien als motor van technologische, economische en maatschappelijke vooruitgang. Daarvoor moet de kennis ook aansluiten bij maatschappelijke behoeften. Dit perspectief is geïnspireerd op het model van de 'derde generatie

universiteit', waar de wetenschap naast onderwijs en onderzoek ook de (economische) exploitatie van nieuwe kennis aanjaagt.[54]

4.4.3 Visie op relatie tussen wetenschap en politiek

In dit perspectief wordt wetenschap vooral gezien als praktische probleemoplosser en kennisleverancier voor de maatschappij. Dit perspectief maakt ook gebruik van een financieel argument: de wetenschap wordt gefinancierd met publiek geld, dan mag daar ook de verwachting tegenover staan dat de wetenschap bijdraagt aan economische en/of maatschappelijke vooruitgang. De samenleving en de politiek mogen, en moeten zelfs, daarom meedenken over welke onderwerpen op de wetenschappelijke agenda komen en welke prioriteit krijgen. Volledig vrije wetenschap heeft beperkte waarde als de publieke middelen beperkt zijn, en er tegelijkertijd urgente maatschappelijke problemen moeten worden aangepakt. De politiek moet daarom de mogelijkheid hebben om bij te sturen op maatschappelijk-geïnformeerde kennisvragen die de wetenschappelijke gemeenschap zelf niet oppikt.

Universiteiten mogen zich in dit perspectief publiekelijk profileren, mits de profilering onderscheidend is, zodat verschillende maatschappelijke groepen zich kunnen herkennen in (een deel van) het universitaire stelsel. De profilering dient daarom in dit perspectief ook aan te sluiten bij maatschappelijke behoeften, om maatschappelijk vertrouwen in, en draagvlak voor, de wetenschap te waarborgen. De publieke rol van de wetenschapper is die van adviseur en kennisleverancier, à la de *honest broker* van beleidsalternatieven van Roger Pielke. Hierin levert de wetenschap(per) niet alleen de gevraagde wetenschappelijke kennis, maar neemt daarbij ook nadrukkelijk maatschappelijke overwegingen mee.

4.4.4 Belangrijkste zorgen over pluriformiteit

Een zorg die binnen dit perspectief leeft, is dat de links-progressieve etalagecultuur van universiteiten het maatschappelijk vertrouwen in (en draagvlak voor) de wetenschap ondermijnt en bovendien leidt tot zelfselectie van de academische gemeenschap. Ook een gebrek aan politieke sensitiviteit in de wetenschappelijke gemeenschap met betrekking tot (het debat over) pluriformiteit komt in dit perspectief aan de orde, net als de inwisselbare ideologische profilering van universiteiten, die de wetenschappelijke vooruitgang op stelselniveau remt.

54 Wissema, 2009

4.5 Het ideaal van de transformatieve wetenschap

4.5.1 Visie op pluriformiteit in de wetenschap

Binnen dit perspectief is het doel van pluriformiteit in de wetenschap het bewerkstelligen van maatschappelijke verandering. Wetenschappers richten zich op het vinden van oplossingen voor complexe, fundamentele problemen in onze wereld. Daarvoor zijn systeemveranderingen nodig, bijvoorbeeld in de energie-transitie. Intellectuele diversiteit wordt in dit perspectief breed opgevat. Het gaat naast wetenschappelijke kennis (dat wil zeggen voortkomend uit de wetenschappelijke methode), ook expliciet om andere vormen van kennis, zoals praktijk- en ervaringskennis. Wetenschappers werken daarom intensief samen met actoren buiten de academische wereld, zoals beleidsmakers, maatschappelijke organisaties, bedrijven en burgers.

Alle drie de vormen van diversiteit zijn volgens dit perspectief fundamenteel met elkaar verweven. Demografische diversiteit zorgt ervoor dat wetenschappers niet redeneren vanuit één dominante norm. Vaak wordt er binnen dit ideaal expliciet aandacht gegeven voor gemarginaliseerde stemmen van wie de praktijk- en ervaringskennis lange tijd ondergewaardeerd is gebleven. Ook ideologische diversiteit is belangrijk, want onderzoek dat voortkomt uit een brede waaier aan ideologische standpunten sluit beter aan bij de maatschappelijke behoeften die voortkomen uit diezelfde waaier aan ideologische standpunten. Daarmee heeft sociaal robuuste kennis een grotere kans op het bewerkstelligen van maatschappelijke verandering.

Er is een subgroep binnen dit perspectief: wanneer wetenschap expliciet streeft naar maatschappelijke impact, kan de grens tussen wetenschap en activisme vervagen. Binnen dit perspectief wordt dan ook onderzoek gedaan vanuit een expliciete ideologische betrokkenheid. Vaak geldt dan de norm dat onderzoekers open dienen te zijn over hun eigen normatieve aannames, belangen en waarden, en op basis van die openheid de kritische dialoog dienen aan te gaan met vakgenoten en de samenleving.

4.5.2 Onderliggende wetenschapsfilosofie

Dit perspectief deelt met het constructivisme het uitgangspunt dat neutrale of objectieve wetenschap een illusie is, maar het legt een ander accent. Kennis wordt namelijk gezien als een (machts)middel om de wereld vorm te geven en te

veranderen, maar anders dan bij de demografisch-responsieve wetenschap is dit minder intern en meer extern gericht.

Bij het oplossen van complexe maatschappelijke vraagstukken, waarin feiten onzeker zijn, waarden botsen en de belangen groot zijn, is wetenschappelijke kennis alleen niet genoeg.[55] Dan zijn andere vormen van kennis nodig en is samenwerking met andere actoren buiten de academische wereld cruciaal. In lijn met onder andere het werk van Nowotny, Scott & Gibbons over *mode-2 science*[56] wordt kennis in dit perspectief pas robuust wanneer zij niet alleen door vakgenoten is beoordeeld, maar ook door mensen of organisaties van buiten de wetenschap, en wanneer het daadwerkelijk bijdraagt aan maatschappelijke verandering.

4.5.3 Visie op relatie tussen wetenschap en politiek

De transformatieve wetenschap richt zich op fundamentele maatschappelijke systeemveranderingen en raakt daarbij aan macht, keuzes en (gevestigde) belangen. Deze schuren vaak met de politieke realiteit. Binnen dit perspectief is men daarom uiterst kritisch op politieke inmenging in de wetenschap. De rol van de overheid en politiek moet volgens dit perspectief voorwaardenscheppend zijn voor de noodzakelijk geachte transities.

Om bij te dragen aan deze transities moeten universiteiten en wetenschappers soms een duidelijke maatschappelijke stelling innemen, en samenwerken met (maatschappelijke) partners die deze stelling onderschrijven. In deze trans-disciplinaire samenwerkingen hebben kennismakelaars een repertoire aan mogelijke activiteiten, die reikt van het uitwisselen van relevante kennis tussen wetenschappers en maatschappelijke partners, via het mediëren tussen deze partijen, tot het faciliteren van kennisintegratie.[57]

4.5.4 Belangrijkste zorgen over pluriformiteit

Met betrekking tot pluriformiteit zijn er in dit perspectief zorgen over de dominantie van positivistische wetenschap (en daarmee de marginalisering van andere vormen van kennisproductie), die de intellectuele diversiteit onder druk zet. Ook de dominantie van een economische visie op kennisvalorisatie is een zorg in dit perspectief.

---

55 In beleidsonderzoek worden dit type problemen ook wel *wicked problems* genoemd, hoewel deze term aan inflatie onderhevig is (Turnbull & Hoppe, 2019).
56 Nowotny et al., 2001
57 Turnhout et al., 2013

4.6 Reflectie op vijf perspectieven op pluriformiteit

Bovenstaande perspectieven op pluriformiteit geven alle een fundamenteel ander antwoord op de vraag 'Welke pluriformiteit is nastrevenswaardig en waarom?'. Daarbij valt een eerste onderscheid duidelijk op, namelijk of diversiteit alleen relevant is met betrekking tot de wetenschaps*beoefening* (zoals in de neutrale wetenschap), of ook met betrekking tot wetenschaps*beoefenaars* (zoals in de demografisch- en ideologisch-responsieve wetenschap). In deze tweede categorie erkennen de demografisch- en ideologisch-responsieve perspectieven dat de achtergrond van de wetenschapper beïnvloedt welke onderzoeksvragen diegene stelt, welke aanpak diegene kiest, met wie diegene samenwerkt en hoe diegene diens werk publiceert. Oftewel: demografische, respectievelijk ideologische diversiteit draagt bij aan intellectuele diversiteit in de wetenschap. In beide perspectieven worden ook nog andere (maatschappelijke of normatieve) argumenten aangedragen die pleiten voor demografische dan wel ideologische diversiteit. Deze hebben bijvoorbeeld betrekking op kansengelijkheid en rechtvaardigheid, of op maatschappelijke legitimiteit en het voorkomen van maatschappelijke schade. Ook het vergroten van het reservoir aan wetenschappelijk talent door het creëren van een sociaal veilige en inclusieve werkomgeving, is een extra argument voor demografische dan wel ideologische diversiteit.

Een tweede onderscheid tussen de perspectieven valt te maken met betrekking tot het doel van de pluriformiteit. Pluriformiteit (of specifieke diversiteitsaspecten) dient in de eerste drie perspectieven een principieel doel, namelijk het verbeteren van de intellectuele diversiteit en daarmee het vooruitbrengen van de wetenschap. In het perspectief van de functionele en transformatieve wetenschap is het doel van pluriformiteit pragmatischer, namelijk dat de wetenschap dient bij te dragen aan maatschappelijke doelen. In het perspectief van de functionele wetenschap is de nagestreefde maatschappelijke vooruitgang incrementeler dan in het perspectief van de transformatieve wetenschap, waar de wetenschap nadrukkelijk oplossingen buiten de bestaande maatschappelijke systemen zoekt.

In aanvulling op deze vergelijking tussen de perspectieven, kunnen we ook onderzoeken hoe mensen of organisaties zich verhouden tussen deze ideaaltypen. Zo zagen we dat er soms argumenten of elementen van het ene perspectief werden geleend of gecombineerd met een ander perspectief. Hoewel wij dit niet systematisch hebben onderzocht, lijkt het erop dat dit 'springen' tussen verschillende perspectieven relatief weinig voorkomt in de door ons geanalyseerde mediaberichten. In bijvoorbeeld opiniebijdragen werd vaak krachtig voor één narratief gepleit. Daarnaast viel het ons op dat de officiële antwoorden van organisaties op de schriftelijke uitvraag convergeerden naar neutrale wetenschap. In de follow-up-interviews met sleutelorganisaties werd dit beeld van de neutrale

wetenschap vaak genuanceerd richting andere perspectieven op pluriformiteit in de wetenschap.

Daarnaast is het ook relevant te beseffen dat 'de wetenschap' in feite een verzamelterm is voor een zeer uiteenlopende verzameling vakgebieden, type onderzoeksvragen, wetenschapsfilosofische denkrichtingen, wetenschappelijke invalshoeken, instellingen, en organisatieculturen. Deze perspectieven bestaan daar nu allemaal; naast en soms lijnrecht tegenover elkaar. Hoewel we niet systematisch onderzocht hebben hoe wijdverbreid de vijf perspectieven zijn en of ze vaker voorkomen in specifieke vakgebieden, is het voorstelbaar dat bijvoorbeeld het ideaal van de neutrale wetenschap (met een sterk positivistische ondertoon) dominanter is in de technische en natuurwetenschappen dan in de *Social Sciences and Humanities*. En dat bijvoorbeeld het ideaal van de transformatieve wetenschap vooral speelt rond specifieke maatschappelijke vraagstukken, zoals klimaatverandering.

Tot slot hebben wij geen onderzoek gedaan naar een eventuele samenhang tussen deze verschillende perspectieven op wetenschap en (partij)politieke stromingen. Hoewel er mogelijk samenhang is, doen wij geen uitspraken over welk perspectief beter of juist minder goed aansluit bij sociaaldemocratische, liberale, christendemocratische, socialistische of andere politieke stromingen.

5 Conclusies

Op verzoek van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en naar aanleiding van de motie-Heite heeft het Rathenau Instituut dit onderzoek naar pluriformiteit binnen de wetenschap uitgevoerd.

In dit laatste hoofdstuk reflecteren we eerst op de methodologie. Daarna vatten wij de belangrijkste bevindingen van het onderzoek samen. We laten zien wat onze respondenten verstaan onder het begrip pluriformiteit in de wetenschap, welke zorgen er leven over een gebrek aan pluriformiteit, en hoe we deze zorgen kunnen begrijpen vanuit verschillende perspectieven die er over dit onderwerp bestaan. We sluiten dit rapport af met de implicaties van onze bevindingen voor de academische gemeenschap en voor de Tweede Kamer en de beleidsverantwoordelijke minister.

5.1 Methodologische reflectie

In de motie-Heite wordt gevraagd om 'zorgen die leven in het werkveld over een gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap te inventariseren en te staven', en daarbij ook 'onafhankelijke onderzoekers en maatschappelijke organisaties te betrekken'. De politieke voorgeschiedenis van deze motie (zie paragraaf 1.1) laat echter al zien dat het begrip pluriformiteit in de wetenschap weinig verankerd is en op verschillende manieren wordt gedefinieerd. Hierdoor kunnen mensen met verschillende ideeën, (politieke) standpunten en zorgen gemakkelijk langs elkaar heen te praten.

Het Rathenau Instituut heeft het verzoek van de minister van OCW daarom geïnterpreteerd als een uitnodiging om het politieke en maatschappelijke debat over pluriformiteit in de wetenschap te informeren en te verhelderen. Dit hebben we ten eerste gedaan door de verschillende perspectieven die er op pluriformiteit in de wetenschap bestaan, te verduidelijken. Hierdoor kunnen we de zorgen duiden die over een vermeend gebrek aan pluriformiteit worden geuit. De verschillende perspectieven laten zien dat de vraag of een bepaalde zorg gelegitimeerd is, ook een normatieve lading heeft. Ervaren zorgen hangen af van de wetenschap die mensen nastreven en welke aspecten zij daarbij belangrijk vinden. Hierover bestaan verschillende en soms botsende opvattingen.

Ten tweede hebben we er, vanwege deze normativiteit, voor gekozen geen uitspraken te doen over het gewicht of de ernst van de zorgen die we hebben

geïnventariseerd. Het was binnen het beperkte tijdsbestek van dit onderzoek (vijf maanden) niet mogelijk om aanvullend empirisch onderzoek te doen naar de onderbouwing van specifieke zorgen of aangedragen casuïstiek. Ook de vraag in hoeverre bepaalde zorgen bij bepaalde (groepen) mensen of organisaties leven, hebben wij niet systematisch kunnen beantwoorden. Daarvoor is de exploratieve, kwalitatieve onderzoeksaanpak die wij nodig achtten voor het informeren en verbeteren van het debat over pluriformiteit, minder geschikt.

5.2 Bevindingen

Met dit onderzoek geeft het Rathenau Instituut antwoord op vijf onderzoeksvragen. We lopen ze door in de paragrafen 5.2.1 tot en met 5.2.5.

5.2.1 Wat verstaan mensen binnen en buiten de academische gemeenschap onder het begrip pluriformiteit in de wetenschap?

In het maatschappelijke en politieke debat lopen verschillende interpretaties van het begrip 'pluriformiteit in de wetenschap' door elkaar heen. Om te verhelderen wat er bedoeld wordt met pluriformiteit is het behulpzaam om drie aspecten van diversiteit te onderscheiden:

- **Intellectuele diversiteit:** dit heeft betrekking op een verscheidenheid in methoden, paradigma's, theorieën en axioma's om wetenschappelijke vragen te stellen en deze te beantwoorden.
- **Ideologische diversiteit:** hiermee wordt een verscheidenheid in wereld-, maatschappij- en mensbeelden van wetenschappers bedoeld. Dit kan ook breder worden opgevat, zoals verschillende levensvisies en religies.
- **Demografische diversiteit:** hiermee doelt men op verscheidenheid in demografische kenmerken zoals leeftijd, etniciteit, sociaaleconomische achtergrond, nationaliteit en geslacht en/of gender.

Het belang van intellectuele diversiteit voor de vooruitgang van wetenschap wordt breed onderschreven. Er heersen echter verschillende opvattingen of demografische diversiteit en ideologische diversiteit onderdeel (zouden) moeten zijn van pluriformiteit in de wetenschap. Ook zijn er verschillende opvattingen of deze twee aspecten van diversiteit (kunnen) bijdragen aan intellectuele diversiteit.

5.2.2 Zijn er zorgen over een gebrek aan pluriformiteit in de Nederlandse wetenschap, en zo ja: welke zorgen zijn dit en door wie worden ze geuit?

In onze inventarisatie in het werkveld onderscheiden vijf groepen van zorgen, over:

1. **een gebrek aan pluriformiteit onder wetenschappers** door zelfcensuur en zelfselectie, sociale onveiligheid, en socialisatie. Loopbaanonzekerheid en hypercompetitie kunnen een gebrek aan intellectuele, demografische en ideologische diversiteit onder wetenschappers verder versterken.
2. **een gebrek aan pluriformiteit van bepaalde onderzoeksonderwerpen en onderzoeksvragen**. Zorgen spitsen zich toe op een klein deel van de brede waaier aan wetenschappelijke disciplines. Er zijn zorgen over de pluriformiteit in onderzoek waarvan de resultaten vrij directe beleidsmatige of maatschappelijke consequenties hebben (zoals in het geval van klimaatverandering en covid-19), of die maatschappijkritische onderzoeksvragen stellen (zoals slavernijverleden). Ook zijn er zorgen over de marginalisatie van maatschappijkritisch onderzoek ten opzichte van empiristisch en positivistisch onderzoek.
3. **een gebrek aan pluriformiteit van kennisinstellingen** doordat universiteiten zich uniform profileren. Dit kan ten koste gaan van een onderscheidende inhoudelijke en ideologische profilering.
4. zorgen over **de manier waarop de wetenschap is georganiseerd**, die een gebrek aan intellectuele, demografische en/of ideologische diversiteit in de hand kan werken. Deze zorgen hebben betrekking op:
    a. het toegenomen belang van projectfinanciering voor de wetenschap;
    b. de daarmee gepaard gaande standaardisering van de wetenschap;
    c. het toegenomen belang van de economische of maatschappelijke valorisatie van wetenschap;
    d. een afnemend belang van objectieve waarheidsvinding in de *Social Sciences and Humanities*; en
    e. peerreview als kwaliteitstoets in de wetenschap.
5. **het politieke debat over pluriformiteit in de wetenschap**, dat bijdraagt aan afnemend maatschappelijk vertrouwen in de wetenschap, en politieke sturing en kwaadwillende politieke aanvallen op de wetenschap legitimeert.

De zorgen over een gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap worden geuit door een breed spectrum aan vertegenwoordigende organisaties in de wetenschap en mensen die zich publiekelijk hebben uitgelaten over dit onderwerp. Onze kwalitatieve onderzoeksaanpak maakt het niet mogelijk om onderbouwde uitspraken te doen over welke zorgen systematisch door wie worden geuit of gedeeld.

5.2.3 Hoe worden deze zorgen onderbouwd en in hoeverre wordt de onderbouwing van deze zorgen ondersteund door beschikbare informatie?

In onze inventarisatie van zorgen hebben we bij onze respondenten gevraagd naar onderbouwing met (waar mogelijk) openbare data of informatie. In sommige gevallen was deze onderbouwing beschikbaar, in de vorm van rapporten of verwijzingen naar academische literatuur. We hebben echter niet altijd inzicht kunnen krijgen in hoeverre zorgen breed gedragen worden in het werkveld, en in hoeverre de zorgen ook gestaafd worden door empirische onderbouwing.

5.2.4 Op welke aspecten van het wetenschapssysteem hebben de zorgen betrekking? Zijn er patronen te identificeren in de geuite zorgen?

Het antwoord op de tweede onderzoeksvraag laat zien dat zorgen over een gebrek aan pluriformiteit zich concentreren in clusters die betrekking hebben op verschillende beleids- en organisatieaspecten van het wetenschapssysteem:

- Zorgen over een gebrek aan pluriformiteit onder wetenschappers hebben met name betrekking op het loopbaan- en personeelsbeleid en beleid om sociale veiligheid te borgen op universiteiten.
- Zorgen over een gebrek aan pluriformiteit in onderzoek betreffen vooral de organisatie en financiering van wetenschap. Hier gaat het om de balans tussen de eerste en tweede geldstroom, het ongebonden en thematisch gestuurde onderzoek, en de verwachtingen van wetenschap voor economische of maatschappelijke vooruitgang. Ook zijn er zorgen over kwaliteitszorg binnen de wetenschap, zoals peerreview en de consequenties van het programma Erkennen en waarderen.
- Zorgen over een gebrek aan pluriformiteit van kennisinstellingen hebben betrekking op bestuurlijke afspraken zoals profileringsafspraken en sector-plannen, die bedoeld zijn om de pluriformiteit van het stelsel te waarborgen.
- Zorgen over de gevolgen van het politieke debat over pluriformiteit in de wetenschap hebben niet zozeer betrekking op een specifiek aspect van het wetenschapssysteem, als wel op de relatie tussen wetenschap en de landelijke politiek.

We zien dat zorgen over een gebrek aan pluriformiteit voortkomen uit enerzijds een normatief aspect: de pluriformiteit in de wetenschap die mensen wenselijk vinden, en anderzijds een empirisch aspect: een tekort in pluriformiteit dat mensen

waarnemen. Doordat mensen zowel in hun normatieve perspectief als in hun perceptie van tekortkomingen in pluriformiteit sterk kunnen verschillen, zien we dat er binnen de wetenschap grote verschillen zijn in zorgen die mensen ervaren.

5.2.5 Welke vormen van pluriformiteit wensen mensen binnen en buiten de academische gemeenschap, en hoe hangt dit samen met hun zorgen over een gebrek aan pluriformiteit?

De specifieke zorgen die mensen hebben over een gebrek aan pluriformiteit hangen samen met het antwoord dat zij geven op de vraag 'Welke pluriformiteit in de wetenschap streef je na, en waarom?'. Wij onderscheiden vijf perspectieven binnen het huidige debat over pluriformiteit die een fundamenteel ander antwoord geven op deze vraag. Deze visie op pluriformiteit hangt samen met een onderliggend wetenschapsfilosofisch ideaal: opvattingen over wat kennis is, hoe kennis tot stand komt en wat haar betrouwbaar maakt. Hieruit volgt een opvatting over hoe politiek en wetenschap zich tot elkaar zouden moeten verhouden.

1. **Neutrale wetenschap**, waarin pluriformiteit alleen om intellectuele diversiteit draait. Demografische en/of ideologische diversiteit van wetenschappers speelt in dit perspectief geen rol: zolang de wetenschappelijke methode wordt gevolgd, maakt het niet uit wie het onderzoek uitvoert.
2. **Demografisch-responsieve wetenschap**, waarin demografische diversiteit bijdraagt aan intellectuele diversiteit. Een wetenschap die demografisch inclusiever is, vergroot volgens dit perspectief bovendien het reservoir aan wetenschappelijk talent. Daarnaast zouden wetenschappelijke instellingen volgens dit perspectief een emancipatoire functie moeten hebben door sociale stijging van ondervertegenwoordigde groepen te faciliteren.
3. **Ideologisch-responsieve wetenschap**, waarin ideologische diversiteit bijdraagt aan intellectuele diversiteit. Bovendien draagt ideologische diversiteit volgens dit perspectief bij aan betere maatschappelijke legitimiteit van de wetenschap. Binnen dit perspectief draagt demografische diversiteit minder bij aan intellectuele diversiteit, omdat een demografisch diverse onderzoeksgroep alsnog intellectueel uniform kan zijn.
4. **Functionele wetenschap**, waarin demografische en ideologische diversiteit allebei van belang zijn voor intellectuele diversiteit, voor zover ze bijdragen aan kennisontwikkeling, wetenschappelijke doorbraken of robuustere oplossingen voor maatschappelijke opgaven.
5. **Transformatieve wetenschap**, waarin de bijdrage van wetenschap aan maatschappelijke opgaven afhangt van de verbinding met actoren buiten de wetenschap. Naast wetenschappelijke kennis zijn volgens dit perspectief ook

andere vormen van kennis, zoals praktijk- en ervaringskennis, nodig voor het oplossen van maatschappelijke opgaven.

5.3 Kernboodschap

Uit dit onderzoek blijkt dat er een brede consensus is over het belang van intellectuele diversiteit binnen de wetenschap. Hiermee bedoelen we een verscheidenheid aan wetenschappelijke methoden, paradigma's, theorieën, en axioma's. Dit wordt zowel binnen als buiten de wetenschappelijke gemeenschap als voorwaarde gezien voor wetenschappelijke vooruitgang.

Minder overeenstemming bestaat over het belang van andere vormen van pluriformiteit, in het bijzonder over de mate waarin ook demografische en/of ideologische diversiteit van wetenschapsbeoefenaars moet worden nagestreefd. Een argument voor het nastreven van demografische en/of ideologische diversiteit, is dat de persoonlijke achtergrond en het waardenkader van onderzoekers mede zouden kunnen bepalen welke onderzoeksvragen er gesteld worden, welke methoden worden gehanteerd en welke theorieën worden gebruikt.

In het werkveld identificeren wij zorgen over een gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap op het niveau van wetenschappers, in specifieke onderzoeks-onderwerpen, de organisatie van wetenschap en kennisinstellingen. Ook hebben wij zorgen genoteerd over de gevolgen van het debat over pluriformiteit op de wetenschap.

Er zijn grote verschillen in de zorgen die mensen ervaren. Wij onderscheiden vijf verschillende perspectieven op pluriformiteit in wetenschap die laten zien dat de ervaren zorgen afhangen van de wetenschap die mensen nastreven, en de relatie die zij tussen wetenschap en politiek wenselijk achten.

5.4 Implicaties voor wetenschap en politiek

Bovenstaande bevindingen leveren opgaven op voor zowel de wetenschappelijke gemeenschap als de Tweede Kamer en de beleidsverantwoordelijke minister.

Wetenschap en politiek: Voer het gesprek over pluriformiteit in de wetenschap op basis van helderheid over de verschillende aspecten van pluriformiteit en de normatieve perspectieven op pluriformiteit in de wetenschap.

Een gesprek over (zorgen over) pluriformiteit is nodig, maar tegelijkertijd lastig. Het is lastig omdat niet alleen inhoudelijke opvattingen over pluriformiteit verschillen, maar ook de normatieve opvattingen over pluriformiteit.

Het debat over pluriformiteit zou geholpen zijn bij meer helderheid over de verschillende normatieve en inhoudelijke opvattingen over pluriformiteit. De drie aspecten van pluriformiteit en de vijf perspectieven op pluriformiteit in de wetenschap kunnen behulpzaam zijn bij het verhelderen van elkaars verschillende opvattingen en standpunten. Het helpt om te voorkomen dat deelnemers aan het debat langs elkaar heen praten. En het helpt om verscheidenheid van wat wetenschap is en kan zijn, bespreekbaar te maken.

Wetenschap: Ga in gesprek over de verschillende mechanismen die de pluriformiteit in de wetenschap kunnen aantasten.
Het gesprek binnen de wetenschap over (de zorgen over) pluriformiteit zou niet moeten gaan over incidenten, maar over de mechanismen die (kunnen) leiden tot het verminderen van de intellectuele, ideologische en/of demografische diversiteit.

Het gaat dan om onderwerpen als:
- het beleid ten aanzien van loopbaanontwikkeling, sociale veiligheid en DEI;
- de balans tussen centrale en decentrale allocatie van onderzoeksmiddelen;
- de balans tussen geoormerkte en ongebonden onderzoeksfinanciering;
- de profilering van universiteiten en afspraken hierover in de sectorplannen.

Dit soort mechanismen kunnen bedoelde en onbedoelde effecten hebben op de intellectuele, ideologische en demografische diversiteit op het niveau van het stelsel, kennisinstellingen, faculteiten en vakgroepen. Het gesprek hierover zou ook op en tussen alle niveaus binnen de wetenschap gevoerd moet worden.

Wetenschap en politiek: Schep de voorwaarden om het debat over pluriformiteit scherp maar veilig te voeren.
Het beter bespreekbaar maken van (de zorgen over) pluriformiteit met behulp van meerdere perspectieven op pluriformiteit van de wetenschap is een noodzakelijke, maar niet voldoende voorwaarde voor een kritisch-constructief debat. Het gaat er immers niet alleen om dat er meerdere perspectieven op pluriformiteit naast elkaar mogen bestaan, maar vooral ook dat er een kritische confrontatie is tussen deze perspectieven. Dit helpt om betere handelingsopties te ontwikkelen om de wetenschap daar waar nodig te versterken.

Het is aan de wetenschap en de politiek om hiervoor de juiste voorwaarden te scheppen. Het zal niet altijd gemakkelijk zijn om te zorgen voor een sociaal veilige

context. Het debat over pluriformiteit wordt vaak fel en gepolariseerd gevoerd, en dat kan verlammend werken en deelnemers afschrikken om mee te doen.

Minister van OCW: Geef er rekenschap van dat wetenschapsbeleid de pluriformiteit kan beïnvloeden.
Dit onderzoek laat zien dat pluriformiteit in de wetenschap niet vanzelfsprekend geborgd is, en dat maatschappelijke zorgen over een gebrek aan specifieke diversiteitsaspecten serieus moeten worden genomen. Het ministerie van OCW heeft een stelselverantwoordelijkheid voor de wetenschap. Om (verschillende aspecten van) pluriformiteit te waarborgen, is het belangrijk om te waken voor (onbedoelde) effecten van wetenschapsbeleid op de pluriformiteit in de wetenschap. De balans tussen de eerste en tweede geldstroom, en tussen thematische gestuurde en ongebonden financiering, is in dit onderzoek veelvuldig genoemd als prikkel om de intellectuele diversiteit in de wetenschap te beïnvloeden. Ook kan de minister kennisinstellingen (dringend) aansporen beleid met betrekking tot sociale veiligheid op universiteiten te evalueren en waar nodig te verbeteren.

5.5 Meer inzicht in pluriformiteit in de wetenschap

In paragraaf 3.6 hebben we vastgesteld dat er in het werkveld behoefte is aan meer systematisch en empirisch onderzoek naar pluriformiteit in de wetenschap. Het zou daarbij verstandig zijn aan te sluiten bij de voornemens om met behulp van monitoring de stand van academische vrijheid in Nederland beter in kaart te brengen.

Beschrijvend onderzoek zou zich kunnen richten op specifieke aspecten van pluriformiteit. Zo kan bijvoorbeeld de ervaren zelfcensuur of sociale onveiligheid die onderzoekers voelen met betrekking tot hun demografische en/of ideologische achtergrond worden gepeild, of het belang dat burgers hechten aan intellectuele, demografische en ideologische diversiteit in de wetenschap.

Verdiepend onderzoek kan zich richten op de relatie tussen intellectuele en ideologische diversiteit, en tussen intellectuele en demografische diversiteit in de Nederlandse context. Sommige respondenten zouden beter inzicht willen krijgen in de effecten van de tweede geldstroom op de intellectuele, demografische of ideologische diversiteit van de wetenschap in Nederland.

Hoewel bovenstaande kennisvragen kunnen voldoen aan een behoefte, hebben wij ook respondenten gesproken die waarschuwen voor het (ondoordacht) monitoren van pluriformiteit. Sommige geïnterviewden en organisaties waarschuwen voor het (te) numeriek opvatten van pluriformiteit. Dat kan een *false balance* creëren waarin

ieders mening even waardevol lijkt te zijn, zonder dat de wetenschappelijke toegevoegde waarde van elke opvatting wordt getoetst. Daarnaast heeft monitoring per definitie een performatieve kracht: dat wat wordt gemeten, wordt versterkt.[58] De keuze wat er wel of niet wordt onderzocht en gemonitord is dus normatief: deze keuze bepaalt (mede) op welke vorm van pluriformiteit wordt ingezet.

Kortom, meer informatie en kennis over pluriformiteit in de wetenschap kan het normatieve debat over een vermeend gebrek aan pluriformiteit informeren en stimuleren, maar niet vervangen. We hopen dat dit rapport een goede voorzet geeft aan het debat over pluriformiteit in de wetenschap in Nederland, en gaan hierover graag nader in gesprek.

58 de Rijcke et al., 2016

Bijlage 1: methodologische verantwoording

We zijn dit onderzoek gestart met een documentanalyse van relevante politieke debatten en mediaberichten. Op basis hiervan hebben we een schriftelijke uitvraag gedaan bij vertegenwoordigende organisaties in de wetenschap. Daarnaast hebben wij in totaal 21 interviews (vier met vertegenwoordigers van sleutelorganisaties, zeventien met individuen) gehouden. Op basis van deze empirische data hebben wij onze onderzoeksvragen beantwoord.

Analyse van politieke debatten

Om inzicht te krijgen in het politieke debat over pluriformiteit hebben we via www.tweedekamer.nl gezocht naar verslagen van commissiedebatten en wetgevingsoverleggen, moties, en Kamervragen en antwoorden. We hebben hierbij de volgende zoektermen gebruikt: pluriformiteit en wetenschap, tegendraads en onderzoek, academische vrijheid, universiteit en woke, universiteit en zelfcensuur, ruimte voor open debat in de wetenschap, pluriformiteit en universiteiten in de periode januari 2023 tot mei 2026. Dit leverde 22 documenten op. Hiervan zijn later vier documenten afgevallen omdat ze bij nadere analyse toch (on)voldoende over pluriformiteit in de wetenschap gingen.

Voor de resterende achttien documenten zijn de volgende drie vragen beantwoord:

- Hoe wordt pluriformiteit in de wetenschap in dit document (impliciet) gedefinieerd?
- Welke zorg over een gebrek aan pluriformiteit wordt in dit document geuit, wat is de onderbouwing of argumentatie daarvan?
- En op welke wetenschappelijke disciplines, of specifieke delen van het wetenschapssysteem, richt deze zorg zich voornamelijk?

Relevante en interessante passages werden bijgehouden door twee onderzoekers. Zij bespraken tussentijdse bevindingen regelmatig en lazen met elkaar mee bij onduidelijkheden. Twee andere onderzoekers stelden aanvullende vragen.
De analyse van onze bevindingen (zie bijlage 2) is voorgelegd aan alle leden van de vaste Tweede Kamercommissie OCW, (plv.) woordvoerders hoger onderwijs.

Aan hen is gevraagd:
- Of zij zich konden vinden in de omschrijving van pluriformiteit in de wetenschap die wij uit de politieke debatten haalden, of dat ze hier aanvullingen op willen maken;
- Of er volgens hen verschil of juist samenhang is tussen ideologische, intellectuele en demografische diversiteit in de wetenschap;
- Welk niveau van zorgen (zie hieronder) zij het meest belangrijk vinden.

Wij onderscheidden in het politieke debat vijf niveaus van oorzaken van zorgen over een gebrek aan pluriformiteit;
1. de onderzoeksgroep, door schoolvorming en (zelf)selectie;
2. de kennisinstellingen, door beleidsprioriteiten van universiteiten;
3. intermediaire organisaties, centralisering van projectfinanciering;
4. de Rijksoverheid, die verantwoordelijk is voor een gedifferentieerd landschap van kennisinstellingen;
5. politiek en samenleving: inhoudelijke politieke bemoeienis met de wetenschap en bedreiging en intimidatie van wetenschappers vanuit de maatschappij.

Op deze uitvraag hebben vijf fracties gereageerd, waarvan vier (PRO, PVV, VVD, FVD) met een inhoudelijke reactie die betrekking had op het begrip pluriformiteit in de wetenschap en/of de zorgen die Kamerleden hadden over een gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap. We hebben deze antwoorden meegenomen in de verdere analyse van het begrip en de zorgen omtrent een gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap.

Daarnaast zijn de Kamerfracties uitgenodigd voor een persoonlijk gesprek om hun zorgen verder toe te lichten. Geen van de Kamerfracties is hierop ingegaan.

Analyse van mediaberichten

De analyse van mediaberichten richtte zich op de volgende typen media:
- dag- en weekbladen (De Telegraaf, EW, FD, De Groene Amsterdammer, NRC, Trouw, Volkskrant, Vrij Nederland);
- Universiteitsbladen (AdValvas, Cursor, Delta, DUB, Erasmus Magazine, Folia, Mare, ScienceGuide, Vox magazine);
- Overige (online) media;

Voor de dag- en weekbladen en de universiteitsbladen zijn handmatig de volgende zoektermen gebruikt: pluriformiteit, woke, zelfcensuur, heterodox, tegendraads onderzoek, ruimte voor open debat, intolerantie en cancelcultuur. Artikelen in de periode januari 2023 tot en met mei 2026 werden geïncludeerd. Tevens zijn voor de

universiteitsbladen berichten uitgesloten van analyse als zij gingen over: journalistieke pluriformiteit, studie- en studentenverenigingen, studenten-medezeggenschapsraden, de situatie in de VS onder de regering-Trump (tenzij het gaat om invloed op Nederland), de kwestie-Laurens Buijs omdat deze kwestie heel veel media-aandacht genereerde (in met name Folia).

Voor de overige online media is het programma Meltwater gebruikt met de volgende *Boolean search*, voor de periode januari 2023 tot en met mei 2026: (pluriform* OR woke OR tegendraads OR heterodox OR zelfcensuur OR "cancel cultuur" OR "cancel culture" OR cancelcultuur) near/10 (academi* OR wetenschap*) NOT (Trump OR "Verenigde Staten")

Deze *scrape* leverde hits op bij een grote verscheidenheid aan websites, zoals waarmaarraar.nl, dagelijksestandaard.nl, stichting-jas.nl, deanderekrant.nl. Zie tabel 2 voor de hoeveelheid mediaberichten per jaar, nadat dubbelingen eruit zijn gehaald.

Tabel 2 Aantal mediaberichten over pluriformiteit in de wetenschap, naar jaar en type media

	2023	2024	2025	2026 (jan t/m mei)	Totaal
Dag- en weekbladen	19	15	20	9	**63**
Universiteitsbladen	19	18	19	4	**60**
Overige media	8	2	12	3	**25**
Totaal per jaar	**46**	**35**	**51**	**16**	**148**

Bron: Rathenau Instituut

Uit het databestand hebben we handmatig zestien kernartikelen geselecteerd. Als belangrijkste criteria voor het predicaat 'kernartikel' hanteerden wij dat het hoofdargument van het artikel ging over een al dan niet gebrek aan pluriformiteit in het wetenschappelijk onderzoek in Nederland, en dat er meermaals door andere auteurs naar het artikel verwezen werd. Daarnaast hebben we een willekeurige steekproef van vijftien documenten per jaar (waar mogelijk vijf per type) genomen.

De geselecteerde mediaberichten hebben we geanalyseerd aan de hand van de volgende vragen:

- Hoe komt pluriformiteit naar voren?
- (hoe) wordt ideologische diversiteit ingevuld?
- (hoe) wordt intellectuele diversiteit ingevuld?
- (hoe) wordt demografische diversiteit ingevuld?
- Wat wordt er gezegd over het belang van pluriformiteit?
- Worden er signalen over een gebrek aan pluriformiteit genoemd?
    a. (hoe) worden mogelijke gevolgen van een gebrek aan pluriformiteit besproken?
    b. (hoe) worden mogelijke oorzaken voor een gebrek aan pluriformiteit besproken?
- Worden er specifieke disciplines, onderzoeksgebieden of onderwerpen besproken?
- Worden er oplossingen of suggesties geopperd?
- Zijn er overige relevante passages?

In totaal zijn 65 documenten geanalyseerd door drie onderzoekers. Zij lazen met elkaar mee bij twijfels en bespraken regelmatig tussentijdse bevindingen. Een vierde onderzoeker stelde aanvullende vragen.

Op basis van de media-analyse hebben we vijf voorlopige perspectieven geformuleerd. Dit zijn ideaaltypische manieren waarop wetenschappers, opiniemakers of journalisten publiekelijk positie lijken in te nemen in het debat over pluriformiteit in de wetenschap. Deze perspectieven hebben we gebruikt voor de selectie van geïnterviewden.

Schriftelijke uitvraag

In juli 2026 hebben we aan achttien vertegenwoordigende organisaties (zie tabel 3, hierna) in de wetenschap een schriftelijke uitvraag (na de tabel) voorgelegd, die door zestien organisaties is beantwoord.[59]

Wij hebben naar aanleiding van de antwoorden in september 2026 enkele verdiepende vervolgvragen gesteld aan vier organisaties; hierop hebben drie organisaties geantwoord.

59 Deze vragenlijst is voor de meeste organisaties samen met de behoefteninventarisatie van het onderzoek naar monitoring van academische vrijheid uitgestuurd.

Met vier sleutelorganisaties (KNAW, NWO, UNL, ZonMw) hebben we in augustus en begin september follow-up-interviews gehouden. Bij deze interviews waren telkens twee onderzoekers van het Rathenau Instituut aanwezig. In deze interviews hebben wij doorgevraagd op de schriftelijke antwoorden die de organisaties hadden gegeven. Ook hebben we relevante zorgen voorgelegd, die we ophaalden in interviews en uit de antwoorden op de schriftelijke uitvraag. Van deze interviews is een verslag geschreven dat is voorgelegd aan de geïnterviewden ter controle en aanvulling.

Tabel 3 Organisaties benaderd voor schriftelijke uitvraag

Organisatie	**Reactie eerste ronde**	**Reactie tweede ronde (schriftelijk of follow-up-interview)**
AWTI	Ja	n.v.t.
CNV	Nee	n.v.t.
DJA	Ja	n.v.t.
Eddie Brummelman, auteur van rapport *Niet de eerste de beste*	Ja	n.v.t.
FNV	Ja	Nee
KNAW	Ja	André Nollkaemper, voorzitter Commissie voor de vrijheid van wetenschapsbeoefening
LNVH	Ja	Schriftelijk
LOWI	Nee	Schriftelijk
LVOO	Summier	n.v.t.
NWO	Ja	Marcel Levi, voorzitter
Olga Burlyuk, auteur van de bundel *Migrant Academics' Narratives of Precarity and Resilience in Europe*	Nee	n.v.t.
PNN	Ja	Schriftelijk

Organisatie	Reactie eerste ronde	Reactie tweede ronde (schriftelijk of follow-up-interview)
Postdoc NL	Nee	n.v.t.
UNL	Ja	Caspar van den Berg, voorzitter Jeroen Geurts, portefuillehouder academische vrijheid en rector magnificus VU
WetenschapVeilig	Summier	n.v.t.
WRR	Ja, op persoonlijke titel door twee medewerkers	n.v.t.
ZonMw	Ja	Afran Ikram, voorzitter

Bron: Rathenau Instituut

Gestandaardiseerde vragen in de eerste ronde

Hieronder volgt de tekst uit onze schriftelijke uitvraag aan vertegenwoordigende organisaties in de wetenschap.

We hanteren bij aanvang van ons onderzoek de volgende omschrijving van pluriformiteit in de wetenschap:
De term pluriformiteit verwijst naar de aanwezigheid, borging en waardering van verschillende perspectieven binnen de Nederlandse wetenschap. In het politieke debat gebruiken Kamerleden diverse synoniemen voor 'perspectieven', zoals: standpunten, ideeën, invalshoeken, narratieven, opvattingen en wereld-, maatschappij- en mensbeelden. Pluriformiteit in de wetenschap wordt beschouwd als een belangrijk goed, dat actieve bescherming en stimulering nodig heeft.
Het belang van pluriformiteit wordt vooral gekoppeld aan de ruimte om divers en kritisch onderzoek te doen en een open debatcultuur op Nederlandse universiteiten.

Voor het onderzoek naar pluriformiteit in de wetenschap stellen wij uw organisatie enkele vragen;

1. Heeft uw organisatie opmerkingen bij de omschrijving van pluriformiteit in de wetenschap, die we hierboven hebben gegeven?
2. Signaleert uw organisatie zorgen over een gebrek aan pluriformiteit van de wetenschap in Nederland?
3. Zo ja, bij wie signaleert uw organisatie deze zorgen? En kan uw organisatie deze zorgen toelichten?
4. Zo ja, kan uw organisatie deze zorgen onderbouwen of beargumenteren?

5. Hoe kijkt uw organisatie aan tegen het (maatschappelijke en politieke) debat over pluriformiteit in de wetenschap in Nederland?
6. Zijn er nog overige zaken die u ons graag wilt meegeven in ons onderzoek?

Codering van de antwoorden

De antwoorden van de schriftelijke uitvraag zijn bottom-up gecodeerd door onderzoekers.

De gecodeerde antwoorden werden gegroepeerd in de volgende clusters:

- Omschrijving van pluriformiteit:
  a. drie aspecten van pluriformiteit (intellectuele, ideologische en demografische diversiteit);
  b. veronderstelde samenhang tussen de aspecten;
  c. afbakening van het begrip (bijvoorbeeld ten opzichte van vrijheid van meningsuiting en academische vrijheid).
- Zorgen omtrent gebrek aan pluriformiteit:
  a. druk op pluriformiteit vanuit kennisinstellingen;
  b. druk op pluriformiteit van buitenaf (bijvoorbeeld politieke beïnvloeding, afhankelijkheid van big tech);
  c. druk op pluriformiteit door financieringssystematiek (bijvoorbeeld afhankelijkheid van projectfinanciering en algehele financieringsdruk, nadruk op maatschappelijke impact en instrumentele benadering van wetenschap, ongelijkheid in concentratie van middelen).
- Visie op maatschappelijk en politiek debat over pluriformiteit:
  a. behoefte aan begripsverheldering, onafhankelijk en zorgvuldig onderzoek naar feitelijke pluriformiteit en een analyse van het politieke debat;
  b. oproep tot meer zelfreflectie en belang van zelfreflectie in de wetenschappelijke gemeenschap;
  c. het debat zelf is kwetsbaar, omdat het uitgaat van een politiek frame, partijpolitieke standpunten belangrijker zijn dan andere publieke waarden, politieke inmenging kan legitimeren.
- Overig:
  a. situatie in VS als schrikbeeld: in verschillende landen [zijn] juist onder de vlag van pluriformiteit maatregelen genomen die de facto ingaan tegen het goed en onafhankelijk functioneren van het wetenschapssysteem;
  b. transdisciplinariteit: thematische programmering draagt bij aan pluriformiteit omdat 'vragen vanuit de samenleving' of 'vraagarticulatie met de samenleving' soms andere perspectieven of onderwerpen aandragen dan waar wetenschap zelf mee komt.

Interviews

In augustus en september 2026 hebben we daarnaast zeventien interviews gehouden. Zie tabel 4 voor een lijst met geïnterviewde personen.

Voor een evenwichtige groep zijn de geïnterviewden bewust gespreid met betrekking tot hun:

- positie op de academische carrièreladder (van postdoc tot hoogleraar);
- diversiteit in institutionele affiliaties, alsook onderzoekers zonder affiliatie;
- onderzoeksdiscipline of -onderwerp. Uit de documentenanalyse bleek dat de discussie over pluriformiteit met name wordt gevoerd in de context van de volgende onderwerpen: onderzoek naar klimaat, migratie en covid-19, het Israëlisch-Palestijns conflict, gender studies en de 'woke'-beweging. De focus ligt daarom met name op onderzoekers binnen deze hoofdthema's waar de zorgen spelen.

De geïnterviewden hadden zich bovendien recent, in mediaberichten of via andere kanalen, in het openbaar uitgelaten over pluriformiteit in de wetenschap. Om een zo breed mogelijk spectrum aan opvattingen en zorgen over pluriformiteit in de wetenschap mee te nemen, hebben we de voorlopige perspectieven uit de media-analyse gebruikt als lens. We hebben ernaar gestreefd van elk perspectief ten minste twee geïnterviewden te spreken.

De interviews hadden een semigestructureerd karakter, vonden (vrijwel allemaal) online plaats, duurden circa een uur. Bij de interviews waren telkens twee onderzoekers van het Rathenau Instituut aanwezig. Zie het interviewprotocol hierna voor de richtvragen die we in de gesprekken gebruikten.[60]

Van alle interviews is een verslag geschreven dat is voorgelegd aan de geïnterviewde ter controle en aanvulling. Alle herleidbare informatie en directe quotes zijn voorafgaand aan publicatie van dit rapport aan de geïnterviewden voorgelegd.

60 In één interview hebben we dit interviewprotocol grotendeels losgelaten. We hebben met deze geïnterviewde de historische context waarbinnen het (politieke en maatschappelijke) debat over pluriformiteit in de wetenschap plaatsvindt, besproken.

Tabel 4 Geïnterviewde individuen op persoonlijke titel, gepseudonimiseerd

Naam	Functie	Organisatie
Adriaan Duiveman	Postdoc historicus	Radboud Universiteit
Alyt Damstra	Senior Wetenschappelijk medewerker Hoogleraar Kennis en strategische beleidsadvisering	WRR Universiteit van Amsterdam
Carel Stolker	Voormalig rector magnificus en voorzitter college van bestuur Emeritus hoogleraar Privaatrecht	Universiteit Leiden
Esther Turnhout	Hoogleraar Science, Technology and Society	Universiteit Twente
Ewald Engelen	Hoogleraar Financiële Geografie	Universiteit van Amsterdam
Frans Brom	Secretaris, Directeur Bureau Hoogleraar Normatieve aspecten van wetenschappelijke beleidsadvisering	WRR Universiteit Utrecht
Huub Dijstelbloem	Hoogleraar Filosofie van wetenschap, techniek en politiek	Universiteit van Amsterdam
Jan van de Beek	Freelanceonderzoeker en docent wiskunde en cultureel antropoloog	-
Jan Willem Duyvendak	Voormalig directeur Emeritus hoogleraar Sociologie	NIAS Universiteit van Amsterdam
Jessica Roitman	Hoogleraar Joodse studies	Vrije Universiteit
Jona Walk	Internist	CWZ
Maarten Boudry	Onderzoeker, filosoof	-
Michiel Bot	Universitair hoofddocent publiek recht en openbaar bestuur	Tilburg University
Patrick Overeem	Universitair hoofddocent politicologie	Vrije Universiteit
Pieter Slaman	Universitair docent, universiteitshistoricus	Universiteit Leiden
Raymond Poot	Universitair hoofddocent ontwikkelingsbiologie	Erasmus MC
Steije Hofhuis	Postdoc migratiehistoricus	Wissenschaftszentrum Berlin
Thomas Schillemans	Hoogleraar Verantwoording, gedrag en instituties	Universiteit Utrecht

Bron: Rathenau Instituut

Interviewprotocol

Introductie

1. Kunt u zichzelf kort voorstellen?
2. Op welke manier houdt u zich al dan niet bezig met pluriformiteit binnen de wetenschap? Heeft u zelf ervaringen (in uw loopbaan of omgeving) met een gebrek aan pluriformiteit binnen de wetenschap?

Definitie

In ons onderzoek komen we verschillende opvattingen over pluriformiteit tegen. Daarom is het goed om eerst helder te krijgen wat we precies verstaan onder pluriformiteit.

3. Hoe definieert u pluriformiteit in de wetenschap?
4. Heeft u een voorbeeld van goede pluriformiteit in de wetenschap?
5. Wat is het belang van pluriformiteit in de wetenschap?
6. In welke mate of op welke manieren zou de wetenschap pluriform moeten zijn volgens u?

Zorgen ten aanzien van pluriformiteit

7. Heeft u, of signaleert u, zorgen over een gebrek aan pluriformiteit van de wetenschap in Nederland? Zo ja, dan vragen wij u deze zorgen toe te lichten en te onderbouwen of te beargumenteren. Bijvoorbeeld: wat zijn deze zorgen precies? Wie of wat heeft deze zorgen? Waar blijkt dit uit? Hoe lang spelen deze zorgen al?
8. Wat zijn volgens u de oorzaken van een (vermeend) gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap?
9. Wat zijn volgens u de mogelijke gevolgen van een (vermeend) gebrek aan pluriformiteit in de wetenschap?
10. Wat zou er in het licht van het bovenstaande moeten gebeuren? Waarop zouden veranderingen zich moeten richten (bijvoorbeeld wervings- en personeelsbeleid, financierings- en subsidiebeleid, systeem van peerreview, etc.)? En wat zouden kennisinstellingen (universiteiten, hogescholen, etc.), financiers (NWO, EU, etc.) en respectievelijk de overheid moeten doen?

Afsluiting

11. Bonusvraag: Hoe kijkt u aan tegen het (maatschappelijke en politieke) debat over pluriformiteit in de wetenschap in Nederland?
12. Zijn er met betrekking tot pluriformiteit in de wetenschap nog zaken die u ons graag wilt meegeven in ons onderzoek?

Van resultaten naar rapport

Aan de hand van onze analyse van het politieke debat, mediaberichten, antwoorden op de schriftelijke uitvraag en de interviews konden wij antwoord geven op onze onderzoeksvragen. We hebben daarbij nog enkele aanvullende stappen gezet om onze resultaten verder te onderbouwen, te duiden en de kwaliteit van ons werk te waarborgen.

Onderbouwen van zorgen aan de hand van academische en grijze literatuur

Wij hebben academische literatuur en rapporten, essays en populairwetenschappelijke boeken over specifieke zorgen omtrent een gebrek aan pluriformiteit verzameld door verwijzingen van respondenten op te volgen. De geraadpleegde literatuur is te vinden in bijlage 3.

Het was in het tijdsbestek van dit onderzoek niet mogelijk om aanvullend empirisch onderzoek te doen naar de onderbouwing van losstaande zorgen. Op de mogelijkheid en wenselijkheid van empirisch onderzoek reflecteren wij in paragraaf 3.6.

Wij hebben geen systematische review van de academische en grijze literatuur over pluriformiteit in de wetenschap uitgevoerd. De belangrijkste redenen hiervoor waren dat het begrip pluriformiteit nog weinig is verankerd in de academische literatuur, en dat de invulling van het begrip een uiting is van de normatieve positie die wordt ingenomen in het debat (zie hoofdstuk 4). Oftewel, de zoektermen en afbakening die in zo'n systematische *search* worden gebruikt zijn een reflectie van de positie die je inneemt in het debat. Als we een systematische search hadden uitgevoerd hadden we onszelf dus in de positie gebracht stelling te nemen in het debat dat we juist willen duiden.

Begeleidingscommissie

Het bestuur van het Rathenau Instituut heeft in dit project opgetreden als begeleidingscommissie. In aanvullingen op procesupdates in de reguliere bestuursvergaderingen, hebben op verschillende momenten (afgevaardigden van) het bestuur geadviseerd over de plannen, uitvoering en analyse van het onderzoek:

- vaststellen van het onderzoeksplan;
- presentatie van de allereerste bevindingen;
- presentatie van de hoofdboodschap;
- interne review van het conceptrapport.

Gebruik van GenAI

GenAI-technologie bevindt zich momenteel in een fase waarin er volop wordt geëxperimenteerd en gediscussieerd over de wenselijkheid ervan, terwijl (ethische) standaarden en geroutineerde praktijken nog grotendeels ontbreken.

In deze fase vindt het Rathenau Instituut het belangrijk om transparant te zijn over ons eigen gebruik van GenAI. Voor dit rapport hebben we geëxperimenteerd met de chatbotmodellen van ChatGPT-5 (OpenAI) en Gemini 3 (Google Deepmind).

Deze modellen zijn ingezet bij:

- Het inkorten van de belangrijkste conclusies van het Briefadvies KNAW (2018) *Vrijheid van wetenschapsbeoefening in Nederland* voor de tekst in de inleiding. Deze tekst is daarna nog grondig nagelezen en geredigeerd door een collega.
- In een vroege fase van de analyse is GenAI gebruikt om te brainstormen over mogelijke perspectieven op pluriformiteit. Er zijn vragen gesteld als: 'welke (wetenschapsfilosofische) visies zijn er op de stelling dat ideologische diversiteit onder onderzoekers noodzakelijk is voor epistemische vooruitgang?' Dit diende als aanvulling op de fysieke brainstorms van het projectteam. Na deze brainstormfase heeft een uitgebreide analyse van ons materiaal plaatsgevonden. Dit leidde uiteindelijk tot de vijf empirisch onderbouwde perspectieven zoals die in dit rapport zijn opgenomen.

Alle interviews zijn handmatig uitgewerkt en geanalyseerd. Ook de teksten in dit rapport zijn niet met GenAI geschreven. Om de kwaliteit van de teksten te waarborgen is er, zoals gebruikelijk, een interne review gedaan. De eindredactie is uitgevoerd door onze interne redacteur. De auteurs nemen volledige verantwoordelijkheid voor de inhoud van het rapport, inclusief bovenstaande passages.

Bijlage 2: analyse politieke debat

In deze documentanalyse staat centraal wat er recent in de Tweede Kamer over pluriformiteit in de wetenschap is gezegd. We analyseren wat er in de Kamer wordt bedoeld met de term pluriformiteit, welke zorgen er over een mogelijk gebrek aan pluriformiteit worden geuit, en op welke wetenschappelijke disciplines deze zorgen zich voornamelijk richten.

Deze analyse is gebaseerd op:
- Kamerstukken (verslagen van commissiedebatten en wetgevingsoverleggen, moties, en Kamervragen en antwoorden);
- uit de periode januari 2023 tot en met mei 2026;
- die betrekking hebben op pluriformiteit, wetenschappelijk onderzoek en Nederlandse universiteiten.

Wat bedoelt de Tweede Kamer met pluriformiteit in de wetenschap?

In de geanalyseerde documenten verwijst de term pluriformiteit naar de **aanwezigheid, borging en waardering van verschillende perspectieven binnen de Nederlandse wetenschap**. In debatten gebruiken Kamerleden diverse synoniemen voor 'perspectieven', zoals: standpunten, ideeën, invalshoeken, narratieven, opvattingen en wereld-, maatschappij- en mensbeelden. Pluriformiteit in de wetenschap wordt beschouwd als belangrijk goed, dat actieve bescherming en stimulering nodig heeft.

Er worden in het politieke debat drie **vormen van pluriformiteit** in de wetenschap onderscheiden:
- Ideologische diversiteit: verscheidenheid in politieke wereldbeelden, maatschappijbeelden en mensbeelden;
- Intellectuele diversiteit: verscheidenheid in manieren en invalshoeken om wetenschappelijke vragen te stellen en deze te beantwoorden;[61]
- Demografische diversiteit: verscheidenheid in demografische kenmerken zoals leeftijd, nationaliteit en geslacht.

61 Dit raakt aan het debat binnen de wetenschap over de wijze waarop onderzoeksvragen worden geformuleerd en hoe wetenschap wordt bedreven.

De focus in het politieke debat over pluriformiteit in de wetenschap ligt op ideologische diversiteit, en op intellectuele diversiteit. In de geanalyseerde documenten worden deze vormen van pluriformiteit onderscheiden van demografische diversiteit in de wetenschap.

Er is wel een relatie tussen ideologische en intellectuele diversiteit enerzijds en demografische diversiteit anderzijds, maar de meningen verschillen over wat die relatie zou zijn. Volgens sommige Tweede Kamerleden zou de instroom van demografisch diverse onderzoekers de andere vormen van diversiteit versterken. Maar volgens andere Kamerleden zou dit juist leiden tot een afname van ideologische of intellectuele diversiteit.

Het **belang** van pluriformiteit wordt vooral gekoppeld aan:

- *De ruimte om divers en tegendraads onderzoek te doen:* volgens Kamerleden zou er binnen de Nederlandse wetenschap voldoende ruimte moeten zijn om onderzoek te doen, dat de heersende wetenschappelijke consensus openlijk uitdaagt of tegen de heersende tijdgeest in gaat. Dit kan raken aan alle fasen van het onderzoeksproces (ideeën genereren, onderzoek opzetten, data verzamelen en analyseren, schrijven en rapporteren).
- *Een open debatcultuur:* er is brede consensus in de Kamer dat de Nederlandse universiteiten plekken zouden moeten zijn voor open debat met structurele ruimte voor tegenspraak.

Welke zorgen over een gebrek aan pluriformiteit worden er in de Tweede Kamer geuit?

In de Tweede Kamer is met name geuit dat een gebrek aan pluriformiteit in de Nederlandse wetenschap zou leiden tot academische tunnelvisie, een ideologische en intellectuele monocultuur, en politiek of ideologisch gekleurde wetenschap, waardoor er te weinig ruimte zou zijn voor verschillende perspectieven binnen de Nederlandse wetenschap.

De Tweede Kamer is bezorgd over een gebrek aan pluriformiteit naar aanleiding van **signalen** die ze ontvangt uit de wetenschappelijke gemeenschap. Het gaat hierbij voornamelijk om:

- Debatten op universiteiten die geannuleerd worden of sprekers die niet mogen komen vanwege veiligheidsdreigingen;
- Bepaalde onderzoekers en onderzoeksthema's die geweerd zouden worden uit de wetenschap in Nederland. Er worden voorbeelden gegeven van wetenschappers die worden ontslagen;

- Onderzoekers die te afhankelijk zouden zijn geworden van financiering die gekoppeld is aan kennisbehoeften van het bedrijfsleven.

Kamerleden uiten uiteenlopende zorgen over de **gevolgen** van een gebrek aan pluriformiteit in de Nederlandse wetenschap:

- Het zou ten koste gaan van de kwaliteit, de waarheidsvinding en de vooruitgang van het wetenschappelijk onderzoek;
- Wetenschappelijk onderzoek zou te veel in dienst komen te staan van politiek gemotiveerde maatschappelijke veranderingen;
- Het onderwijs, het beleid en de samenleving zouden worden gevoed en onderbouwd met ideologisch gekleurde wetenschap;
- Het zou ten koste gaan van het publiek vertrouwen in de wetenschap,
- Het zou een bedreiging vormen voor de rol van de wetenschap als pilaar van de democratie.

Kamerleden noemen verschillende mogelijke **oorzaken** waardoor de aanwezigheid, borging en waardering van pluriformiteit tekort zou schieten. Deze oorzaken zijn te onderscheiden op vijf niveaus:

1. *Het niveau van de onderzoeksgroep:* volgens sommige Kamerleden zouden in bepaalde wetenschappelijke onderzoeksgebieden progressief-liberale perspectieven dominant zijn. Dit zou leiden tot een cultuur waarin gelijkgestemden elkaar selecteren en promoten, wat een ideologische en intellectuele monocultuur in de hand zou werken. Binnen zo'n cultuur spelen dan ook mechanismen van (zelf)censuur en conformisme: wetenschappers zouden bepaalde onderwerpen mijden of niet durven om tegendraadse opvattingen uit te spreken. Dit zou worden versterkt door loopbaan-onzekerheid, met name bij (jonge) onderzoekers die afhankelijk zijn van tijdelijke contracten.
2. *Het niveau van de kennisinstelling:* er zou in de beleidsprioriteiten van universiteiten te veel aandacht zijn voor demografische diversiteit en te weinig voor ideologische en intellectuele diversiteit. Genoemd wordt ook dat kennisinstellingen te weinig zouden doen om sociale en fysieke veiligheid te garanderen om (zelf)censuur en conformisme tegen te gaan.
3. *Het niveau van intermediaire organisaties:* de manier waarop financiering voor wetenschappelijk onderzoek op dit moment is ingericht, zou ertoe leiden dat er onvoldoende ruimte is voor 'ongebonden', 'kritisch' en 'tegendraads' onderzoek. Dit heeft te maken met grote afhankelijkheid van (project)financiering die gekoppeld is aan kennisbehoeften vanuit de samenleving, met name ook het bedrijfsleven, waardoor bepaalde vragen niet gesteld of beantwoord zouden kunnen worden. Ook de centralisering van projectfinanciering (tweede geldstroom) bij één financiersorganisatie zou tot uniformering van onderzoek leiden.

4. *Het niveau van de Rijksoverheid:* vanuit haar stelselverantwoordelijkheid zou de Rijksoverheid moeten zorgen voor het gedifferentieerd landschap van kennisinstellingen, voortbouwend op de geschiedenis van Nederlandse universiteiten met een duidelijke signatuur. Specifiek voor de publieke kennisorganisaties met een publieke taak om beleidsgericht onderzoek te doen in een bepaald beleidsveld, zou de overheid ervoor moeten zorgen dat ideologische en intellectuele pluriformiteit geborgd is.
5. *Het niveau van politiek en samenleving:* politieke bemoeienis met de wetenschap wordt genoemd, bijvoorbeeld verdachtmaking van wetenschappelijk onderzoek door politici. De ontwikkelingen in de Verenigde Staten, waarbij de financiering van politiek onwelgevallig onderzoek is gestopt, wordt daarbij gezien als een gevaar voor de Nederlandse wetenschap. Daarnaast zou er sprake zijn van bedreiging en intimidatie vanuit de maatschappij richting wetenschappers die zich mengen in het publieke debat, versterkt door het gebruik van sociale media.

Op welke wetenschappelijke disciplines richten deze zorgen zich voornamelijk?

Pluriformiteit wordt door Kamerleden met name genoemd in de context van: onderzoek naar klimaat, migratie, covid-19, het Israëlisch-Palestijns conflict (Gaza), genderstudies en de woke-beweging.

Daarnaast richten Kamerleden zich voornamelijk op de sociale en geesteswetenschappen, binnen de bètawetenschappen en de medische of technische disciplines lijkt de discussie over pluriformiteit minder een rol te spelen. Specifiek worden er wel zorgen geuit over het tekort aan aandacht voor vrouwengezondheid binnen de medische wetenschappen, maar dit wordt eerder gekoppeld aan een gebrek aan demografische diversiteit dan aan een gebrek aan ideologische en intellectuele diversiteit.

In relatie tot ongewenste afhankelijkheid van financiering van onderzoek dat is gekoppeld aan kennisvragen uit het bedrijfsleven, worden specifiek onderzoeksgebieden genoemd die relevant zijn voor de voedselindustrie en de olie- en gasindustrie. Ook Belastingrecht wordt genoemd vanwege deeltijdhoogleraren die ook in het bedrijfsleven werken.

Bijlage 3: geraadpleegde literatuur

AWTI. (2023). *In dienst van de toekomst – Van optimalisatie naar transformatie*. Adviesraad voor Wetenschap, Technologie en Innovatie. Den Haag. https://www.awti.nl/documenten/2023/12/14/advies-in-dienst-van-de-toekomst---van-optimalisatie-naar-transformatie

Bovens, M., & Wille, A. (2010). *Diplomatiedemocratie: Over de spanning tussen meritocratie en democratie*. Prometheus.

Campbell, L. G., et al. (2013). Gender-Heterogeneous Working Groups Produce Higher Quality Science. *PLoS ONE*, *8*(10), e79147. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0079147

Daston, L., & Galison, P. L. (2007). *Objectivity*. Princeton University Press.

De Block, A. (2023). *Is links gewoon slimmer? Ideologie aan onze universiteiten*. Lannoo Campus.

de Rijcke, S., et al. (2016). Evaluation practices and effects of indicator use—A literature review. *Research Evaluation*, *25*(2), 161–169. https://doi.org/10.1093/reseval/rvv038

Hofstra, B., et al. (2020). The diversity-Innovation Paradox in Science. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 9284–9291. https://doi.org/10.1073/pnas.1915378117

Inspectie van het Onderwijs, NVAO. (2021). *Gezamenlijke notitie persoonlijke ontplooiing en maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef in het hoger onderwijs*. https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2021Z17750&did=2021D38193

Kalven Committee. (1967). *Report on the University's Role in Political and Social Action*. University of Chicago.

KNAW. (2018). *Vrijheid van wetenschapsbeoefening in Nederland*. https://www.knaw.nl/publicaties/vrijheid-van-wetenschapsbeoefening-nederland

KNAW. (2021). *Academische vrijheid in Nederland: Een begripsanalyse en richtsnoer* (p. 57). https://www.knaw.nl/publicaties/academische-vrijheid-nederland

KNAW. (2026). *Vrijheid van meningsuiting in de wetenschappelijke sector. Kernwaarde van een open maatschappij*. https://www.knaw.nl/publicaties/vrijheid-van-meningsuiting-in-de-wetenschappelijke-sector

KNAW, NFU, NWO, TO2-Federatie, Vereniging Hogescholen, & VSNU. (2018). *Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit (2018)*. https://www.knaw.nl/publicaties/nederlandse-gedragscode-wetenschappelijke-integriteit-2018

KNAW, NWO, TO2 Federatie, UMCNL, UNL, & VH. (2026). *Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit 2027*. https://www.knaw.nl/publicaties/nederlandse-gedragscode-wetenschappelijke-integriteit-2027

Latour, B., & Woolgar, S. (1986). *Laboratory Life: The Construction of Scientific Facts* (2nd ed.). Princeton University Press. https://doi.org/10.2307/j.ctt32bbxc

Mede, N. G. (2026). *Attacked, Harassed, Intimidated: A Narrative Review of Research and Action on Public Backlash Against Scientists in the Netherlands and Beyond*. WetenschapVeilig, Universiteiten van Nederland. https://doi.org/10.5281/zenodo.20446311

Merton, R. K. (1973). The Normative Structure of Science. In *The Sociology of Science: Theoretical and Empirical Investigations* (pp. 267–278). University of Chicago Press.

Nowotny, H., Scott, P. B., & Gibbons, M. T. (2001). *Re-Thinking Science: Knowledge and the Public in an Age of Uncertainty*. Wiley.

Pielke, J., Roger A. (2007). *The Honest Broker: Making Sense of Science in Policy and Politics*. Cambridge University Press.

Polanyi, M. (1962). The Republic of science—Its political and economic theory. *Minerva*, *1*(1), 54–73. https://doi.org/10.1007/BF01101453

Rathenau Instituut. (2026). *Vertrouwen in de wetenschap. Enquête 2026 – verdiepende inzichten en eerste longitudinale meting.* (auteurs: Slief, J. H., Huffnagel, I. C., & Vennekens, A.) https://www.rathenau.nl/nl/werking-van-het-wetenschapssysteem/wetenschap-nederland/vertrouwen-de-wetenschap-2026

Schillemans, T. (2025). De universiteit in tijden van diplomademocratie en polarisatie. *Beleid en Maatschappij*, *52*(3), 264–273. https://doi.org/10.5553/BenM/138900692025052003006

Shore, L. M., et al. (2011). Inclusion and Diversity in Work Groups: A Review and Model for Future Research. *Journal of Management*, 1262–1289. https://doi.org/10.1177/0149206310385943

Tavory, I., & Timmermans, S. (2014). *Abductive Analysis: Theorizing Qualitative Research*. University of Chicago Press.

Technopolis. (2023). *Onderzoek naar zelfcensuur in hoger onderwijs en wetenschap*. Technopolis. https://www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=2023D50938

Turnbull, N., & Hoppe, R. (2019). Problematizing 'wickedness': A critique of the wicked problems concept, from philosophy to practice. *Policy and Society*, *38*(2), 315–337. https://doi.org/10.1080/14494035.2018.1488796

Turnhout, E., et al. (2013). New roles of science in society: Different repertoires of knowledge brokering. *Science and Public Policy*, *40*(3), 354–365. https://doi.org/10.1093/scipol/scs114

van de Werfhorst, H. G. (2020). Are universities left-wing bastions? The political orientation of professors, professionals, and managers in Europe. *The British Journal of Sociology*, *71*(1), 47–73. https://doi.org/10.1111/1468-4446.12716

VSNU. (2014). *Nederlandse Gedragscode Wetenschapsbeoefening (2014)*.

Wissema, J. G. (2009). *Towards the Third Generation University*. Edward Elgar Publishing.

Bijlage 4: begrippen en afkortingen

Begrippen

- *Cancelcultuur*: het maatschappelijke of academische fenomeen waarbij bepaalde opvattingen, onderzoeksvragen of wetenschappelijke invalshoeken openlijk worden bekritiseerd, geboycot of taboe worden verklaard.
- *Demografische diversiteit:* verscheidenheid in demografische kenmerken van wetenschappers, zoals leeftijd, etniciteit, sociaaleconomische achtergrond, nationaliteit en geslacht en/of gender.
- *Eerste, tweede en derde geldstroom*: de drie belangrijkste financieringsbronnen voor wetenschappelijk onderzoek:
  a. *Eerste geldstroom*: de directe basisfinanciering van universiteiten door de rijksoverheid (het ministerie van OCW) voor onderzoek en onderwijs.
  b. *Tweede geldstroom*: competitieve projectfinanciering die door onafhankelijke onderzoeksfinanciers (zoals NWO en ZonMw) wordt toegekend op basis van kwaliteit van aanvrager(s) en/of onderzoeksvoorstellen. Bekend zijn de persoonsgebonden beurzen zoals de Veni, Vidi, Vici.
  c. *Derde geldstroom*: financiering uit overige bronnen, zoals opdrachten voor bedrijven, maatschappelijke organisaties, andere ministeries dan OCW of Europese subsidie programma's (zoals ERC).
- *Empirisme*: de wetenschapsfilosofische stroming die stelt dat kennis voortkomt uit zintuigelijke waarneming en (meetbare) ervaring.
- *Epistemisch*: betrekkend hebben op kennistheorie (epistemologie). In de context van dit rapport verwijst de term naar aspecten die te maken hebben met de aard, geldigheid en kwaliteit van wetenschappelijke kennis (zoals epistemische diversiteit, wat nauw aansluit bij intellectuele diversiteit).
- *Epistemologie* (kennistheorie): de tak van filosofie die zich bezig houdt met de aard, oorsprong, voorwaarden en grenzen van kennis. Het gaat om vragen als: wat is (wetenschappelijke) kennis en hoe komt die tot stand?
- *False balance* (vals evenwicht): een vertekening waarbij tegengestelde opvattingen als gelijkwaardig worden gepresenteerd, zonder rekening te houden met een verschil in wetenschappelijke onderbouwing of kwaliteit.
- *Ideologische diversiteit:* een verscheidenheid in wereld-, maatschappij- en mensbeelden van wetenschappers, inclusief verschillende levensvisies en religies.
- *Intellectuele diversiteit*: een verscheidenheid in methoden, paradigma's, theorieën en axioma's om wetenschappelijke vragen te stellen en te beantwoorden.

- *Kennisintegratie:* het samenbrengen en verbinden van kennis uit verschillende wetenschappelijke disciplines (interdisciplinariteit) en/of van niet-wetenschappelijke kennisbronnen, zoals praktijk- en ervaringskennis (transdisciplinariteit) om complexe vraagstukken te doorgronden.
- *(Kennis)valorisatie*: het proces waarbij wetenschappelijke kennis geschikt en beschikbaar wordt gemaakt voor economische en/of maatschappelijke toepassingen.
- *Liberalisme*: een politiek-filosofische stroming waarin de vrijheid van het individu, gelijkwaardigheid, en beperkte overheidsinmenging centraal staan. In debatten over pluriformiteit in de wetenschap wordt liberalisme enerzijds aangehaald als fundament voor academische vrijheid en open debat, en anderzijds gezien als een dominant wereldbeeld binnen met name de sociale en geesteswetenschappen.
- *Mertoniaanse kritische confrontatie*: het wetenschappelijke principe, ontleend aan socioloog Robert K. Merton, dat wetenschappelijke vooruitgang tot stand komt door verschillende wetenschappelijke invalshoeken systematisch en kritisch met elkaar te confronteren en te toetsen.
- *Monocultuur*: een situatie waarbij binnen bijvoorbeeld een wetenschappelijk vakgebied of vakgroep één wetenschappelijke invalshoek zo dominant is dat ruimte voor afwijkende vragen, methoden of tegenspraak niet mogelijk is.
- *Ongebonden financiering:* onderzoeksfinanciering waarbij wetenschappers zelf hun onderzoeksvragen en methoden bepalen op basis van wetenschappelijke nieuwsgierigheid, zonder vooraf vastgestelde thema's.
- *Peerreview (collegiale toetsing):* het principe dat wetenschappers elkaars werk op kwaliteit beoordelen. Dit vindt plaats bij wetenschappelijke publicaties, het toekennen van beursaanvragen en bij de kwaliteitsbeoordeling van vakgroepen en wetenschappelijke instellingen (visitaties).
- *Performatieve kracht* (van monitoring): het verschijnsel dat metingen, indicatoren en evaluaties niet alleen de werkelijkheid beschrijven, maar deze ook actief vormgeven en sturen: dat wat wordt gemeten en beloond, wordt in de praktijk ook versterkt.
- *Pluriformiteit*: de verscheidenheid en ruimte voor open debat, kritisch en tegendraads onderzoek binnen de wetenschap. Er zijn verschillende perspectieven op welke dimensies van diversiteit relevant zijn voor 'goede' pluriformiteit binnen de wetenschap (zie ook hoofdstuk 2).
- *Positivisme*: de wetenschapsfilosofische benadering die alleen empirisch waarneembare en logisch of wiskundig bewijsbare feiten als legitieme wetenschappelijke kennis beoordeelt.
- *Pragmatisme*: een wetenschapsfilosofische benadering waarbij de waarde en bruikbaarheid van een theorie of methode wordt bepaald aan de hand van de praktische werking en het probleemoplossend vermogen in de praktijk.

- *Repliceerbaarheid*: een kwaliteitscriterium van wetenschappelijk onderzoek. Een wetenschappelijk onderzoek moet herhaalbaar zijn: wanneer andere onderzoekers dezelfde studieopzet en methoden toepassen op nieuwe data, moeten zij tot vergelijkbare bevindingen komen.
- *Sectorplannen*: landelijke afspraken en investeringen van Nederlandse universiteiten en universitair medische centra (umc's) om het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek te versterken. In 2029 (na 6 jaar) volgt de eindevaluatie van de huidige sectorplannen.
- *Sociaal-constructivisme:* de wetenschapsfilosofische benadering die stelt dat kennis niet alleen een objectieve afspiegeling van de werkelijkheid is, maar ook tot stand komt door menselijke interactie, taal, cultuur en maatschappelijke context.
- *Sociaal-epistemologisch (sociale epistemologie):* een wetenschapsfilosofische benadering die onderzoekt hoe sociale interacties, groepen, normen en systemen van invloed zijn op het verkrijgen, verspreiden en rechtvaardigen van kennis.
- *Standpuntdiversiteit* (ook wel viewpoint diversity): de verscheidenheid aan meningen, perspectieven en wetenschappelijke invalshoeken binnen een onderzoekgroep of debat. In ons onderzoek zagen we dat dit begrip in de praktijk soms inwisselbaar wordt gebruikt met ideologische diversiteit.
- *Thematische sturing* (thematische programmering): het sturen van onderzoeksfinanciering richting specifieke maatschappelijke, economische of politieke uitdagingen (bijvoorbeeld via de Nationale Wetenschapsagenda), vaak in samenwerking met publieke en private partners.
- *(Wetenschaps)paradigma*: een samenhangend geheel van wetenschappelijke theorieën, methoden, vooronderstellingen en standaarden dat binnen een vakgebied als leidend kader fungeert voor wat als goed onderzoek wordt gezien.
- *Woke*: een term voor het bewustzijn van en activisme rondom sociale ongelijkheid, racisme en uitsluiting. In debatten over de wetenschap wordt de term door critici vaak gebruikt om te wijzen op vermeende ideologische eenzijdigheid binnen de academie.
- *Wetenschapssysteem*: het geheel van organisatie, financiering, loopbaanbeleid, kwaliteitszorg en kennisinstellingen waarbinnen de wetenschap functioneert.
- *Zelfcensuur*: de mate en regelmaat waarin wetenschappers onder druk van collega's, leidinggevenden of de heersende publieke opinie (ook van buiten de academie) ervoor kiezen bepaalde onderzoeksvragen niet te stellen, onderzoeksrichtingen niet na te streven, of onderzoeksresultaten niet (of aangepast) te publiceren.

Afkortingen

AWTI	Adviesraad Wetenschap, Technologie en Innovatie
ERC	European Research Council
DJA	De Jonge Akademie
KNAW	Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
LNVH	Landelijk Netwerk Vrouwelijke Hoogleraren
NWO	Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek
OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
PNN	Promovendi Netwerk Nederland
SSH	Social Sciences and Humanities
UNL	Universiteiten van Nederland
ZonMw	financieringsorganisatie van innovatie en onderzoek in de gezondheidszorg

© Rathenau Instituut 2026
Verveelvoudigen en/of openbaarmaking van (delen van) dit werk voor creatieve, persoonlijke of educatieve doeleinden is toegestaan, mits kopieën niet gemaakt of gebruikt worden voor commerciële doeleinden en onder voorwaarde dat de kopieën de volledige bovenstaande referentie bevatten. In alle andere gevallen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Open access
Het Rathenau Instituut heeft een openaccessbeleid. Rapporten, achtergrondstudies, wetenschappelijke artikelen, software worden vrij beschikbaar gepubliceerd. Onderzoeksgegevens komen beschikbaar met inachtneming van wettelijke bepalingen en ethische normen voor onderzoek over rechten van derden, privacy, en auteursrecht.

Contactgegevens
Anna van Saksenlaan 51
Postbus 95366
2509 CJ Den Haag
070-342 15 42
info@rathenau.nl
www.rathenau.nl

Bestuur van het Rathenau Instituut
Drs. Maria Henneman (voorzitter)
Prof. dr. Noelle Aarts
Prof. dr. Nynke van Dijk
Dr. Laurence Guérin
Dr. Radjesh Manna
Joep Munten MSc
Prof. dr. ir. Behnam Taebi (vicevoorzitter)
Drs. Kees Verhoeven

Secretaris van het bestuur:
Prof. dr. ir. Eefje Cuppen (directeur Rathenau Instituut)

Het Rathenau Instituut stimuleert de publieke en politieke meningsvorming over de maatschappelijke aspecten van wetenschap en technologie. We doen onderzoek en organiseren het debat over wetenschap, innovatie en nieuwe technologieën.

40 JAAR Rathenau Instituut
Onderzoek & dialoog | Wetenschap, technologie en innovatie